Həsənova Mətanət

PSİXOLOGİYANIN PREDMETİ VƏ TƏDQİQAT METODLARI

Əgər siz özünüzü daha yaxşı tanımaq və dərk etmək istəyirsinizsə, buna psixologiya elminin predmetini öyrənməkdən və tədqiqat metodları ilə tanış olmaqdan başlayın. O zaman başqalarını, dünyanı, bütövlükdə Kainatı dərk etmək sizin üçün daha asan olacaq.

2025

Psixologiya

Obyektiv gerçəkliyin beyində əks olunmasından ibarət psixi hadisələr, onların yaranma və inkişaf qanunları haqqında elmdir.

PSİXOLOGİYA

obyektiv gerçəkliyin beyində əks olunmasından ibarət psixi hadisələr, onların yaranma və inkişaf qanunları haqqında elmdir.

OBYEKTİ → **İNSAN**

PREDMETİ → **PSİXİKA**

PSİXİ HADİSƏLƏR
PSİXİKA

Psixi proses
Psixi faktın dinamikasını bilirir.

Psixi hal
Psixi faktın nisbi davamlılığını bildirir.

Psixi xassə
Psixi faktın sabitliyini bildirir.

İDRAK PROSESLƏRİ
- *Duyğu*
- *Qavrayış*
- *Diqqət*
- *Hafizə*
- *Təfəkkür*
- *Təxəyyül*
- *Nitq*

- *Dirçəlis*
- *Məyusluq*
- *Ümidsizlik*
- *Qorxu*
- *Stress*
- *Əhval*
- *Affekt*
- *Dalğınlıq*

- *Şəxsiyyətin istiqaməti*
- *Temperament*
- *Xarakter*
- *Qabiliyyət*

EMOSİONAL PROSESLƏR

İRADİ PROSESLƏR

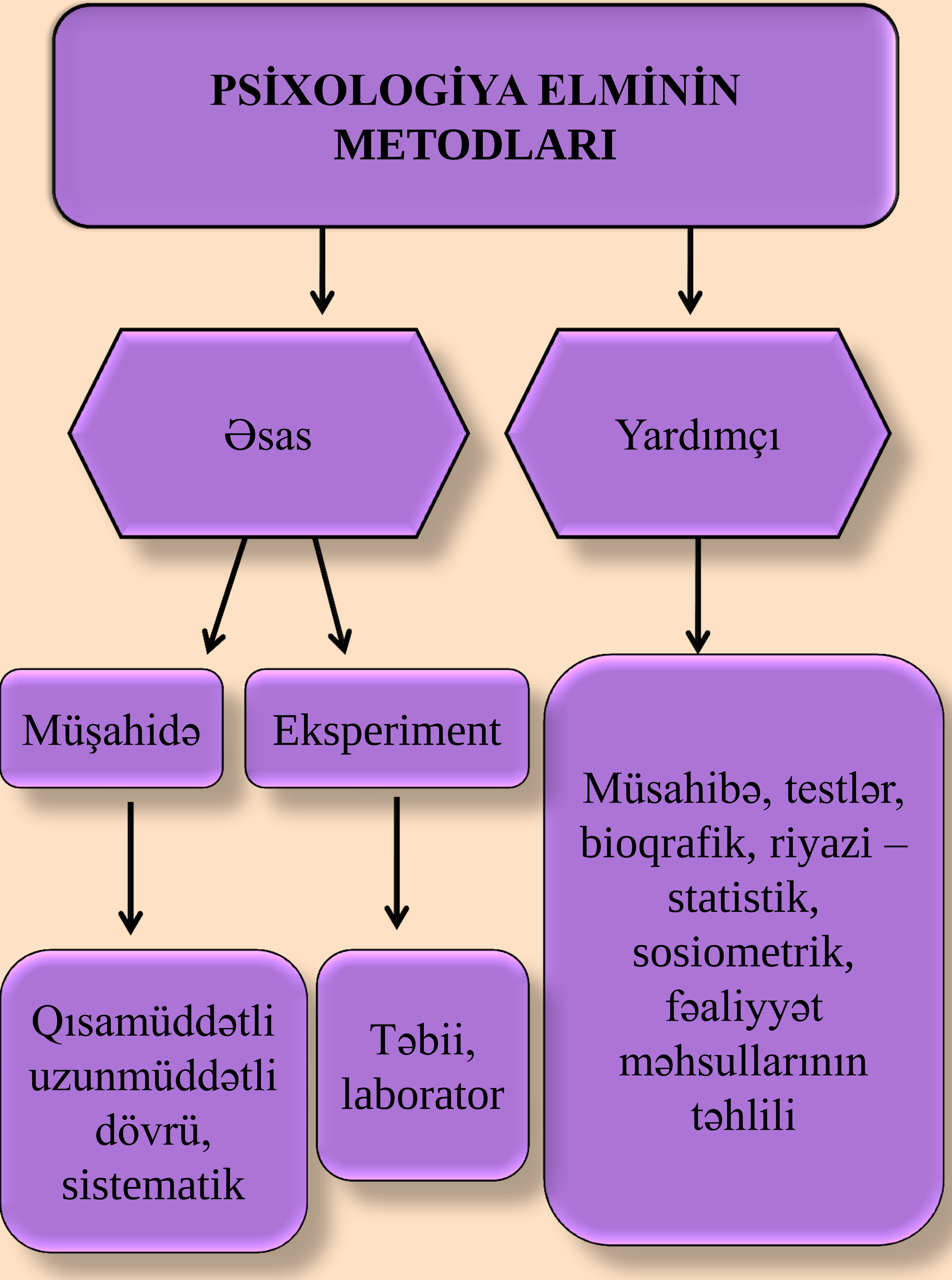
PSİXOLOGİYA ELMİNİN METODLARI
Əsas
Yardımçı
Müşahidə
Eksperiment
Müsahibə, testlər, bioqrafik, riyazi – statistik, sosiometrik, fəaliyyət məhsullarının təhlili
Qısamüddətli uzunmüddətli dövrü, sistematik
Təbii, laborator

B.M.Kedrova görə Psixologiyanın elmlər sistemində yeri

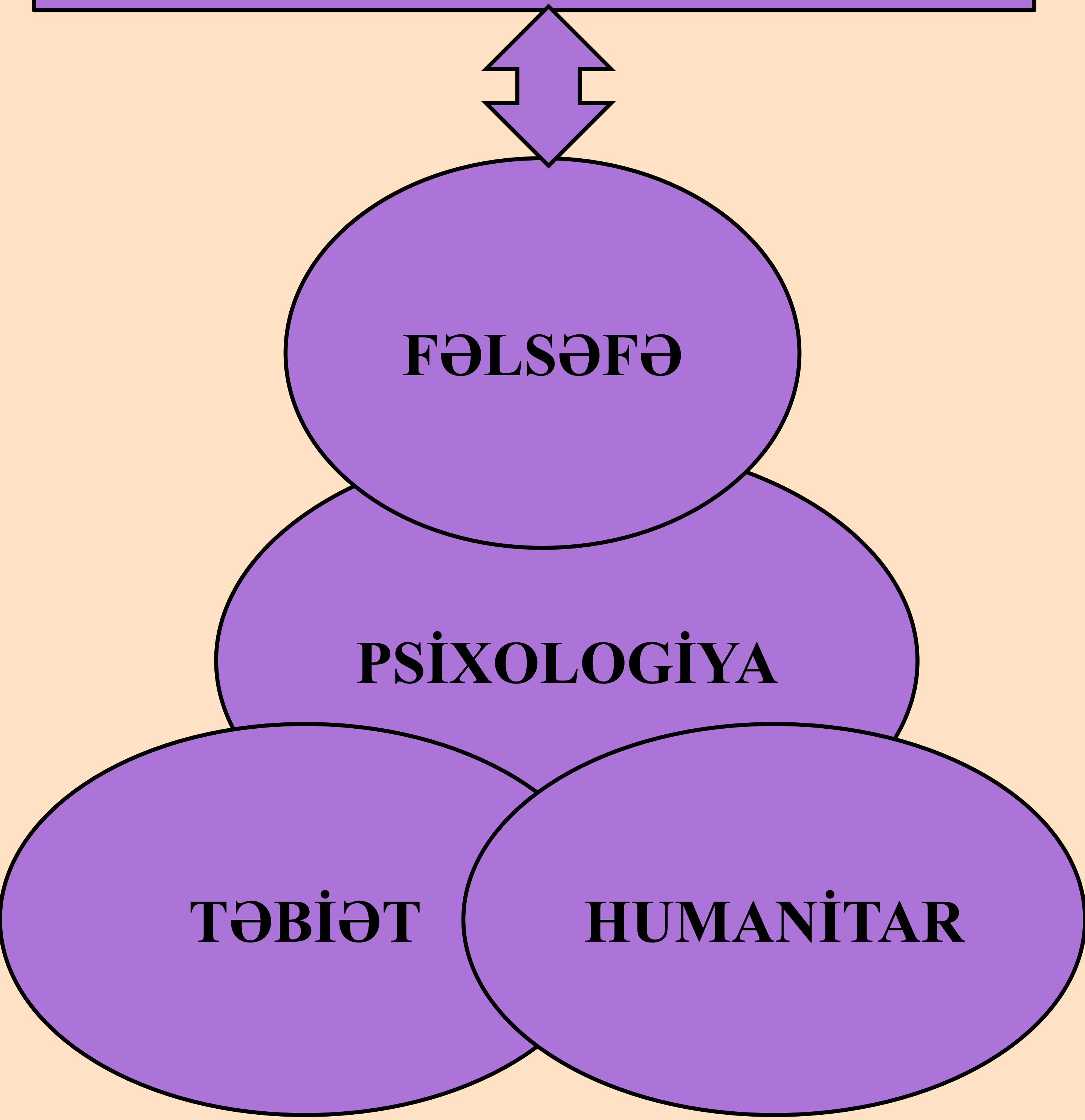

PSİXOLOGİYANIN SAHƏLƏRİNİN TƏSNİFATI

Konkret fəaliyyət sahəsinə görə

- *Hüquq psixologiyası*
- *Tibbi psixologiya*
- *İdman psixologiyası*
- *Menecement psixologiyası*
- *Parapsixologiya və s.*

İnkişafın psixoloji aspektinə görə

- *Yaş psixologiyası*
- *Differensial psixologiya*
- *Müqayisəli psixologiya və s.*

Şəxsiyyətin cəmiyyətə münasibətinə görə

- *Sosial psixologiya*
- *Siyasi psixologiya*
- *İdarəetmə psixologiyası*
- *Etnopsixologiya*
- *İqtisadi psixologiya və s.*

FƏALİYYƏT

Hər birimiz fəaliyyət göstəririk, oynayaraq, təhsil alaraq, əmək sahələrində təhsil alaraq. Ancaq çoxlarımız öz fəaliyyətimizi daha səmərəli qurmağın, yüksək nəticələr əldə etməyin yolalrını bilmirik. Əgər fəaliyyət anlayışının mahiyyətini öyrənsək, onun növləri, quruluşu, gedişi, mərhələləri, şəxsiyyətin formalaşmasındakı rolu ilə yaxından tanış olsaq, fəaliyyətimizi yaxşı təşkil edərək müvəffəqiyyətlərimizi artıra bilərik.

FƏALİYYƏT

İnsanın dərk olunmuş məqsədləri ilə tənzim olunan daxili (psixi) və xarici (fiziki) fəallığıdır

FƏALİYYƏTİN QURULUŞU

Motivlər

Məqsəd

Vasitələr

İnsanı fəaliyyətə təhrik edən səbəblərə, amillərə motiv deyilir.

Məqsəd insanın fəaliyyət zamanı hansı nəticəyə nail olmasıdır.

İş və hərəkətlər. Fəaliyyətin sadə bir cari məsələni həll etməyə yönəlmiş nisbətən bitmiş elementi iş adlanır.

FƏALİYYƏTİN MƏNİMSƏNİLMƏSİ

Vərdişlər

Şüurlu təkrarlar nəticəsində fəaliyyətin qismən avtomatlaşması vərdiş adlanır.

Mümarisələr

Qarşıya qoyulmuş məqsədə uyğun iş üsullarının seçilməsi və həyata keçirilməsi üçün lazım olan bilik və vərdişlərdən istifadə olunmasıdır.

Bacarıqlar

Məqsədyönlü şəkildə, işin və fəaliyyətin icra keyfiyyətinin daha da təkmilləşməsi ilə müşayət edilən təkrardır.

Vərdişlərin qarşılıqlı təsiri

Keçirilmə

Əvvəl yaranmış vərdişlər yeni vərdişlərin yaranmasına müsbət təsir göstərir, onu asanlaşdırır.

İnterferensiya

Əvvəl yaranmış vərdişlər yeni vərdişlərin yaranmasına mənfi təsir göstərməsi, onu ləngitməsi.

Fəaliyyətin növləri

ƏMƏK

OYUN

TƏLİM

ÜNSİYYƏT PSİXOLOGİYASI

Ünsiyyət bizim sosial həyatımızın başlıca vasitəsidir. Ünsiyyət vasitəsi ilə informasiya alırıq, ötürürük, əlaqələr qurururq, özümüz haqında başqalarının düşüncələrini öyrənirik. Ona görə də ünsiyyətin tərifini, izahını, növlərini bilmək çox vacibdir. Həmçinin, şəxsiyyətlərarası və qrup münasibətlərində ünsiyyətin əhəmiyyətini bildikdə başqaları tərəfindən qəbul olunmaq üçün yolar tapmaq da asanlaşır. Hazırda həyatımızda xüsusi əhəmiyyət kəsb edən kommunikativ bacarıqlarımız inkişaf edir.

ÜNSİYYƏT

iki və daha çox adamın münasibətlərini aydınlaşdırmaq və ümumi nəticə əldə etmək məqsədilə öz səylərini əlaqələndirməyə və birləşdirməyə yönəldilmiş qarşılıqlı təsirinə deyilir

Ünsiyyətin məzmunu

Fərdi təmas zamanı bir insandan digərinə ötürülən informasiya nəzərdə tutulur

Ünsiyyətin məqsədi

İnsanda müvafiq fəallığın nə üçün, nəyin xatirinə həyata keçirilməsindən ibarətdir.

Ünsiyyətin vasitələri

İnformasiya insanlar tərəfindən müəyyən məsafədən, hiss üzvləri vasitəsilə ötürülə bilər və qavranıla bilər

ÜNSİYYƏTİN FUNKSİYALARI

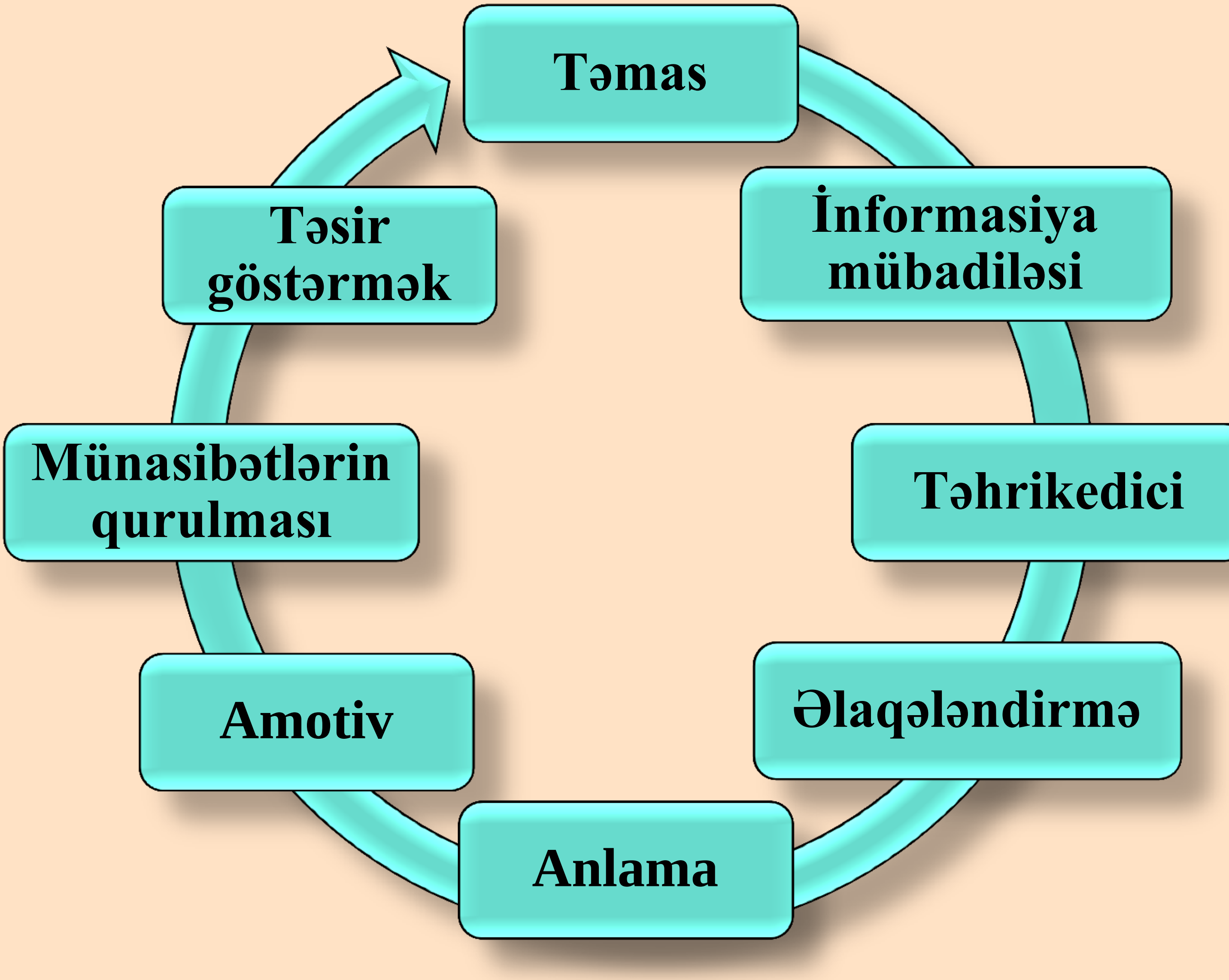

1 **Təmas**- bu ünsiyyətin məqsədi məlumatı almaq və vermək, qarşılıqlı münasibət yaratmaq

2 **Əlaqələndirmə**- birgə fəaliyyətin təşkili zamanı hərəkətin bir istiqamətdə razılaşdırılması

3 **Anlama**- məlumatın sadəcə qavranılması yox, həm də tərəf müqabillərinin bir-birlərini başa düşmələri

4 **Təsir göstərmək**- tərəf müqabilinin fikir, qərar, təsəvvür, tələbat, davranış və vəziyyətini dəyişdirmək

5 **Amotiv təhrik**- özünün və yoldaşının emosional vəziyyətini yüksəltmək

6 **Münasibətlərin qurulması**- şəxsiyyətlərarası işgüzar, status rollu müasibətlər sistemində öz yerini müəyyənləşdirmək

7 **İnformasiya mübadiləsi** - sorğuya cavab vermək, fikir mübadiləsi etmək, məlumat alıb-vermək

8 **Təhrikedici**-tərəf müqabilinin bu və ya digər fəaliyyətə yönəldilməsi

ÜNSİYYƏTİN TƏRƏFLƏRİ

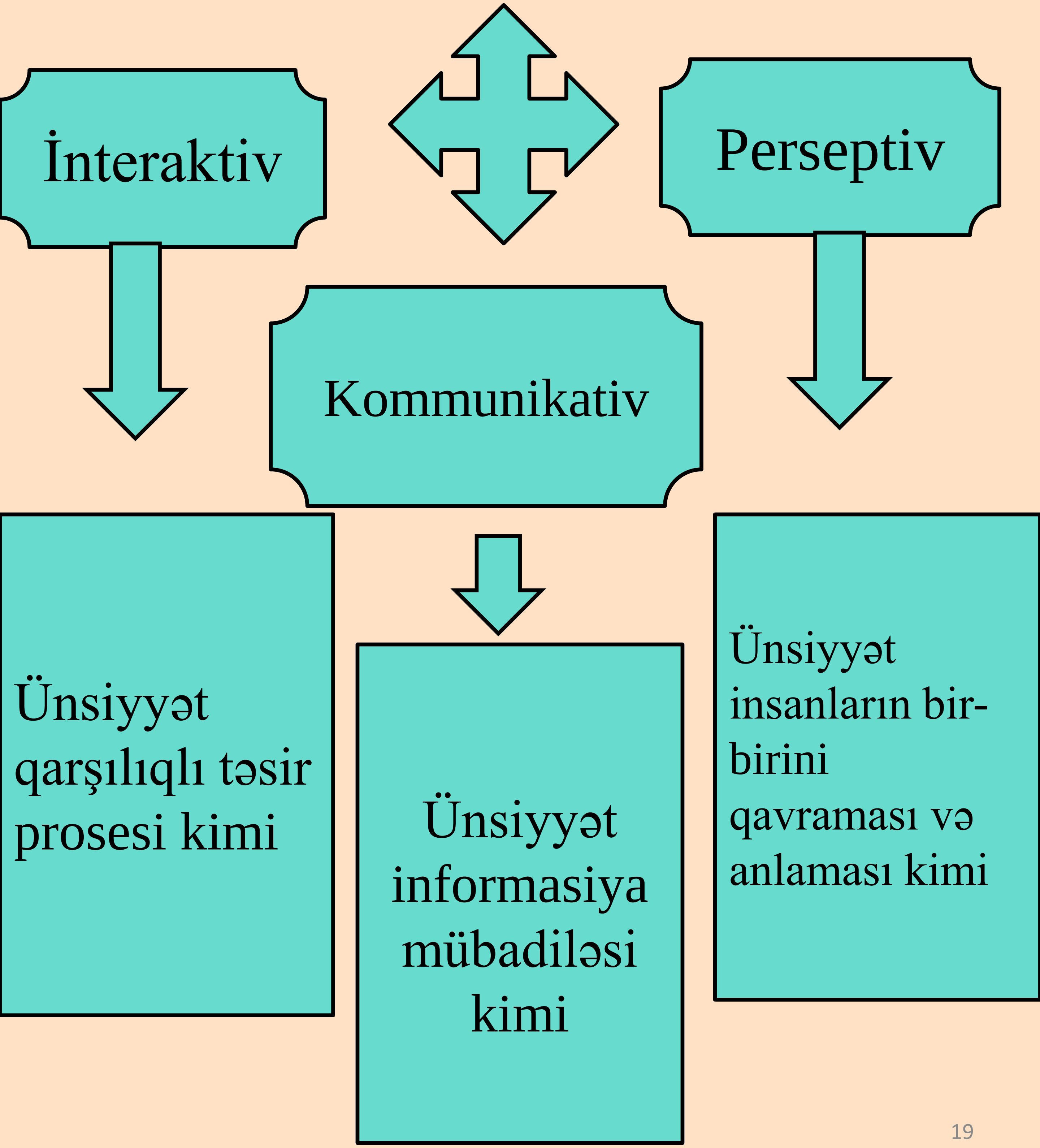

ÜNSİYYƏTİN NÖVLƏRİ

Məzmununa görə

- ✓**Maddi**
- ✓**Koqnitiv**
- ✓**Kondision**
- ✓**Motivlərlə bağlı**
- ✓**İşgüzar fəaliyyətlə bağlı**

Məqsədinə görə

- ✓ **Bioloji**
- ✓ **Sosial**

Vasitəsinə görə

- ✓**Vasitəli**
- ✓**Vasitəsiz**
- ✓**Verbal**
- ✓**Qeyri verbal**

İnformasiya mübadiləsi aşağıdakı şəkildə həyata keçirilir:

K – İ -R

Kommunikator informasiya verən

Resipient informasiyanı alan

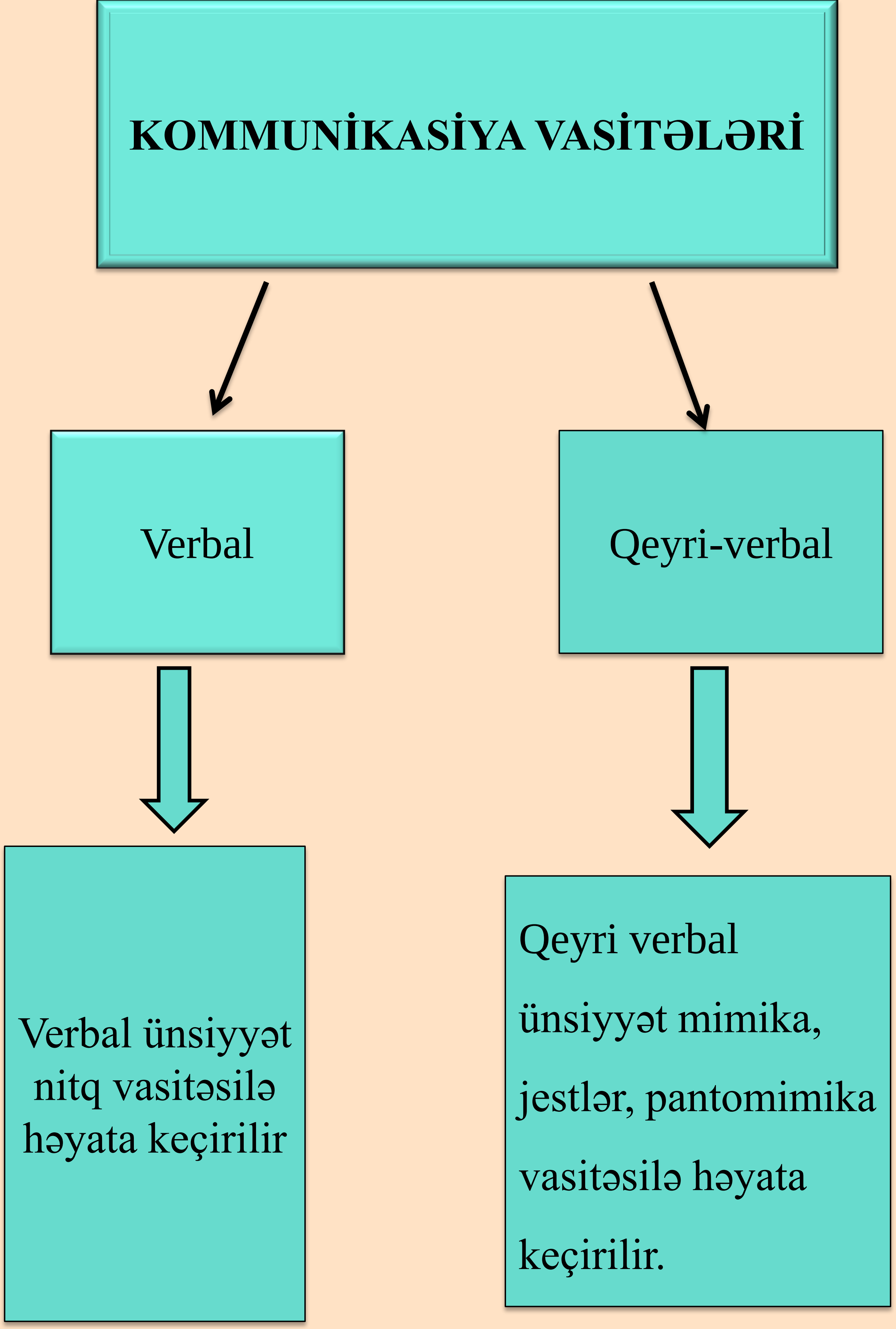
KOMMUNİKASİYA VASİTƏLƏRİ
Verbal
Qeyri-verbal
Verbal ünsiyyət nitq vasitəsilə həyata keçirilir
Qeyri verbal ünsiyyət mimika, jestlər, pantomimika vasitəsilə həyata keçirilir.

NİTQ

Çoxları nitqə sosial elmlərin predmeti kimi yanaşır, onu filologiyanın, ədəbiyyatın öyrəndiyi sahələrə aid edirlər. Ancaq bilirsinizmi ki, nitq prosesi ciddi psixofizioloji mexanizmlərlə quurlur. Nitqiniz gözəldirsə, fikrinizi yaxşı ifadə edrisinizsə, uğurlarınız da çox olacaq. Bunun üçün sizin təbii imknalarınız ola bilər, Bu halda çox şey asanlaşır. Ancaq yetəri deyil. Eyni zamanda, nitqin psixoloji xüsusiyyətlərini bilməyiniz də vacibdir. Soruşa bilərsiniz, niyə? Ona görə ki, nitqin növləri, mexanizmləri, funksiyaları və d. məsələlər haqqındakı elmi biliklər sizə nitq mədəniyyitnizi daha da artırmağa kömək edəcək.

NİTQ

Problemə insanlar arasında dil vasitəsilə həyata keçirilən ünsiyyət prosesi kimi yanaşılır, onun psixoloji mahiyyəti açıqlanır.

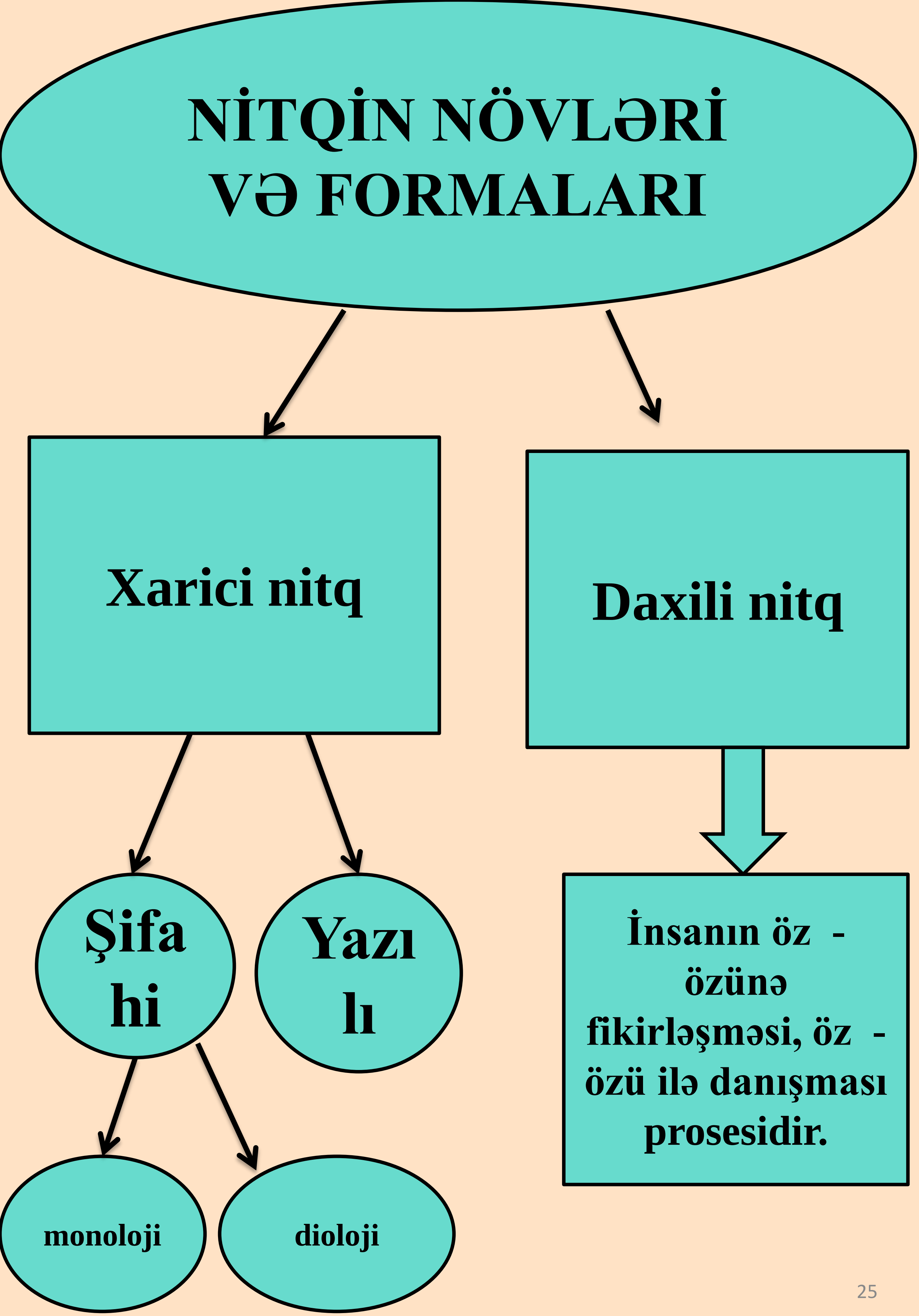
NİTQİN NÖVLƏRİ VƏ FORMALARI
Xarici nitq
Daxili nitq
Şifahi
Yazılı
monoloji
dioloji
İnsanın öz - özünə fikirləşməsi, öz - özü ilə danışması prosesidir.

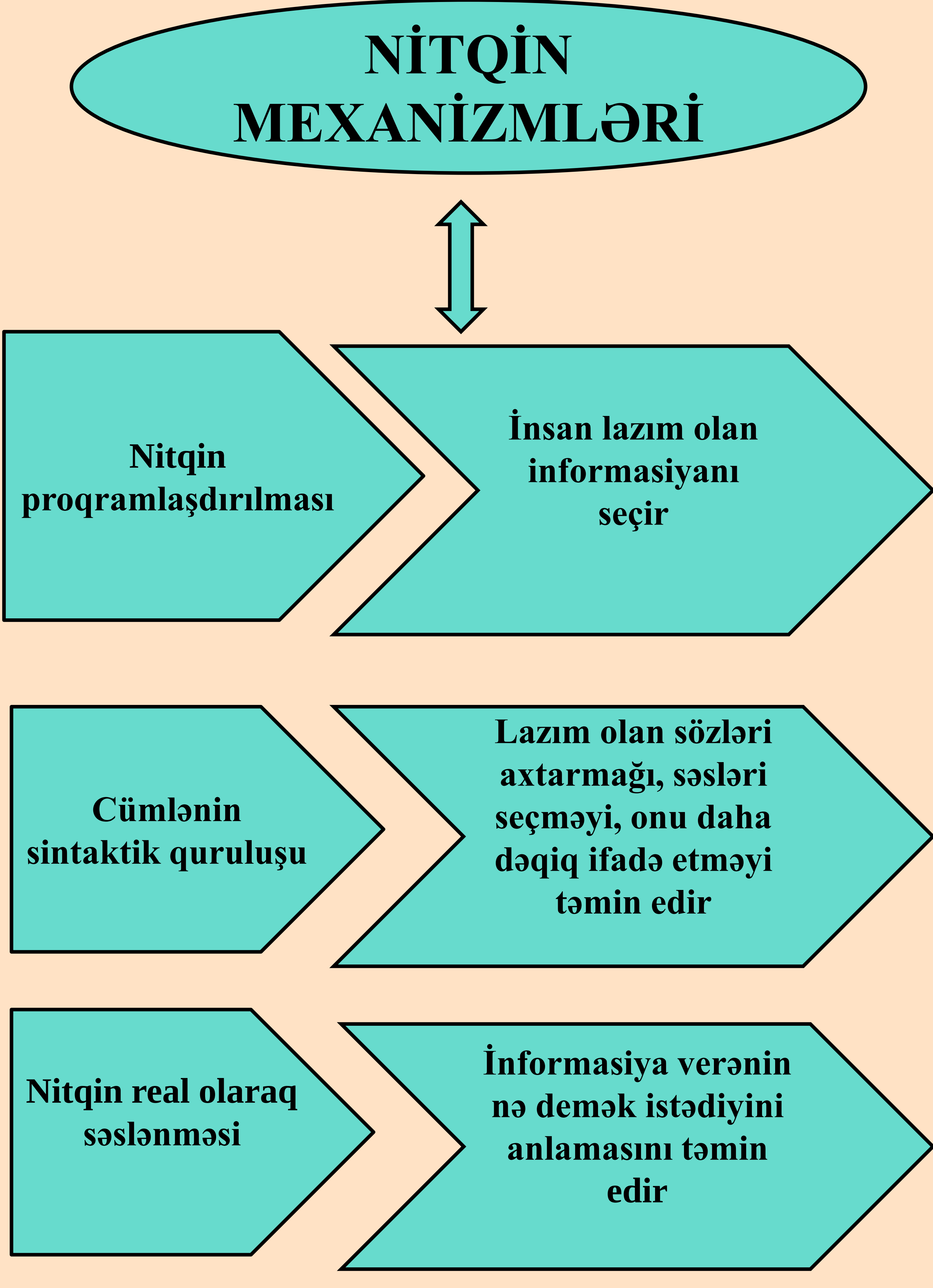
NİTQİN MEXANİZMLƏRİ
Nitqin proqramlaşdırılması
İnsan lazım olan informasiyanı seçir
Cümlənin sintaktik quruluşu
Lazım olan sözləri axtarmağı, səsləri seçməyi, onu daha dəqiq ifadə etməyi təmin edir
Nitqin real olaraq səslənməsi
İnformasiya verənin nə demək istədiyini anlamasını təmin edir

Nitqin xüsusiyyətləri

Nitqin məzmunluğu

Nitqin anlaşıqlığı

Nitqin təsirliliyi

Nitqin ifadəliliyi

Sosial persepsiyanın mexanizmləri

Stereotipləşdirmə – davranış forması və onun şərhinin artıq bizim üçün məlum olan və ya məlum hesab edilən hadisələrə, başqa sözlə sosial stereotiplərə uyğun təsnifindən ibarətdir.

Eyniləşdirmə – başqa adamın davranışını şüurlu və şüursuz olaraq subyektin özünün davranış tərzlərinə oxşatmaq, bənzətməklə qavraması və anlamasından ibarətdir.

Refleksiya-Subyektin ünsiyyətdə olduğu adamlar tərəfindən necə qavranıldığını dərk etməsidir.

ŞƏXSİYYƏT PSİXOLOGİYASI

Şəxsiyyət haqqında cəmiyyətdə ziddiyyətli fikirlər dolaşır. Bəziləri elə düşünürlər ki, hər kəsə şəxsiyyət demək olmaz. Bəs kimdir şəxsiyyət, onu necə xarakterizə etmək olar? Siz necə, öz şəxsiyyətinizi xarakterizə edə bilirsinizmi? Bu suallaın cavabları aşağıda, şəxsiyyət haqqında öyrənəcəyiniz mövzudadır. Bu mövzunu öyrənərək, həmçnin başqalarını da daha yaxşı tanışa bilərsiniz. Onunla necə əlaqə qurmalı olduğunuzu müəyyənləşdirə bilərsiniz.

ŞƏXSİYYƏT-

müəyyən ictimai-tarixi dövrdə yaşayıb fəaliyyət göstərən, gerçəkliyi dərk edib müəyyən istiqamətdə dəyişdirən, ünsiyyətə girməyi bacaran konkret canlı insandır.

NEMOVA GÖRƏ ANLAYIŞLAR

İnsan — Ən mühüm anlayışdır. Daha çox biososial kateqoriyadır.

Fərd — Bioloji varlığın insan növüdür.

Şəxsiyyət — İnsanı digər bioloji canlılardan fərqləndirən sosial varlıqdır.

Fərdiyyət — İnsanın özünəməxsus, bənzərsiz, təkrarsız, fizioloji, psixoloji, sosial keyfiyyət və xüsusiyyətləri özündə birləşdirən varlıqdır.

ŞƏXSİYYƏTİN PSİXOLOJİ STRUKTURU

İnikas-ünsiyyət-fəaliyyət

Şəxsiyyətin istiqaməti → Şəxsiyyətin dünyagörüşü, əqidəsi, ideyası, baxışları, maraq və meylləri

Hazırlıq səviyyəsi → Buraya şəxsiyyətin əldə etdiyi bilik, bacarıq, vərdişlər daxildir.

Qabiliyyətlər → Şəxsiyyətin imkanlarını müəyyənləşdirən və fəaliyyətin müvəffəqiyyətini təmin edən sistemdən ibarətdir.

Xarakter → İnsanın həyatda qazandığı davranış formasıdır.

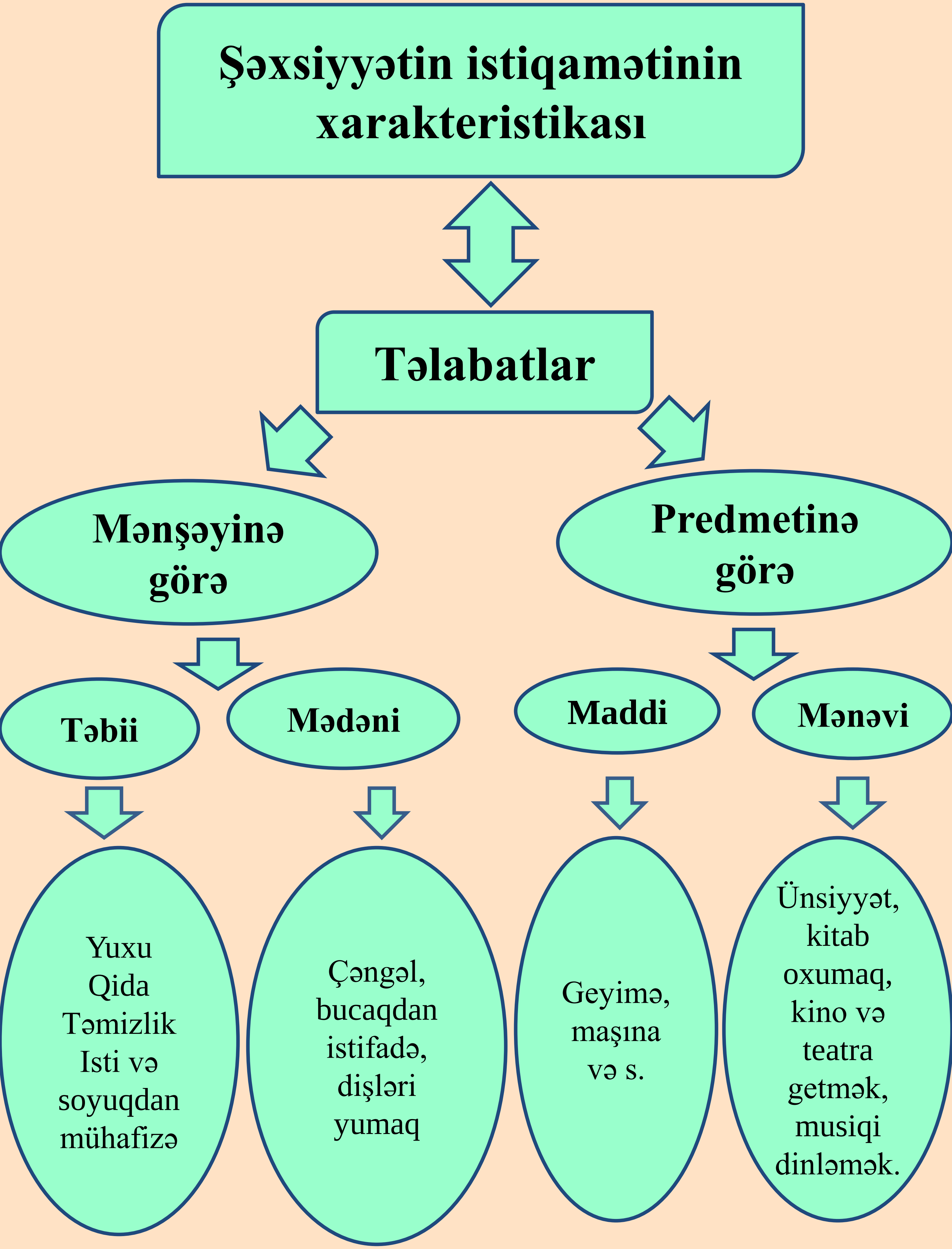
Şəxsiyyətin istiqamətinin xarakteristikası
Tələbatlar
Mənşəyinə görə
Predmetinə görə
Təbii
Mədəni
Maddi
Mənəvi
Yuxu Qida Təmizlik Isti və soyuqdan mühafizə
Çəngəl, bucaqdan istifadə, dişləri yumaq
Geyimə, maşına və s.
Ünsiyyət, kitab oxumaq, kino və teatra getmək, musiqi dinləmək.

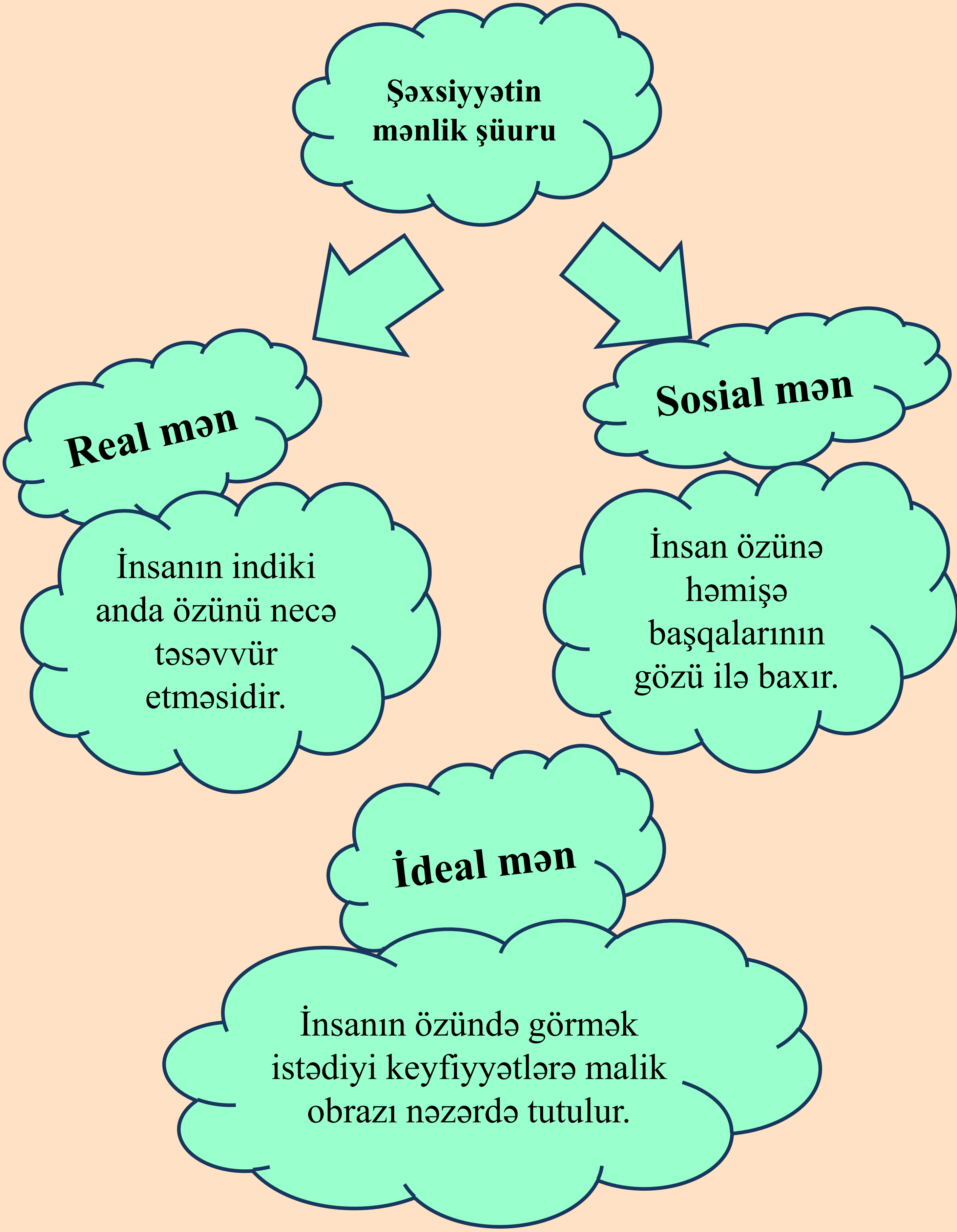
Şəxsiyyətin mənlik şüuru
Real mən
İnsanın indiki anda özünü necə təsəvvür etməsidir.
Sosial mən
İnsan özünə həmişə başqalarının gözü ilə baxır.
İdeal mən
İnsanın özündə görmək istədiyi keyfiyyətlərə malik obrazı nəzərdə tutulur.

Ziqmund Freydin Nəzəriyyəsi

O (İd)- orada yalnız sıxışdırılmış şüursuz insinktlər hökmranlıq edir.

MƏN (eqo)- Bir tərəfdən şüursuz instinktlərin ardınca, digər tərəfdən gerçəkliyin norma və tələblərinə tabe olur.

YÜKSƏK-MƏN (super eqo)- İnsanın hələ uşaqlıq dövründə mənimsədiyi, avtomatlaşmış, sosial norma, inam, qaydalarınan ibarətdir.

A. MASLOUNUN TƏLABATLAR İERARXİYASI

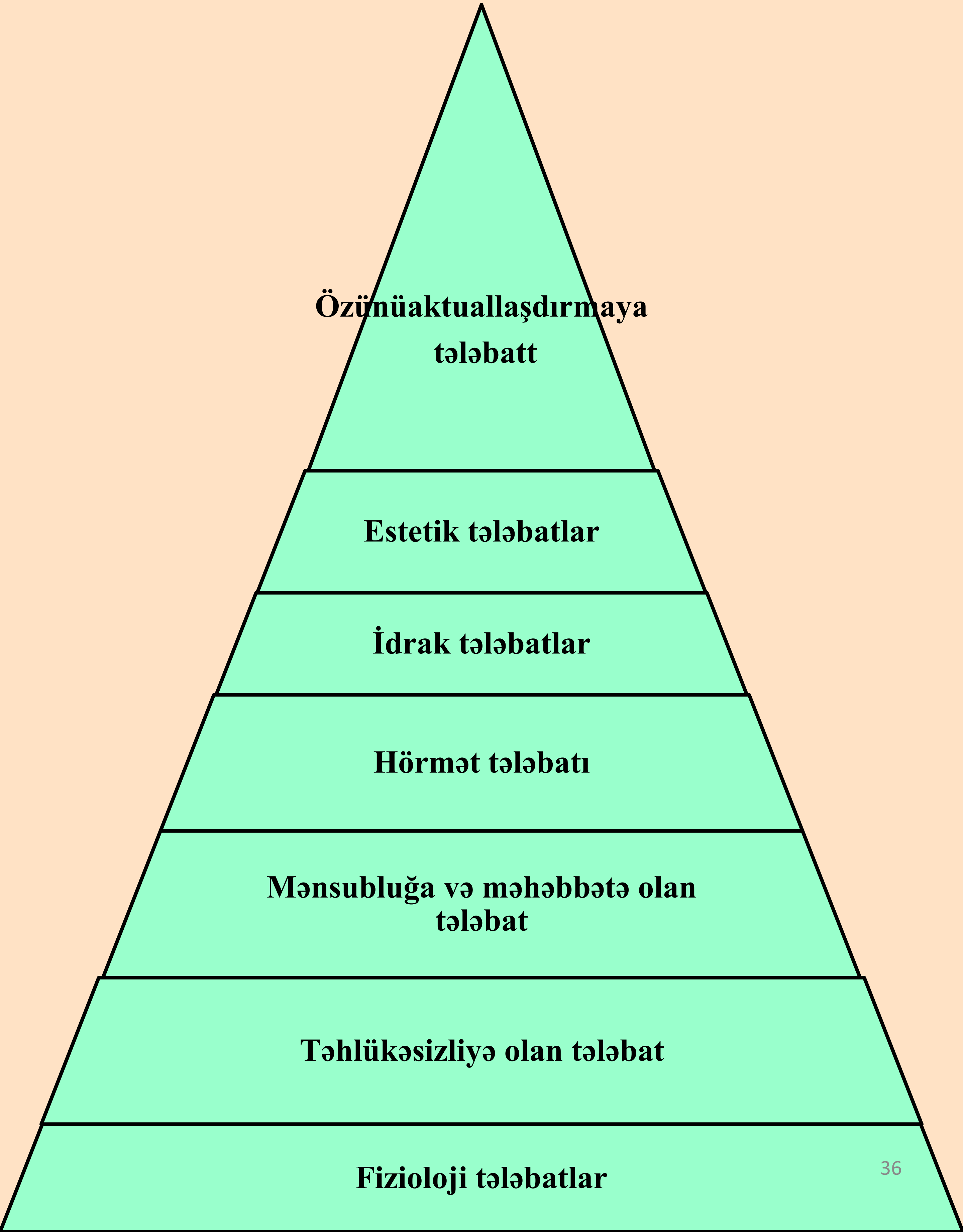

QRUP PSİXOLOGİYASI

Hər birimiz hansısa sosial qrupların üzvüyük: ailə qrupu, yaşıdlar qrupu, təhsil qrupu və s. Bu qrupların hər birində özümüzü fərqli qaydada aparmalı oluruq. Çünki həmin qruplardakı qarşılıqlı münasibətlərə fərqli sosial tələblər qoyulur. Qrupların həyatımızdakı rolunu, əhəmiyyətini bilmək üçün, qup üzvləri arasında öz statusumuzu, yerimizi müəyyən etmək üçün qrup psixologiyasına yaxından bələd olmalıyıq.

QRUP- Tarixən müəyyən cəmiyyət-çərçivəsində yaşamış, ümumi mənafe sərvət və davranış normalarına malik olan adamların nisbətən sabit birliyidir.

QRUPUN FUNKSİYALARI

Sosializasiya- qrup üzvlərinin sosial təcrübəni mənimsəməsi, sosiallaşması və bir şəxsiyyət kimi formalaşmasıdır.

İnstrumental-qrupda insanların birgə fəaliyyətinin həyata keçirilməsidir.

Ekspressiv – qrup daxilində rəğbətləndirmə, hörmət və etimad tələbatının təmin olunmasıdır.

Müdafiəedici- sosial qrup üzvlərinin hərtərəfli müdafiəsinin təmin olunmasıdır.

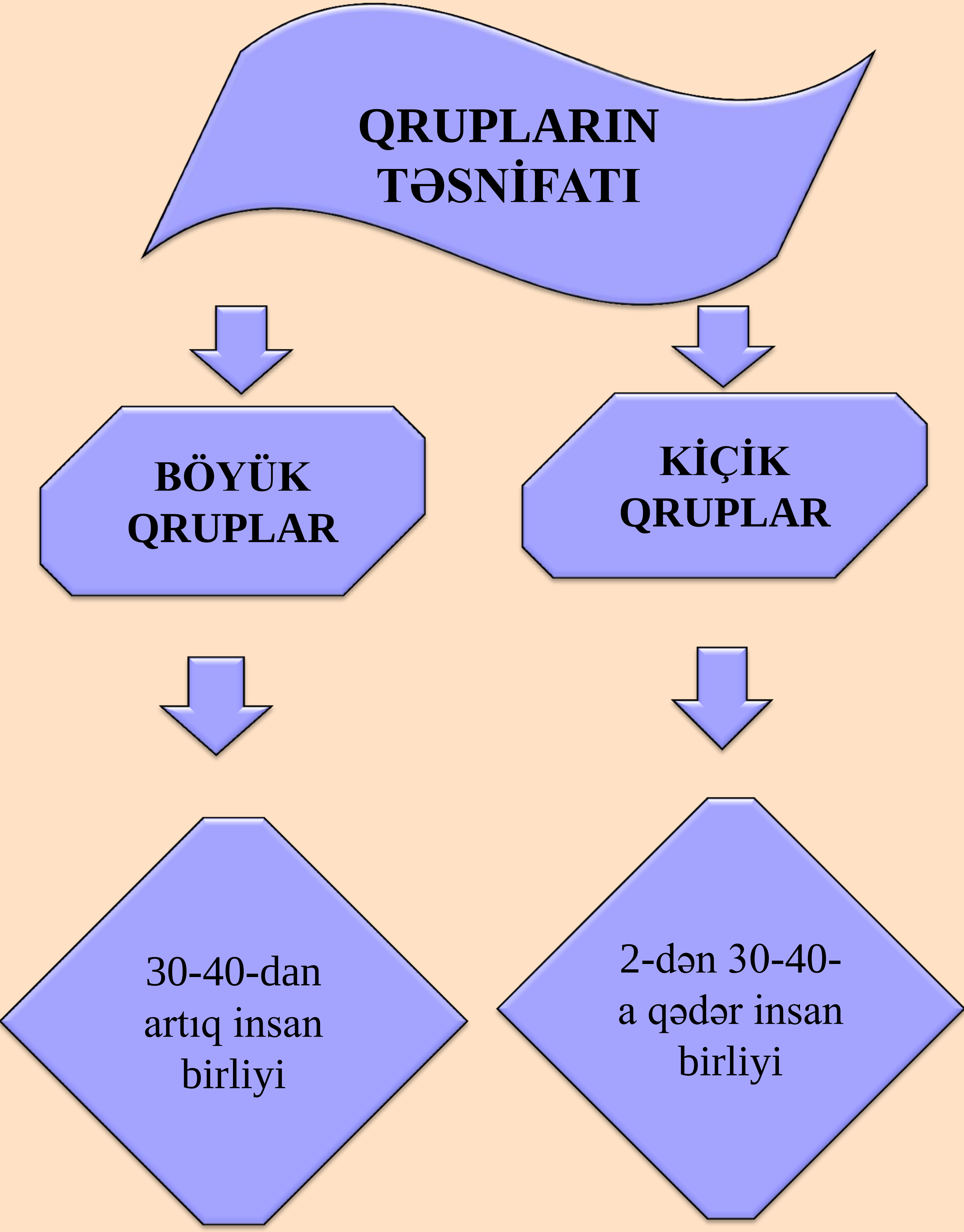
QRUPLARIN TƏSNİFATI
BÖYÜK QRUPLAR
KİÇİK QRUPLAR
30-40-dan artıq insan birliyi
2-dən 30-40-a qədər insan birliyi

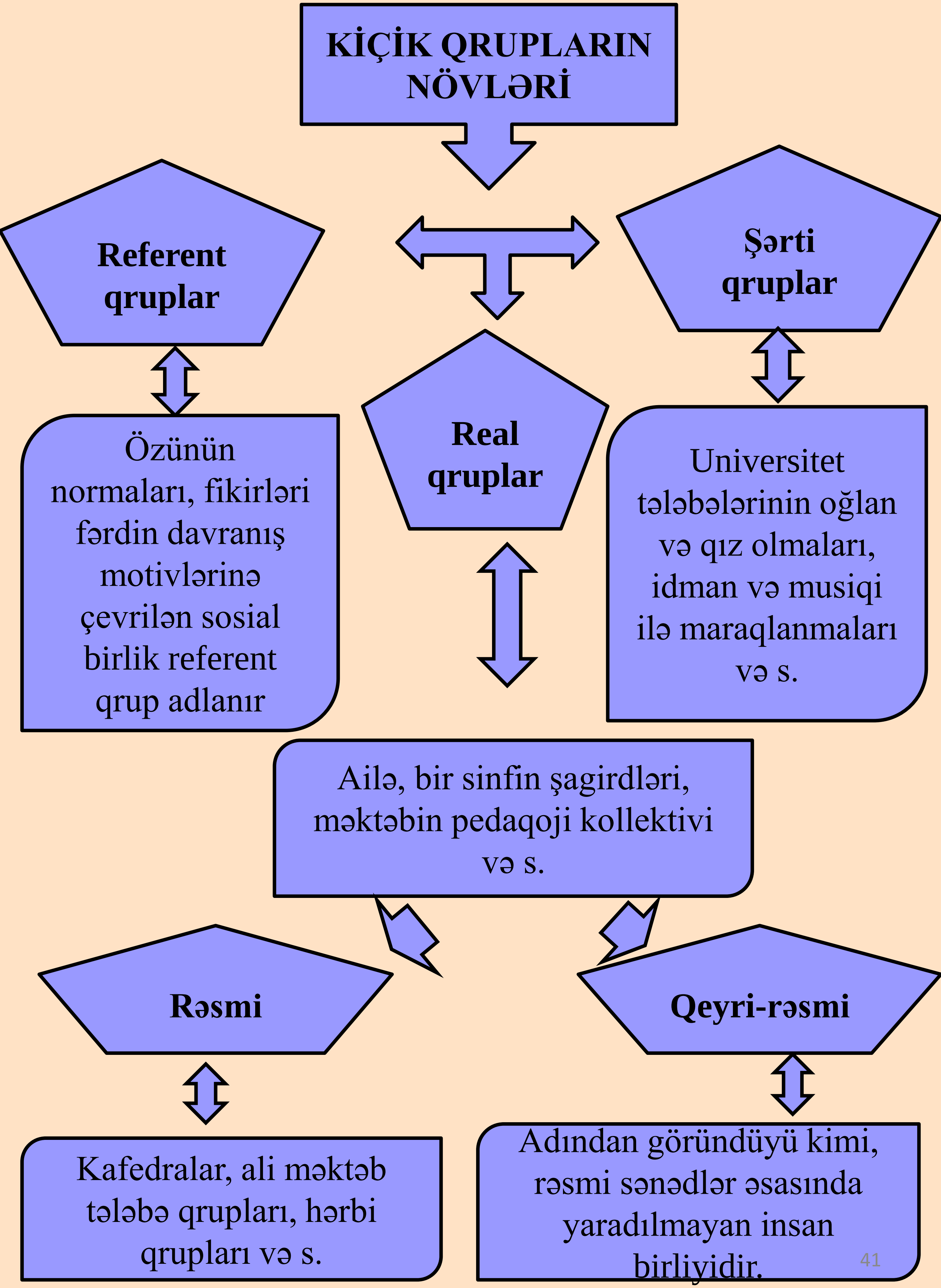
KİÇİK QRUPLARIN NÖVLƏRİ
Referent qruplar
Real qruplar
Şərti qruplar
Özünün normaları, fikirləri fərdin davranış motivlərinə çevrilən sosial birlik referent qrup adlanır
Universitet tələbələrinin oğlan və qız olmaları, idman və musiqi ilə maraqlanmaları və s.
Ailə, bir sinfin şagirdləri, məktəbin pedaqoji kollektivi və s.
Rəsmi
Qeyri-rəsmi
Kafedralar, ali məktəb tələbə qrupları, hərbi qrupları və s.
Adından göründüyü kimi, rəsmi sənədlər əsasında yaradılmayan insan birliyidir.

RƏHBƏRLİK ÜSLUBLARI

Avtokratik	Rəhbərlik üslubuna malik olan liderlər qrup üzvlərinin fikir və ideyalarını nəzərə almadan hərəkət edirlər.
Avtoritar	Lider qrup üzvlərinin imkan və qabiliyyətlərini açağı qiymətləndirir.
Demokratik	Lider qrup üzvləri tərəfindən rəğbətlə qarşılanır, daim qrup üzvləri ilə razılaşır.
Qeyri-sabit	Bu liderlər dəyişkən olurlar, onların necə hərəkət edəcəklərini öncədən müəyyənləşdirmək olmur.
Labil	Qrup üzvlərinin hərəkətlərinə qarışmır, tapşırıqların necə yerinə yetirilməsinə əhəmiyyət vermirlər

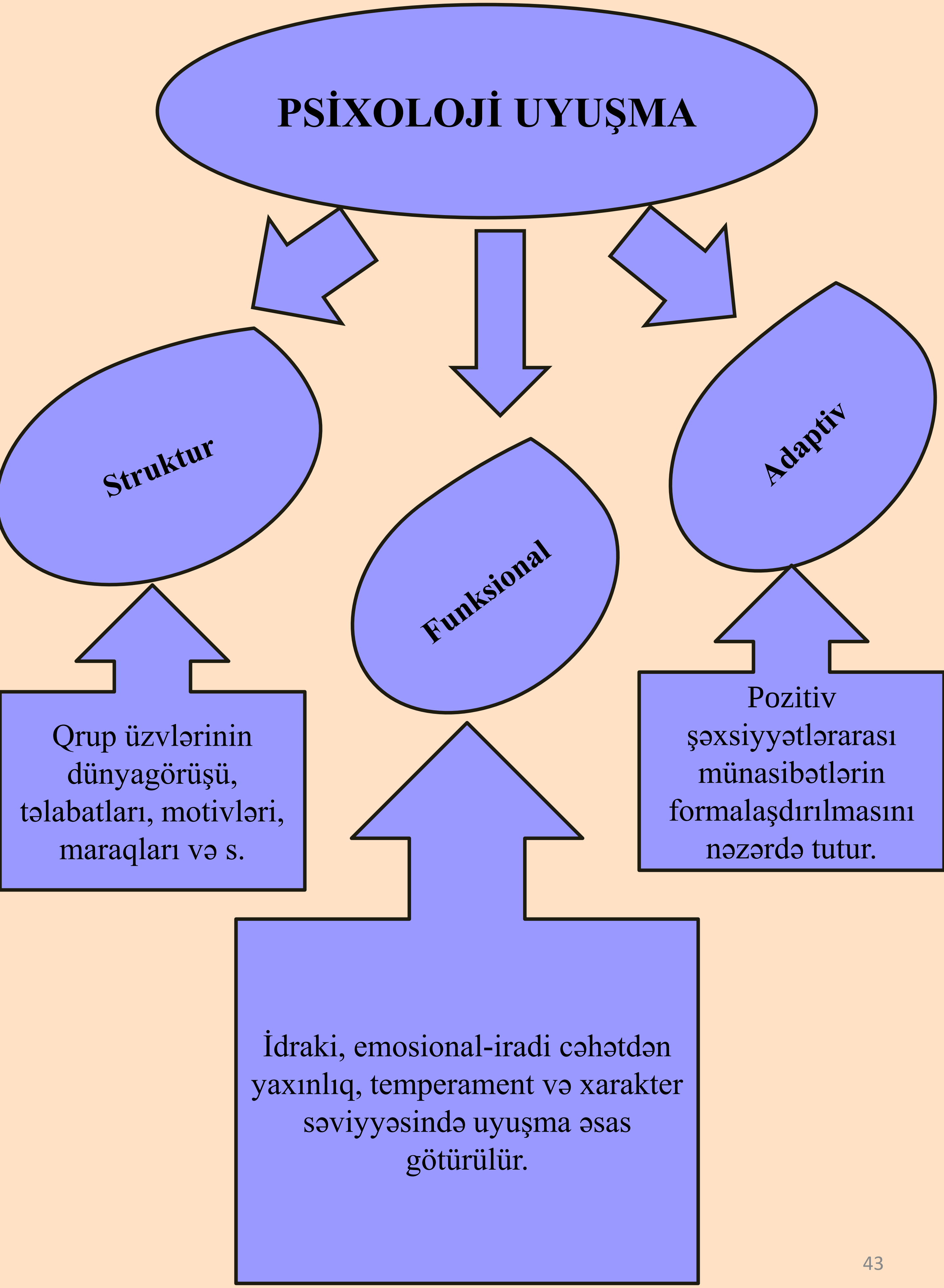
PSİXOLOJİ UYUŞMA
Struktur
Funksional
Adaptiv
Qrup üzvlərinin dünyagörüşü, tələbatları, motivləri, maraqları və s.
İdraki, emosional-iradi cəhətdən yaxınlıq, temperament və xarakter səviyyəsində uyuşma əsas götürülür.
Pozitiv şəxsiyyətlərarası münasibətlərin formalaşdırılmasını nəzərdə tutur.

DİQQƏT

Əgər desək ki, həyatdakı bütün uğurlarmızın əsasında diqqət durur, buna inanın, çünki diqqət olmadan heç bir idrak prosesi nəticə verə bilməz. Məhz diqqət sayəsində xarici qıcıqları qavrayırıq, anlayırıq, lazım olanları seçərək informasiya kimi istifadə edirik. Diqqətsiz heç bir idrak prosesi baş vermir. Diqqət sayəsində bizim şəxsi keyfiyyətlərimiz də qiymətləndirilir. Bizə «diqqətli» və ya «diqqətsiz» adam deyirlər. Diqqətimizi nizamlamaq, onun imkanlarından daha yaxşı yararlanmaq üçün psixoloji baxımdan öyrənmək lazımdır. Diqqətin psixoloji xüsusiyyətlərini öyrənməyimiz onu idarə etməyimizə kömək edə bilər. Ona görə də «Gəlin diqqətli olaq!»

DİQQƏT **– Psixi fəaliyyətin müəyyən bir obyekt üzərinə yönəlməsi və onun üzərində mərkəzləşməsidir.**

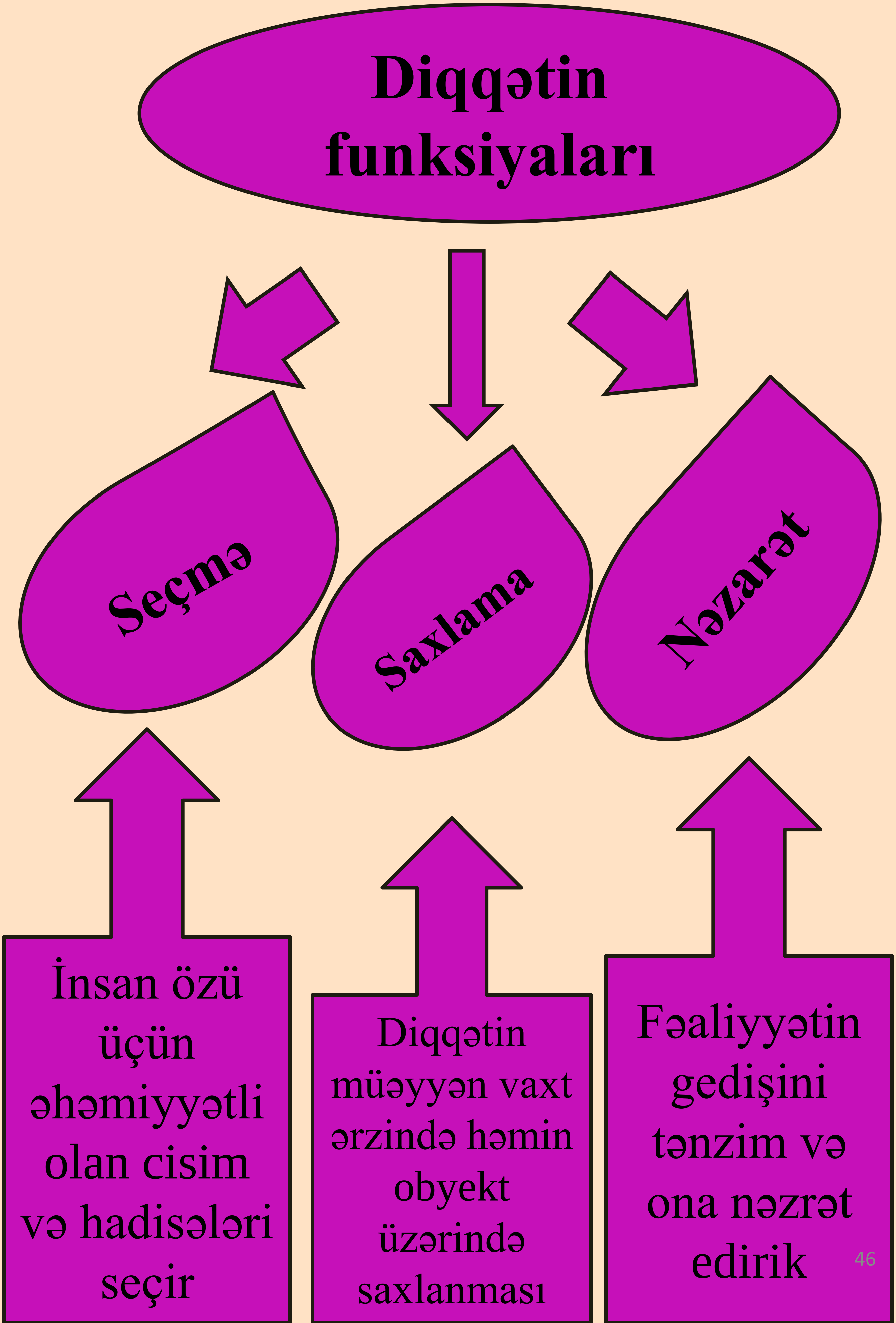
Diqqətin funksiyaları
Seçmə
Saxlama
Nəzarət
İnsan özü üçün əhəmiyyətli olan cisim və hadisələri seçir
Diqqətin müəyyən vaxt ərzində həmin obyekt üzərində saxlanması
Fəaliyyətin gedişini tənzim və ona nəzrət edirik

DİQQƏTİN FİZİOLOJİ MEXANİZMLƏRİ

A.A. UXOTOMSKININ KƏŞF ETDIYI- DOMİNANTLIQ PRİNSİPİ

İ.P. PAVLOVUN KƏŞF ETDIYI- OPTİMAL OYANMA OCAĞI

DİQQƏTİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Mərkəzləşməsi	• Şüurumuzun yalnız bir obyektə və fəaliyyətə yönəlməsi
Həcmi	• Eyni vaxyda əhatə olunan, aydın dərk edilən obyektlərin miqdarı ilə müəyyən edilir.
Paylanması	• Eyni vaxtda iki müxtəlif və daha artıq işi yerinə yetirmək bacarığı ilə müəyyənləşir
Davamlılığı	• Şüurumuzun eyni bir obyekt üzərində uzun müddət saxlanılmasından ibarətdir
Tərəddüdü	• Fəaliyyət zamanı diqqətimizin gah bu, gah da başqa obyektə yönəlməsi,az və ya çox müddət onun üzərində mərkəzləşməsidir
Keçirilməsi	• Diqqətin şüurlu surrətdə bir obyektdən başqa obyektə və ya bir fəaliyyətdən başqa fəaliyyətə yönəlməsidir
Yayınması	• Diqqət qarşıda duran məqsədlə əlaqəsi olmayan cisim və hadisə üzərinə yönəlməsində ifadə olunur.

Diqqətin növləri

İxtiyari

Qarşıya qoyulmuş şüurlu məqsədlə əmələ gələn və müəyyən iradi səy tələb edən diqqət

Qeyri – ixtiyari

Qarşıya məqsəd qoymadan psixi fəaliyyətimizin müəyyən obyekt üzərinə yönəlməsidir.

İxtiyaridən sonrakı diqqət

İxtiyari olaraq baş verir və qeyri-ixtiyari davam edir

Bəzi insanlara «duyğusal insan» deyilir. Həmin insanlar xarici qıcıqlayıcılara qarşı həssas olurlar. Hər şeyə reaksya verir, hər sözdən inciyirlər. Yaxud, əksinə, laqeyd insanlar da vardır. Biz bunları xarakter xüsusiyyətləri kimi qiymətləndiririk. Fərqi yoxdur. İstər sadə idrak prosesləri olsun, istərsə də genetikadan gələn fərdi xüsusiyyətlərimiz. Onların mənşəyi duyğularla bağlıdır. Duyğular bizə, bir tərəfdən, xarici aləmlə əlaqə qurmağa, onu dərk etməyə, anlamağa, bu aləmə bəldləşməyimizə kömək edir, digər tərəfdən də özmüzü fərdiyyət kimi formalaşdırmağa imkan verir. Əvvəlcə özümüzü və dunyanı hissi səviyyədə, sonralar isə məntiqi səviyyədə dərk edirik. Ona görə də duyğular, onların təsnifatı, başvermə mexanizmləri, fizioloji əsasları haqqında biliklərə malik olmağımız vacibdir.

DUYĞULAR

indiki anda hiss üzvlərinə təsir edən cisim və hadisələrin ayrı-ayrı keyfiyyət və xassələrinin beyində inikasıdır.

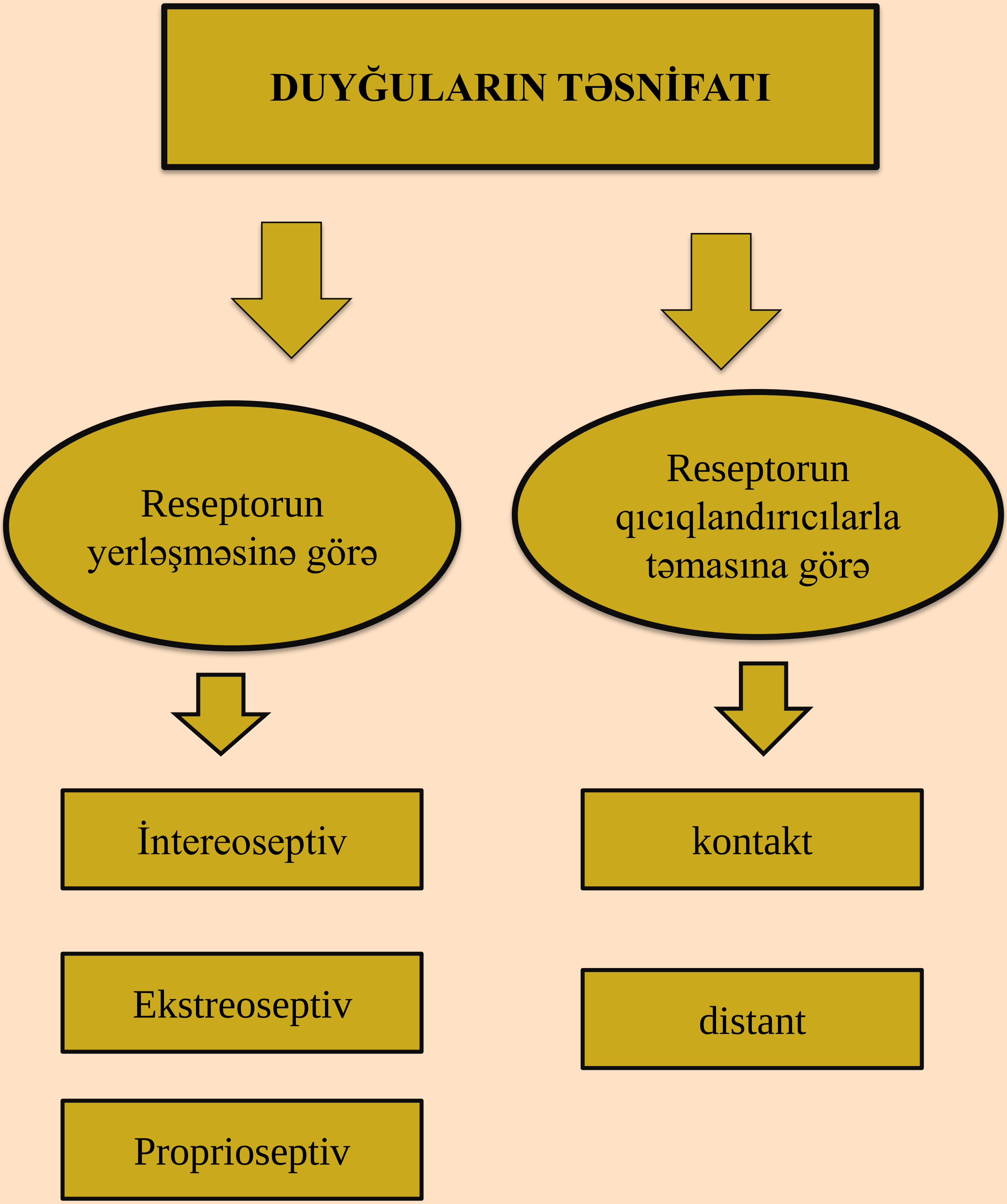
DUYĞULARIN TƏSNİFATI
Reseptorun yerləşməsinə görə
Reseptorun qıcıqlandırıcılarla təmasına görə
İntereoseptiv
Ekstreoseptiv
Proprioseptiv
kontakt
distant

RESEPTORLARIN YERLƏŞMƏSİNƏ GÖRƏ DUYĞULARIN NÖVLƏRİ

Eksteroseptiv və ya xarici duyğular.	***•Onların reseptorları bədənin səthində yerləşir, xarici aləmdə olan cisim və hadisələrin xassələrini əks etdirirlər. Görmə, eşitmə, iybilmə, dadbilmə və dəri duyğuları bu qrupa daxildir.***
İnteroseptiv və ya daxili duyğular.	***•Onların reseptorları daxili üzvlərdə, həmçinin, bədənin toxumalarında yerləşir və daxili üzvlərin vəziyyətini əks etdirir. Aclıq, toxluq, susuzluq duyğuları və s.bu qrupa aid edilir***
Proprioreseptiv duyğular	***•Onların reseptorları oynaq və əzələlərdə yerləşir, bədənimizin hərəkəti və vəziyyəti haqqında məlumat verirlər. Hərəki və müvazinət duyğuları bu qrupa daxildir.***

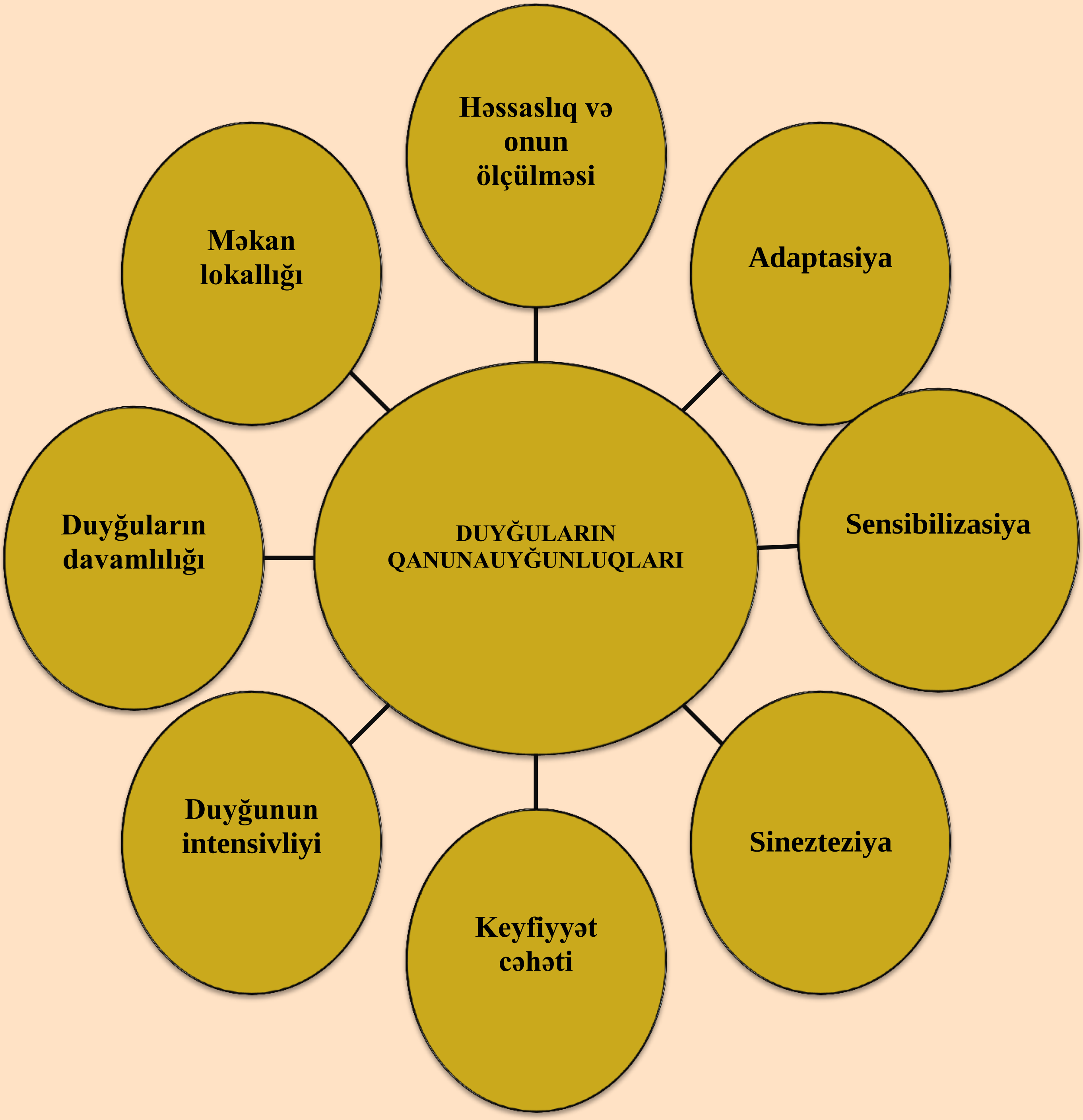
Həssaslıq və onun ölçülməsi
Məkan lokallığı
Adaptasiya
DUYĞULARIN QANUNAUYĞUNLUQLARI
Duyğuların davamlılığı
Sensibilizasiya
Duyğunun intensivliyi
Sinezteziya
Keyfiyyət cəhəti

Müəyyən qıcıqlandırıcının hər hansı hiss üzvünə uzun müddət fasiləsiz olaraq təsiri nəticəsində həsaslığın dəyişməsi **ADAPTASİYA** adlanır

Duyğularının qarşılıqlı təsiri nəticəsində həsaslığın artması və ya digər qıcıqlandırıcıların yaranması **SENSİBİLİZASİYA** adlanır

Bir qıcıqlandırıcının təsiri nəticəsində digəri üçün xarakterik olan duyğu yaranır. Bu ***SİNEZTEZİYA****dır*. Sinesteziya bir modallıqda olan qıcıqlandırıcının təsiri ilə başqa modallıqda olan duyğunun yaranmasıdır.

QAVRAYIŞ

Yəqin ki, aşağı siniflərdə ozuyarkən validеynləriniz, müəllimləriniz sizi dərslərimizi yaxşı oxumağımıza, yaxşı yadda saxlamadığınıza görə danlayıblar. O zaman sizə elə gəlib ki, yaddaşınız yaxşı deyil. Yaxud mövzunu yaxşı başa düşməmisiniz. Əslində, çox zaman bunun səbəbi qavrayıla bağlı olur. Qavrayış elə bir prosesdir ki, diqqət tələb etməklə yanaşı, onun fərdiliyi də nəzərə alınmalıdır. Məsələn, kimsə gördüklərini, kimsə eşitdiklərini, kimi də bilavasitə üzərində praktik iş apardıqlarını daha yaxşı qavrayır. Bunun məhz niyə belə olduğunu öyrənmək istəyirsinizsə, qavrayışın psixoloji xüsusiyyətlərinə maraq göstərin. Qavrayışınızı idarə etməyi öyrənin.

QAVRAYIŞ

CİSİM VƏ HADİSƏLƏRİN HİSS ÜZVLƏRİNƏ BİLAVASİTƏ TƏSİRİ NƏTİCƏSİNDƏ ONLARIN İNSAN BEYNİNDƏ BÜTÖVLÜKDƏ İNİKASINDAN İBARƏT PSİXİ PROSESDİR.

1 **ƏŞYAVİLİYİ**- xarici aləmdən alınan məlumatları həmin aləmin özünə aid edərək əks etdirməkdir.

2 **TAMLIĞI**- predmeti bütün xüsusiyyətləri ilə birlikdə, tam halda əks etdirməkdir.

3 **SABİTLİYİ**- dərk edilmə şəraitinin dəyişilməsinə baxmayaraq cismin surətinin sabit qalmasıdır

4 **MƏNALILIĞI**-qavrayışın təfəkkürlə, əşyanın mənasını anlamaqla bağlıdır.

5 **SEÇİCİLİYİ**- müəyyən obyekti başqalarından ayıraraq, onu daha aydın, aşkar surətdə əks etdirməkdir.

6 **APPERSEPSİYA**-Qavrayışın insanın psixi həyatının məzmunundan, şəxsiyyətinin xüsusiyyətlərindən asılılığıdır.

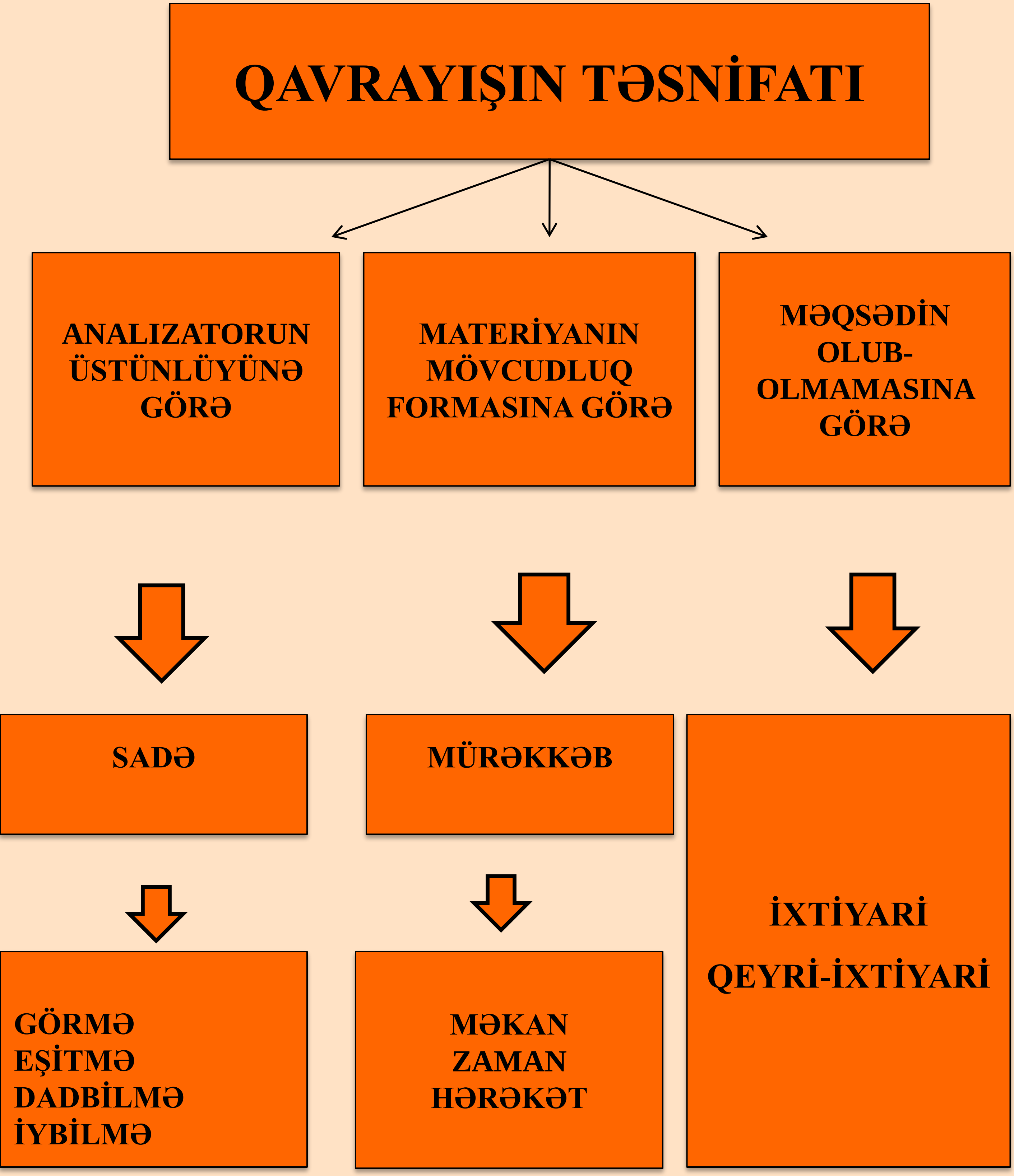
QAVRAYIŞIN TƏSNİFATI
ANALIZATORUN ÜSTÜNLÜYÜNƏ GÖRƏ
MATERİYANIN MÖVCUDLUQ FORMASINA GÖRƏ
MƏQSƏDİN OLUB-OLMAMASINA GÖRƏ
SADƏ
MÜRƏKKƏB
İXTİYARİ
QEYRİ-İXTİYARİ
GÖRMƏ
EŞİTMƏ
DADBİLMƏ
İYBİLMƏ
MƏKAN
ZAMAN
HƏRƏKƏT

MÜŞAHİDƏ

Hər hansi fəaliyyət sahəsində müəyyən plan üzrə cərəyan edən davamli və müntəzəm qavrayişa deyilir.

MÜŞAHİDƏÇİLİK

İnsanın sistematik, uzun müddət həm də planlı şəkildə qavrama qabiliyyəti adlanır.

HAFİZƏ

Xahiz edirəm, bu suallarıma cavab verin:

1. Hafizənizdən razısınızmı?
2. Onun necə olmasını istərdiniz?
3. Bunun mümkünlüyünə inanırsınızmı?

Əmin olmaq üçün hafizəni daha yaxşı öyrənməli, psixoloji xüsusiyyətlərinə bələd olmalısınız. İnanın ki, hafizəni idarə etmək mümkündür. Əgər istəsəniz, bunu bacararsınız. Sadəcə olaraq öz hafizənizin necə baş verdiyini, hansı proseslərlə tənzimləndiyini, hansı növlərə bölündüyünü bilməlisiniz.

HAFİZƏ

keçmiş təcrübənin beyində nəqşləndirilməsi, yadda saxlanması sayəsində sonralar onun tanınma və yada salınmasından ibarət mürəkkəb psixi fəaliyyətdir.

HAFİZƏNİN MEXANİZMLƏRİ

ARİSTOTELİN PSİXOLOJİ NƏZƏRİYYƏSİ

Assosasiya anlayışı 3 prinsipə əsaslanır.

1. QONŞULUQ
2. OXŞARLIQ
3. ƏKSLİK

İ.P.PAVLOVUN FİZİOLOJİ NƏZƏRİYYƏSİ

Hafizənin fizioloji əsasını beyin qabığında müvəqqəti əlaqələrin yaranması, möhkəmlənməsi və canlanması ilə bağlayır.

HAFİZƏ PROSESLƏRİ

1 **YADDA SAXLAMA-**Yaddasaxlama duyub qavradıqlarımızın beyində hifz olunması prosesidir.

2 **YADA SALMA**-əvvəllər psixikada möhkəmlənmiş məzmunun uzunmüddətli hafizədən operativ hafizəyə gətirilməsi nəticəsində aktuallaşdırılması, xatırlanmasından ibarət olan hafizə prosesidir.

3 **TANIMA-** hər hansı bir obyekti yenidən qavrama zamanı yada salmaqdan ibarətdir.

4 **UNUTMA**- Hafizə ilə bağlı çətinliklər yadasalmadan daha çox xatırlama ilə əlaqədardır.

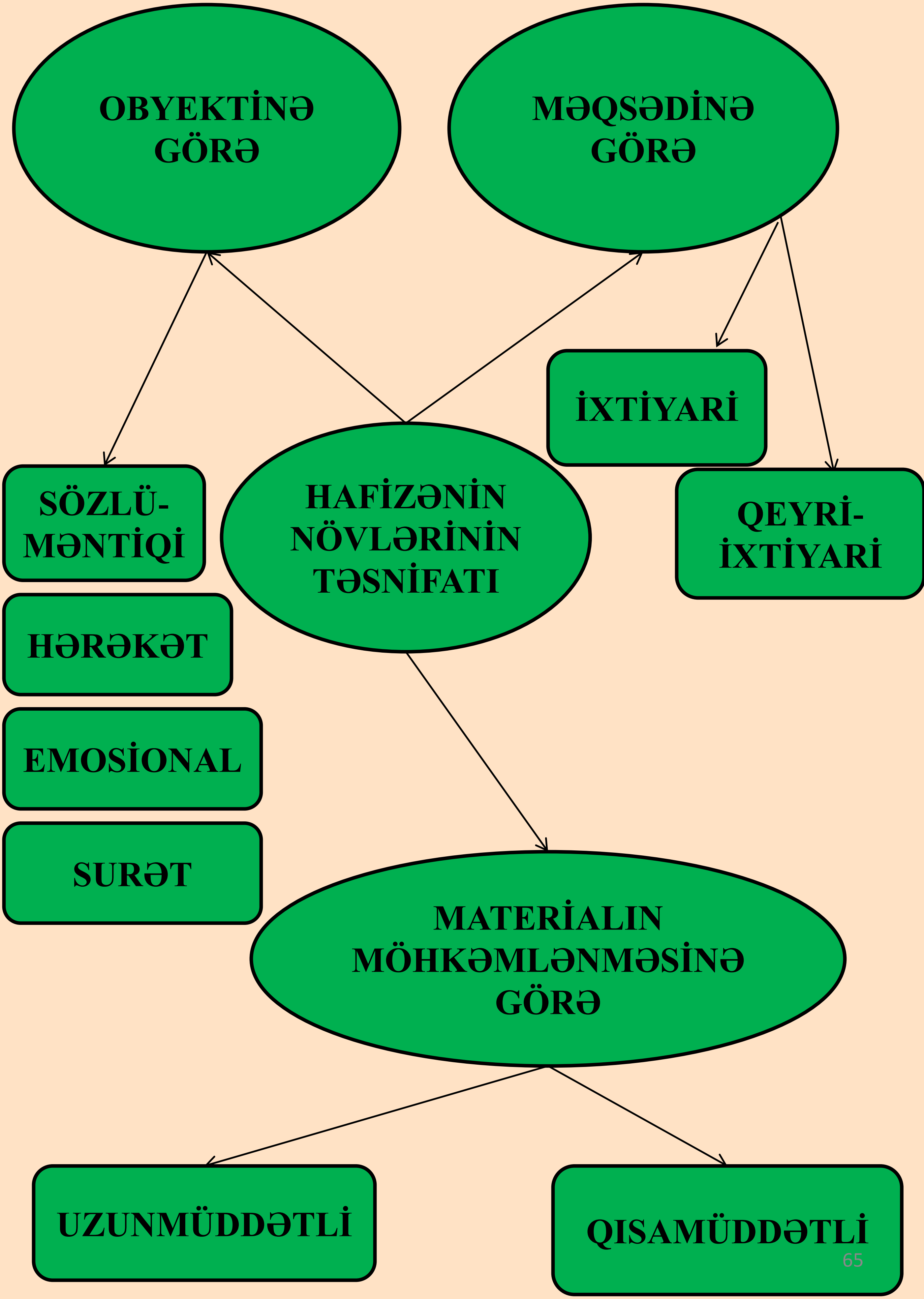

OBYEKTİNƏ GÖRƏ
MƏQSƏDİNƏ GÖRƏ
İXTİYARİ
SÖZLÜ-MƏNTİQİ
HAFİZƏNİN NÖVLƏRİNİN TƏSNİFATI
QEYRİ-İXTİYARİ
HƏRƏKƏT
EMOSİONAL
SURƏT
MATERİALIN MÖHKƏMLƏNMƏSİNƏ GÖRƏ
UZUNMÜDDƏTLİ
QISAMÜDDƏTLİ

OBYEKTİNƏ GÖRƏ HAFİZƏNİN NÖVLƏRİ

SÖZLÜ-MƏNTİQİ HAFİZƏ ⇨ **Məntiqi əlaqədə olan fikirlərin yadda saxlanılmasıdır.**

HƏRƏKƏT HAFİZƏSİ ⇨ **Müxtəlif hərəkətlərin və onların yadda saxlanılması hifz olunmasıdır**

SURƏT HAFİZƏSİ ⇨ **Gerçəkliyin cisim və hadisələrinin keçmişdə qavramış olduğumuz surətlərinin yadda saxlanılması, hifz edilməsi və yada salınmasından ibarətdir**

EMOSİONAL HAFİZƏ ⇨ **Yaranmış hisslərin, şəxsi emosional vəziyyətin və affektlərin yada salınmasıdır**

HAFİZƏNİN TİPLƏRİ

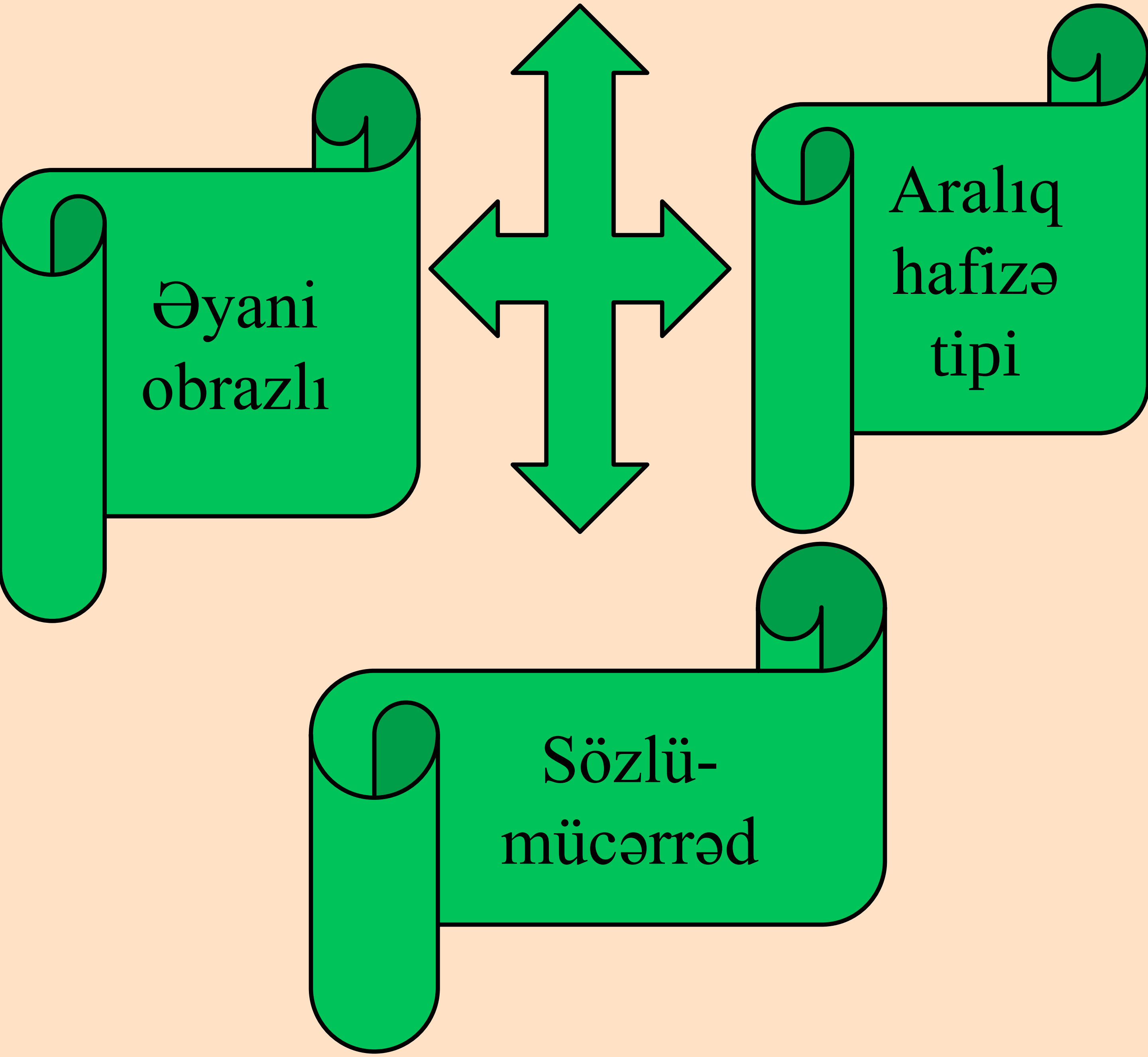

YADDASAXLAMANIN QANUNAUYĞUNLUĞU

Alman psixoloqu Q.Ebbinhauz materialı məna və emosional münasibətlərdən asılı olaraq mexaniki yaddasaxlamanın qanunauyğunluğu özündə birləşdirən vahid sistem təklif etmişdir:

- İnsana ilk dəfə təsir göstərən xarici təzyiqi o daha güclü uzunmüddətli yadda saxlayır.
- Güclü emosional reaksiya doğurmayan, kifayət qədər mürəkkəb olan informasiya hafizədə hifz olunmur.

YADDASAXLAMANIN QANUNAUYĞUNLUĞU

❖Diqqətin mərkəzləşməsi nə qədər güclü olarsa yaddaaxlama da o qədər sürətli baş verir.

❖Çoxsaylı fakt və təəssüratların əvvəli və sonu daha yaxşı yadda saxlanılır.

❖Təkrar yaddasaxlamanın daha səmərəli formasıdır.

❖Məntiqi əlaqəsi olan , bir – birilə sıx bağlı olan fakt və hadisələr daha asan yadda saxlanılır. Çünki bu zaman assosiativ təəssürat daha asan və sistemli olur. Burada sanki əşya və hadisənin elementlərinin yadda saxlanması bir – birilə sıx bağlanır.

HAFİZƏ POZUNTULARI

HİPER FUNKSİYA

Emosional tarazlığın pozulması, inamsızlıq hissi. İnsan xoşagəlməz hadisələri unutmaqda gücsüzdür.

REPRODUKTİV SEÇİCİLİK

Tarix, ad, termin və s.) yada salınmasının nisbətən zəifləməsində özünü göstərir.

AMNEZİYA

Əvvəlcə informasiyanın yada salınması, sonra isə hafizənin informasiya ehtiyatı toplamaq qabiliyyəti itir.

KONFİBULYASİYA

Təhrif olunmuş hafizə, səhv yadasalmadır.

TƏFƏKKÜR

İdrak proseslərinin nüvəsi – təfəkkürdür. Təfəkkür özünə qədər baş verən prosesləri tamamlayır. Təhlil apararaq nəticələri ümumiləşdirir. Bzim ağlımızın keyfiyyət göstəricisi də təfəkkürdür. Yəqin ki, öz ağlınızın keyfiyyətinə bələd olmaq hər biriniz üçün maraqlıdır. Elə isə gəlin təfəkürümüzün qapısını döyək, « psixologiya» açarı ilə onun sirrli aləminə daxil olaq. Təfəkkürün psixologiyasına bələd olmaqla özümüzə, əqli keyfiyyətlərimizə daha yaxından bələd olaq.

TƏFƏKKÜR

Cisim və hadisələr arasında qanunauyğun əlaqə və münasibətlərin ümumiləşmiş və vasitəli inikasından ibarət olan psixi prosesdir

TƏFƏKKÜRÜN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Təfəkkür vasitəli idrak prosesidir

Təfəkkür ümumiləşmiş idrak prosesdir

Təfəkkür nitqlə vəhdətdədir

TƏFƏKKÜRÜN PROSESLƏRİ

1 **TƏHLİL** - əşyanın, hadisənin fikrən hissələrə, anlara, tərəflərə bölünməsidir.

2 **TƏRKİB** – hissələrin, anların, tərəflərin fikrən tamda birləşdirilməsi

3 **MÜQAYİSƏ** – predmet və hadisələrin qarşılaşdırılması, onlar arasında oxşar və fərqli cəhətin tapılması

4 **MÜCƏRRƏDLƏŞDİRMƏ** - bir əlamətin ayırd edilməsi və digərlərindən fərqləndirilməsi (təhlilə əsaslanır)

5 **ÜMUMİLƏŞDİRMƏ** - əşya və hadisələrin onların ümumi və mühüm əlamətlərinə görə fikrən birləşdirilməsi

6 **KONKRETLƏŞDİRMƏ** – Ümumi vəziyyətə və ya hər hansı anlayışa müvafiq olan tək haqqında təsəvvürdür

TƏFƏKKÜRÜN NÖVLƏRİ

ƏYANI - ƏMƏLI TƏFƏKKÜR → Əşyalar üzərində praktik fəaliyyətlə bağlıdır

ƏYANI - OBRAZLI TƏFƏKKÜR → Qavrayış və təsəvvür surətləri təhlil edilir, müqayisədən keçirilir

MÜCƏRRƏD (MƏNTİQİ) TƏFƏKKÜR → Mücərrəd məfhumlara istinad edir. Məs. Xoşbəxtlik, kəmiyyət, keyfiyyət,ədalət və s

NƏZƏRI TƏFƏKKÜR → Müəyyən qanunların, problemlərin nəzəri yolla həll edilməsi ilə bağlıdır

Nəzəri obrazlı təfəkkür → Anlayışlar təfəkküründən obrazların ifadəsi ilə fərqlənir

TƏFƏKKÜRÜN FORMALARI

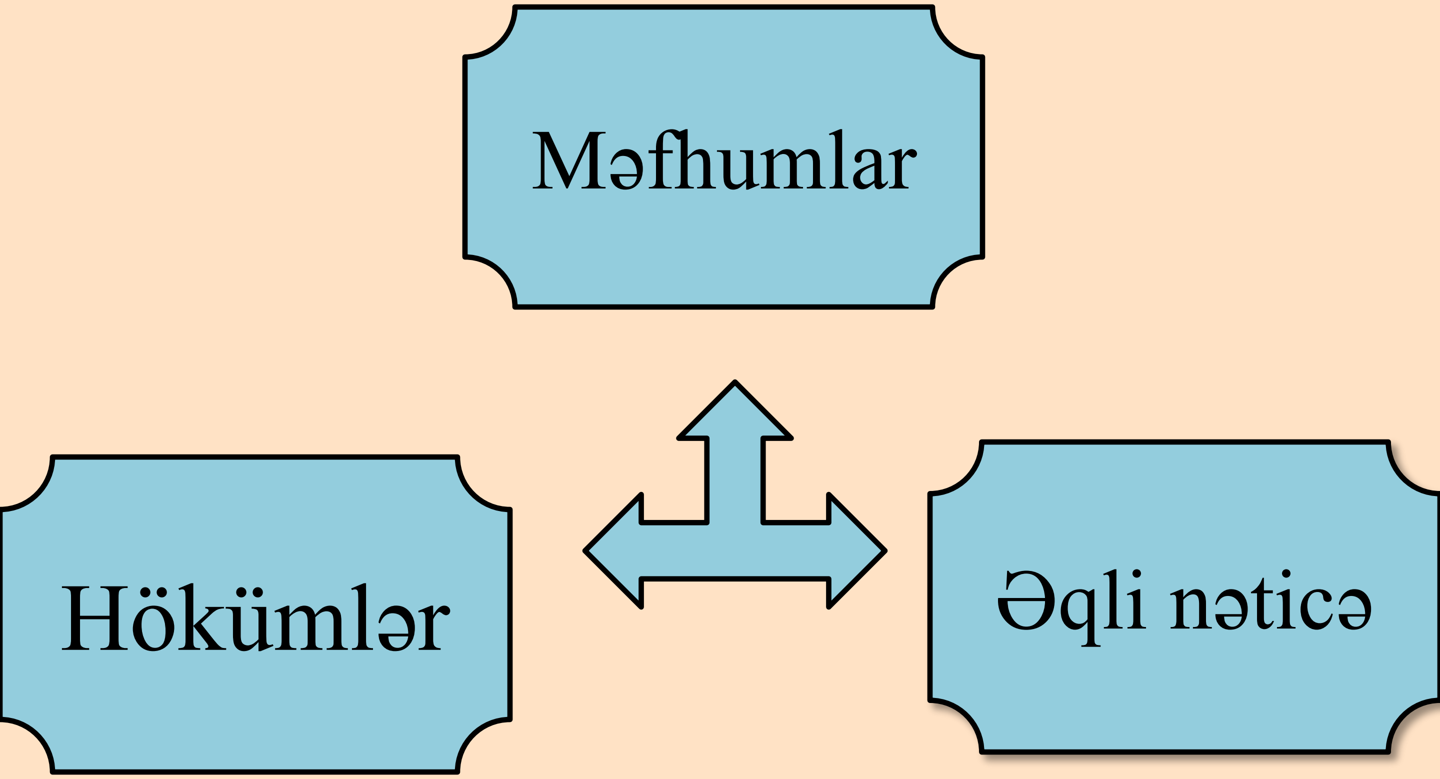

MƏFHUMLAR

Cisim və hadisələrin mühüm, əsas əlamətlərinə görə əks etdirilməsindən ibarət təfəkkür formasıdır

Xüsusi

Konkret

Ümumi

Mücərrəd

HÖKÜMLƏR

Fikri proseslərin baş verdiyi əsas akt və ya formadır

Ümumi

İnkari

Xüsusi

Şərti

Fərdi

Təqsimi

İqrari

Zərurət

ƏQLİ NƏTİCƏ

Vahid məqsədə tabe olan, bir sıra əməliyyatları özündə ehtiva edən az və ya çox dərəcədə mürəkkəb fikri fəaliyyət

İnduktiv

Deduktiv

Anologiya(təşbih)

ƏQLİ KEYFİYYƏTLƏR

Ağlın dərinliyi

Ağlın çevikliyi

Ağlın müstəqilliyi

Ağlın tənqidiliyi

TƏXƏYYÜL

Mövzumuza prof. Əbdül Əlizadənin təxəyyül haqqında dediyi fikirlərlə başlamaq istərdim: «Elə ki, insan cisim və hadisələri natural formada açır: qövsi-qüzehin allı-güllü boyaları ilə ağılagəlməz naxışlar salır, ilmələr vurur. “Əzilmiş, saral-mış yarpaqlar” mövzusunda inşa yazan VII sinif şagirdi özünün həyat fəlsəfəsi və bu kökdə yaratdığı təxəyyül obrazları ilə kimi heyrət-ləndirmir?» . Doğrudan da, təxəyyül yaradıcı idrakın göstəricisidir. Təxəyyülünüz nə qədər genişdirsə, yaradıcı bacarıqlarınız da o qədər geniş olacaq. Bundan başqa, təxəyyül mövzusu ilə tanış olmağımız yaradıcılığın sirrlərindən agah olmağa imkan verəcək.

TƏXƏYYÜL

İnsanın qavrayışı və hafizəsi ilə bağlı təsəvvürlərin yenidən işlənməsi, yeni qaydada birləşdirilməsi əsasında yeni surətlərin yaradılmasından ibarət olan psixi prosesdir.

TƏXƏYYÜLÜN NÖVLƏRİ
Passiv
FƏAL
Niyyətli
Bərpaedici
Niyyətsiz
Yaradıcı

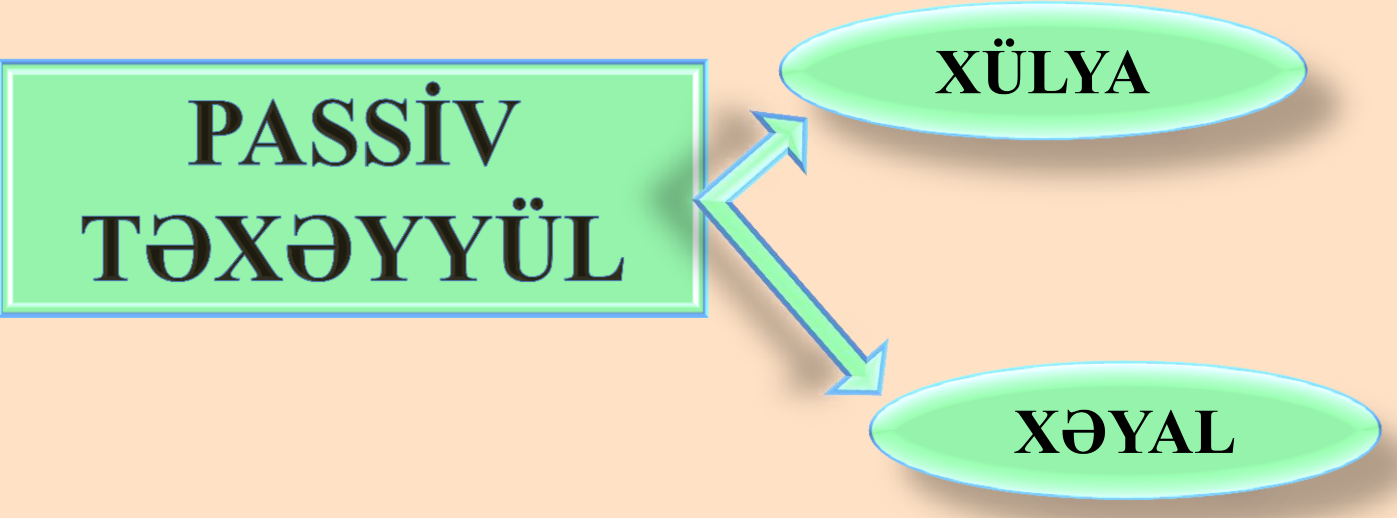

- Bu zamanı insan bir çox hallarda müxtəlif təxəyyül surətləri yaradır, lakin onları həyata keçirmir və yaxud elə şeylər fikirləşir ki, onları həyata keçirmək mümkün deyil. **Passiv təxəyyül niyyətli və niyyətsiz olmaqla 2 yerə bölünür.** Niyyətli passiv təxəyyülə misal olaraq xülyanı göstərmək olar. Insanın həyat fəaliyyətində **xülya** surətləri üstünlük təşkil edirsə bu onun bir şəxsiyyət kimi inkişafında ciddi nöqsanlar olduğunu göstərir, çünki xülyaya dalan insan onları həyata keçirmək üçün iradi səy göstərmir.
- Xülyanın əksini təşkil edən **xəyal** arzu edilən gələcəyin surətlərini yaratmaqdan ibarət olan təxəyyül prosesidir. Xəyal insanın həyatında mühüm rol oynayır.

BƏRPAEDİCİ TƏXƏYYÜL

Bərpaedici təxəyyül təsvirə, sxemə əsasən surətlərin yaradılması prosesidir. Mövcud olmuş , yaxud mövcud olan lakin bizim tərəfimizdən heç zaman avranılmamış obyektlərin təsvirə əsasən surətlərinin yaradılmasına **bərpaedici təxəyyül** deyilir. Məsələn, bədii əsərlərdə təbiət təsvirlərinə əsasən gözümüzün qarşısında yeni təxəyyülümüzdə bizim heç vaxt olmadığımız bir yerin , ərazinin obrazı yaranır.

YARADICI TƏXƏYYÜL

Yaradıcı təxəyyül heç bir sxemə, təsvirə istinad etmədən müstəqil olaraq yeni surətlərin yaradılmasından ibarətdir.

Yeni obrazların yaradılması üsulları

Aqqlyutinasiya

Real həyatda bir – birilə birləşməyən müxtəlif keyfiyyətlərin mexaniki olaraq birləşdirilməsi. Məs. Su pərisi

Hiperbolizasiya

Təxəyyül obrazlarının yaradılmasında mübaliğədən istifadə olunması. Mübaliğə iki istiqamətdə gedir şişirtmə və kiçiltmə.

TƏXƏYYÜL SURƏTLƏRİNİN YARADILMASI PROSESİ

Təxəyyül surətləri fəaliyyətin müxtəlif sahələrində xüsusi üsul və tərzlərlə yaradılır. Bədii, elmi və ya texniki fəaliyyətin özünəməxsus vəzifəsi və xüsusiyyətləri olduğu üçün alimin yeni təxəyyül surəti yaratmaq üsulu, yazıçı və ya rəssamın, konstruktor və ya memarın təxəyyül tərzindən fərqlənir. Lakin buna baxmayaraq, bütün fəaliyyət sahələrində təxəyyül surətləri eyni qanunauyğunluq əsasında yaradılır.

Təxəyyülün fəaliyyəti həmişə qavrayışın verdiyi məlumatı yenidən işləmək, dəyişdirmək yolu ilə yeni surətlər yaratmaqdan ibarətdir. Burada iki proses-təhlil və tərkib ayırd edilir.

Təhlil və tərkib təxəyyül surətlərinin yaradılmasının əsas mexanizmini təşkil edir.

HİSSLƏR

Çox zaman belə ifadələr işlədirik: «Hiss edirəm», «nahartlıq keçirirəm», «bu hisslərdən yaxa qurtara bilmirəm. Yəqin ki, hər birimiz üçün öz hisslərimizin bizə göstərdiyi təsirlər qarşısında acizlik duyuruq. Bəlkə hisslərə daha yaxından bələd olaraq, xüsusiyətlərini öyrənərək onlar üzərində hakim ola bilərik? Bunun üçün hisslər mövzusu ilə tanış olmalıyıq. Onun tsnifatını, baş verməsini, mənşəyini bilməliyik. Məhz bu bliklər sayəsində onları necə nizamlayacağımızı təyin etmək mümkün olacaq.

HİSSLƏR-insanın dərk etdiyi cisim və hadisələrə, başqa adamlara, həmçinin özünün rəftar və davranışına, fikir və arzusuna bəslədiyi münasibəti ifadə edən psixi prosesdir.

HİSSLƏRİN FUNKSİYALARI

SİQNAL

Ətraf aləmdə baş verən hadisələrin hansının həyatımız üçün faydalı və ya təhlükəli olduğunu dərk edirik

TƏNZİMETMƏ

İnsanın hərəkət və fəaliyyətinin motivi kimi çıxış edərək onları müəyyən istiqamətə yönəldir

KOMMUNİKATİV

İnsanın keçirdiyi hisslər onun mimikasında, səsində, tənəffüs ahəngində və s. bildirir

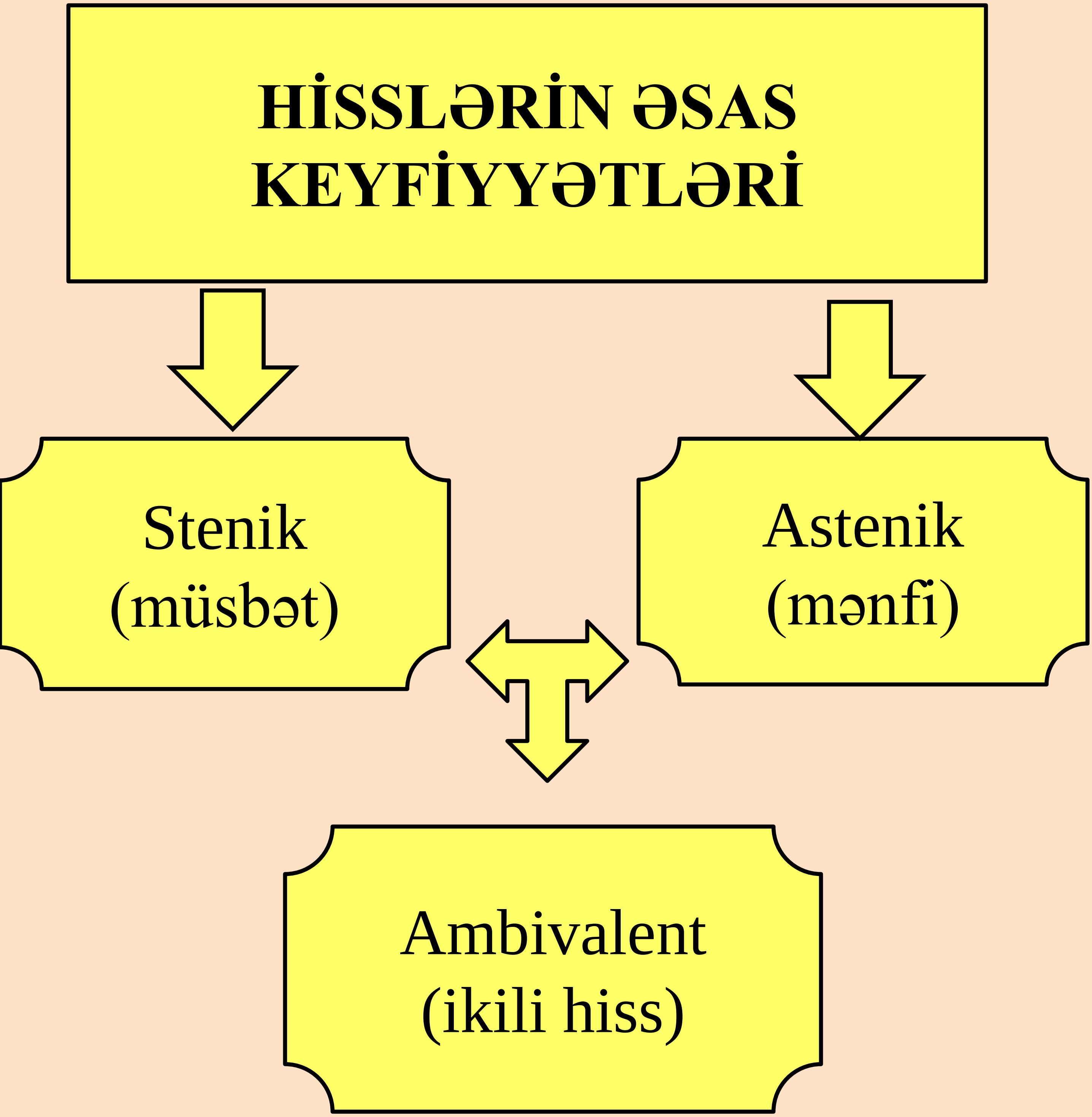
HİSSLƏRİN ƏSAS KEYFİYYƏTLƏRİ
Stenik (müsbət)
Astenik (mənfi)
Ambivalent (ikili hiss)

HİSSLƏRİN KEÇİRİLMƏ FORMASI

Əhvallar	Tədricən yaranan orta qüvvəyə malik olan, xeyli müddət davam edən emosianal haldır
Affektlər	Surətlə yaranan,qüvvətli, nisbətən tez keçib gedən emosional haldır. İradi nəzarət pozulur.
Stress	İnsanın fəaliyyət və ünsiyyət prosesində çətin və mürəkkəb fiziki, zehni işlər görərkən, eləcədə təhlükə zamanı təcili və məsuliyyətli qərar qəbul etmək zərurəti qarşısında qaldıqda keçirdiyi psixi vəziyyətdir
Frustrasiya	İnsanın öz məqsədinə çatmasına maneçilik törədən real və ya xəyali manelərlə rastlaşması nəticəsində keçirdiyi emosianal haldır.

ALİ HİSSLƏR

ƏXLAQİ HİSSLƏR → Müəyyən cəmiyyət daxilində qəbul olunmuş əxlaq normaları əsasında soisal gerçəkliyin hadisələrinin qavranılması zamanı insanın keçirdiyi hisslər

İNTELLEKTUAL HİSSLƏR (ZEHNİ) → İnsanın idrak fəaliyyəti ilə əlaqədar olan, onu ətraf aləmi daha dərindən və ətraflı dərk etməyə yönəldən mürəkkəb hisslərdir

ESTETİK HİSSLƏR → Füsunkar təbiət mənzərələri, insan gözəlliyi, incəsənət əsərləri və s. insanda estetik hisslər doğurur

PRAKSİS HİSSLƏR → Fəaliyyət prosesində göstərilən səydən asılı olaraq işin gedişinə və nəticəsinə bəslənən münasibətlə bağlı baş qaldıran hisslərdir

İRADƏ

İnsanları çox zaman iradi keyfiyyətləri ilə qiymətləndirirlər. İradə insanları bir çox keyfiyyətlərinə görə səciyyələndirir. Yəqin bu sizin üçün də maraqlıdır. Hansı səbəbdən nəyi isə etmək üçün özünüzdə cəsarət tapa bilməlisiniz. Bunun üçün iradə mövzusunu: onun mahiyyətini, xüsusiyyətlərini, necə baş verdiyini və necə nizmlandığını öyrənməyimiz bizə kəmək ola bilər.

Qarşıya qoyulmuş məqsədə nail olmaq üçün subyektin öz fəaliyyəti və davranışı zamanı rast gəldiyi çətinlikləri, maneələri aradan qaldırma prosesinə İRADƏ deyilir.

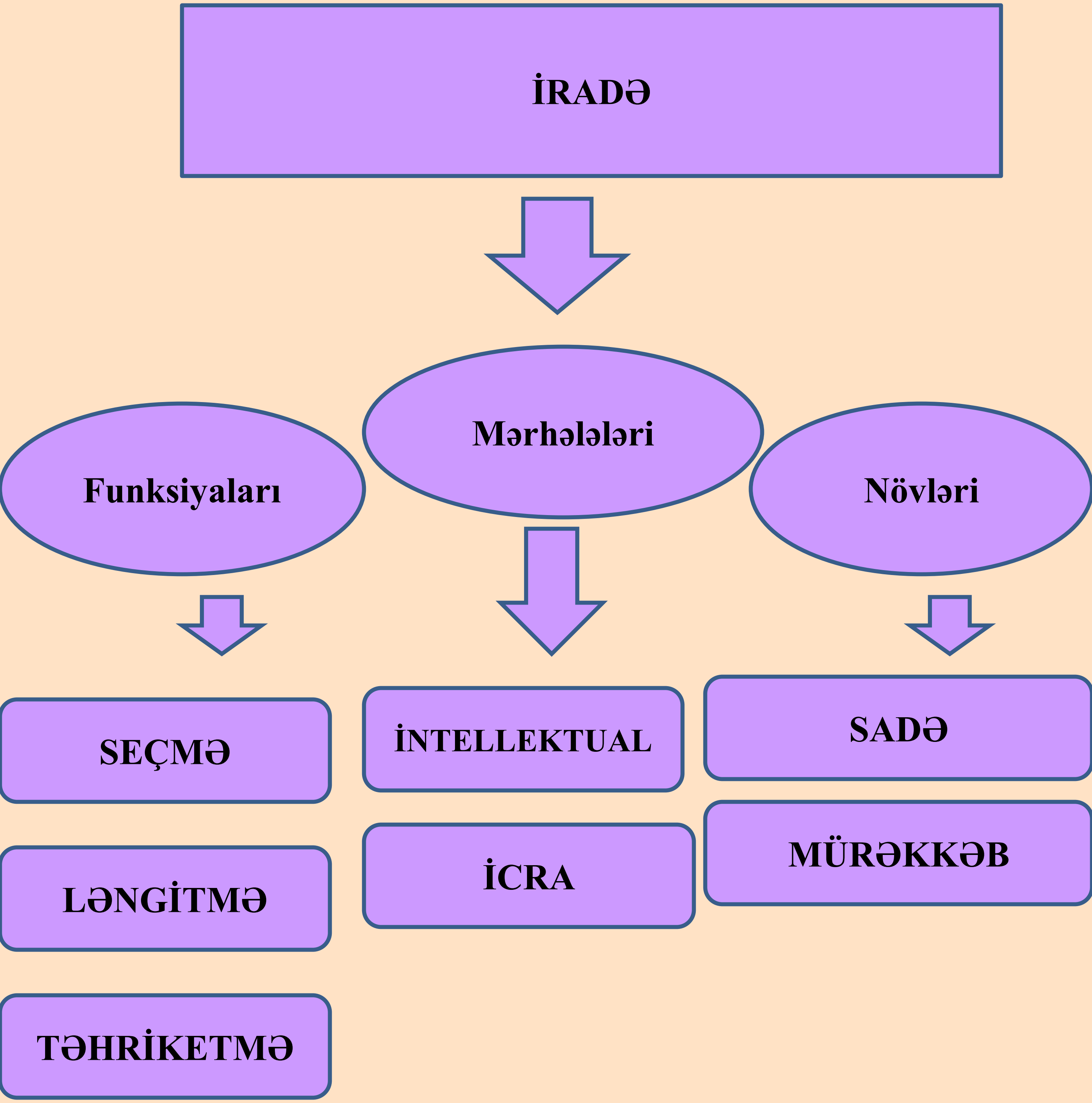
İRADƏ
Mərhələləri
Funksiyaları
Növləri
SEÇMƏ
LƏNGİTMƏ
TƏHRİKETMƏ
İNTELLEKTUAL
İCRA
SADƏ
MÜRƏKKƏB

Şagird şəxsiyyətinin öyrənilməsi və ona psixoloji pedaqoji xarakteristika tərtibi üçün sxem

- ***Təkidlilik***
- ***Qətiyyət***
- ***Cəsarət***
- ***Özünü ələ ala bilmək***
- **Məsuliyyətlilik**
- ***İntizamlılıq***
- ***İşgüzarlıq***
- ***Müstəqillik***
- ***Səbrlilik.***

TEMPERAMENT

Bəzi insanlara «astagəl, yavaş», bəzilərinə «tələskən, hövsələsiz» deyirlər. Heç fərqinə varmadan belə xüsusiyyətlərinə görə böyüklər kiçikləri danlayırlar. Ancaq çoxları bilmir ki, buna səbəb bizim temperament tipimizdir. Ən sabit, dəyişməz fərdi xassə olan temperament sinir sisteminin quruluşu əsasında formalaşır. Bəs siz necə, özünüzün hansı temperament tipinə malik olduğunuzu, həmin tiplə hansı fəaliyyət sahəsində daha çox uğurlar əldə edə biləcəyinizi öyrənmək istəyirsinizmi?

TEMPERAMENT

İnsanın psixi fəaliyyətinin dinamikasını xarakterizə edən fərdi psixi xassədir.

TEMPERAMENT HAQQINDA NƏZƏRİYYƏLƏR

HUMORAL NƏZƏRIYYƏ

Hippokrat tərəfindən irəli sürülüb. Bu nəzəriyyəyə görə temperament tipləri insan bədənindəki mayelərin nisbətindən asılıdır: qan (sanqvinik), xolerik (öd), fleqmatik (selik), melanxolik (qara öd).

KONSTİTUTSİONAL NƏZƏRIYYƏ

E.Kreçmər və U.Şeldon tərəfindən irəli sürülmüşdür. Temperamentin bədən quruluşu ilə bağlı olmasını irəli sürüdülər.

SİNİR SİSTEMİ NƏZƏRİYYƏSİ

İ.Pavlov tərəfindən irəli sürülmüşdür. Temperament tiplərinin insanın sinir sisteminin tipi ilə bağlı olduğunu irəli sürmüşdür: oyanma və ləngimənin qüvvəsi, müvazinətliyi, mütəhərrikliyi .

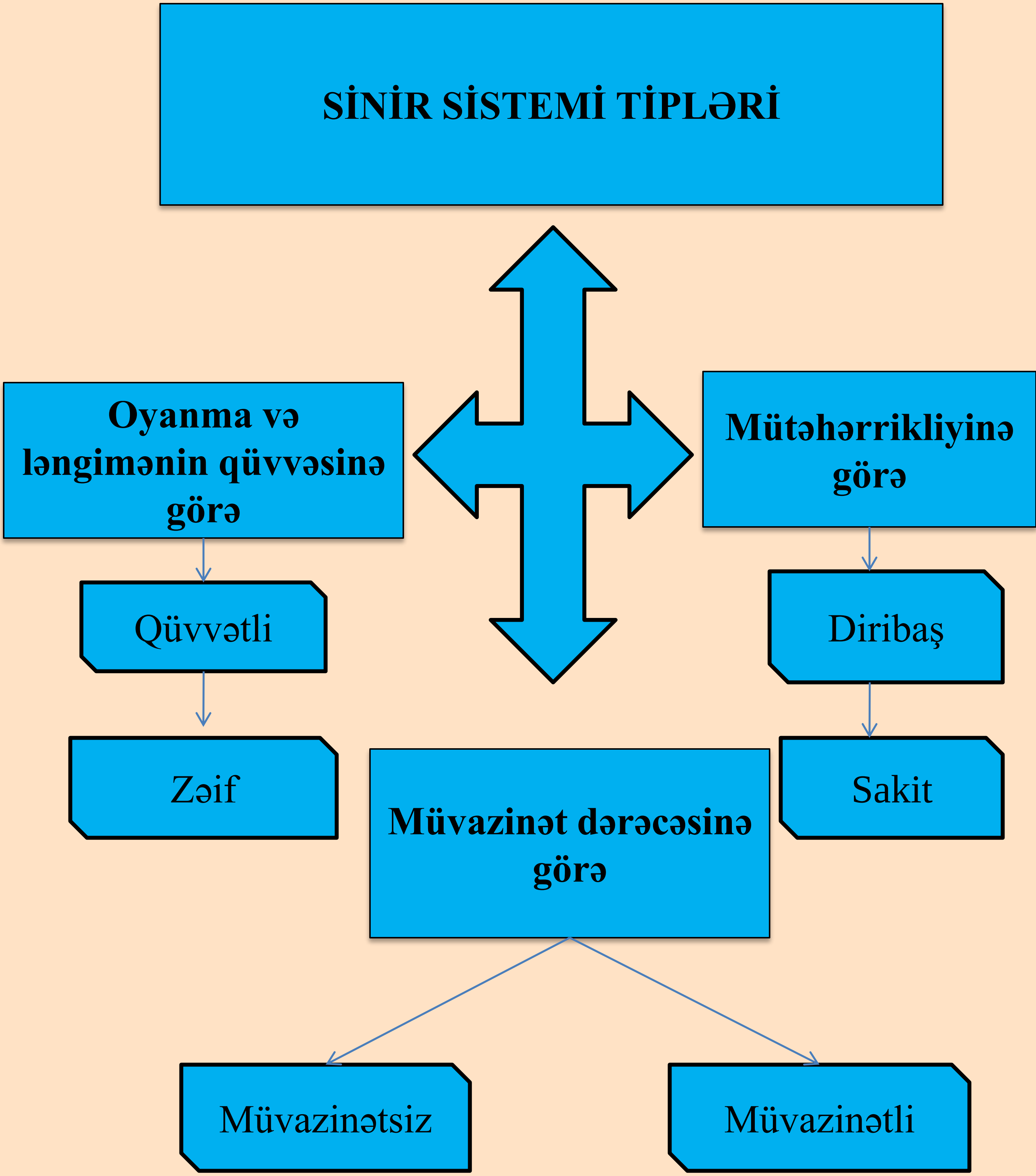
SİNİR SİSTEMİ TİPLƏRİ
Oyanma və ləngimənin qüvvəsinə görə
Qüvvətli
Zəif
Mütəhərrikliyinə görə
Diribaş
Sakit
Müvazinət dərəcəsinə görə
Müvazinətsiz
Müvazinətli

TEMPERAMENT TİPLƏRİ

SANQVİNİK

Zirək tip

XOLERİK

Coşğun tip

FLEQMATİK

Sakit tip

MELANXOLİK

Zəif tip

SANQVİNİK

Yüksək reaktivliyə malik olurlar.
Aktivliklə reaktivlik müvazinətdə olur.
Mimikaları və hərəkətləri canlə və ifadəlidir.
Yüksək fəallığa malik, işgüzar olurlar.
Həddindən artıq qayda-qanuna əməl edən olurlar.
Sürətli hərəkətə, çevik təfəkkürə, sürtli nitq tempinə malik olurlar.
Onlarda plastiklik yüksək olur.
Onlarda ekstravertlik yüksək olur.
Son dərəcə emosinal olurlar
təsir altına tez düşürlər

XOLERİK

Həddindən artıq hövsələsiz,
Tez özlərindən çıxan olurlar.
Onlarda plastiklik zəif, rigidlik yüksək olur.
Ekstravertlik yüksək olur.
Müvazinətsiz olurlar.
Səbirsiz, tündməcaz olurlar
Maraqları sabit və davamlıdır

MELANXOLİK

Senzitivlik, həssaslıq həddindən artıq yüksək olur.
Kiçicik bir işdən, hərəkətdən dərindən təsirlənirlər.
Hədsiz dərəcədə küsəyəndir.
Mimika və hərəkətləri ifadəli deyildir.
Səsləri zəif, hərəkətləri süstdür.
Onlarda özlərinə inam hədsiz dərəcədə aşağı olur.
Həddindən artıq təkliyə qapılırlar.
Onlarda introvertlik yüksək olur.

FLEQMATİK

Özlərini hər yerdə sakit aparırlar.
Həddindən artıq soyuqqanlıdırlar, qaradinməzdirlər.
Onlarda plastiklik aşağı, rigidlik yüksək olur.
Onların mimikaları kasıb, ifadəsiz olur.
daxili əks-olunma yüksək olur.
Təkliyi sevirlər.
vərdiş və adətlərini olduqca ləng dəyişə bilirlər.
Olduqca işgüzar olurlar.
dözümlü və özlərini ələ ala biləndirlər.
Yeni adamlara çətin alışırlar.

XARAKTER

Sizə kiçik bir hadisə danışım: Dayanacaqda durub avtobus gösləyirdim. 2 yeniyetmə oğlan əlləində qoğal dayanacağa yaxınlaşdılar. Onlardan biri qoğalı yarımçıq qoyub dayanacağın küncünə tulladı. Digər yeniyetmə onu danladı. «Niyə belə edirsən, günah deyilmi?». Yoldaşı əlini yelləyib söhbətini davam etdirdi. İkinci oğlan onun sözlərini dinləmədən yerə atılmış qoğalı götürüb yaxınlıqdakı beton hasarın üstünə qoydu. Bu zaman avtobus gəldi. Hər ikisi minib getdilər. Mn isə iki eyni yaşda, eyni cinsdən olan yoldaşların xarakterindəki fərqlər haqqında xeyli düşündüm. Bu iki oğlanın xarakter fərqlərini siz necə qiymətləndirərdiniz. Gəlin qısaca müzakirə edək.

XARAKTER

Konkret şəxsiyyət üçün tipik olan, fəaliyyət və ünsiyyət prosesində formalaşan və təzahür edən fərdi psixoloji xüsusiyyətlərin məcmusudur.

XARAKTERİN ƏSAS ƏLAMƏTLƏRİ

İnsanın başqa adamlara münasibəti: ünsiyyətlilik və qapalılıq, doğruçuluq və yalançılıq, qayğıkeşlik və laqeyidlik və s.

İnsanın özü- özünə münasibəti: şöhrətpərəstlik, lovğalıq, təvazökarlıq və s.

İnsanın əməyə münasibəti: əməksevərlik, tənbəllik, təşəbbüskarlıq və s.

İnsanın əşyalara münasibəti: səliqəlilik və ya pintilik.

QABİLİYYƏT

İnsanlar müxtəlif sahələr üzrə qabiliyyətlərə malidirlər, lakin heç də hə kəs öz qabiliyyətlərindən səmərəli şəkildə istifadə edə bilmir. Halbuki psixologiya elmində bunun üçün maraqlı vasitələr, texnikalar işlənilib. Onları tətbiq etməkdən ötrü əvvəlcə qabiliyyət haqqında müəyyən biliklərə malik olmaq lazımdır. Bu biliklər sizə, bir tərəfdən öz qabiliyyətlərinizi aşkar etməyə, digər tərəfdən onlardan yararlanmağa kömək edə bilər.

İnsanın hər hansı bir və ya bir neçə fəaliyyət sahəsi üçün daha çox yararlı olduğunu göstərən fərdi psixi xassəyə QABİLİYYƏT deyilir

QABİLİYYƏTLƏRİN NÖVLƏRİ

Ümumi

Xüsusi

Qabiliyyətlərin bir vəya bir neçə fəaliyyətin müvəffəqiyyətli icrası üçün şərt olan özünəməxsus birliyi İSTEDAD adlanır.

Qabiliyyətlərin yaradıcılıq nailiyyətləri əldə etməyə imkan verən, həmin nailiyyətlərdə təzahür edən yüksək inkişaf etmiş pilləsi TALANT adlanır.

Bəzi insanların yaradıcı nailiyyətləri cəmiyyətin həyatında tam bir dövrü, əsri əhatə edir. Qabiliyyətin bu cür inkişaf səviyyəsi DAHİLİK adlanır.

YAŞ PSİXOLOGİYASI

İnsanın yaşı bir neçə sahə üzrə mərhələlərə bölünür. Xronoloji yaş, bioloji yaş, psixoloji yaş. Əgər siz psixoloji yaşınızı, onun inkişaf səviyyəsini öyrənsəniz digər sahələrə uyğun olub-olmadığını da aydınlaşdıraraq zəif tərəflərinizi inkişaf etdirə bilərsiniz. Digər tərəfdən, təhsil prosesinin iştirakçıları inkişafda olan uşaq, yeniyetmə və gənclərin yaş xüsusiyyətlərinə bələd olmalı, onlarla yaşına görə davranmalıdırlar. Ona görə də insanın yaş mərhələlərini bilmək, olduqca vacib məsələdir.

YAŞ PSİXOLOGİYASInın predmetini insan psixikasının inkişaf dinamikasının, şəxsiyyətin psixi proses və psixi xassələrinin ontogenezdə inkişaf xüsusiyyətlərinin, psixi inkişafın hərəkətverici qüvvələrinin öyrənilməsi təşkil edir.

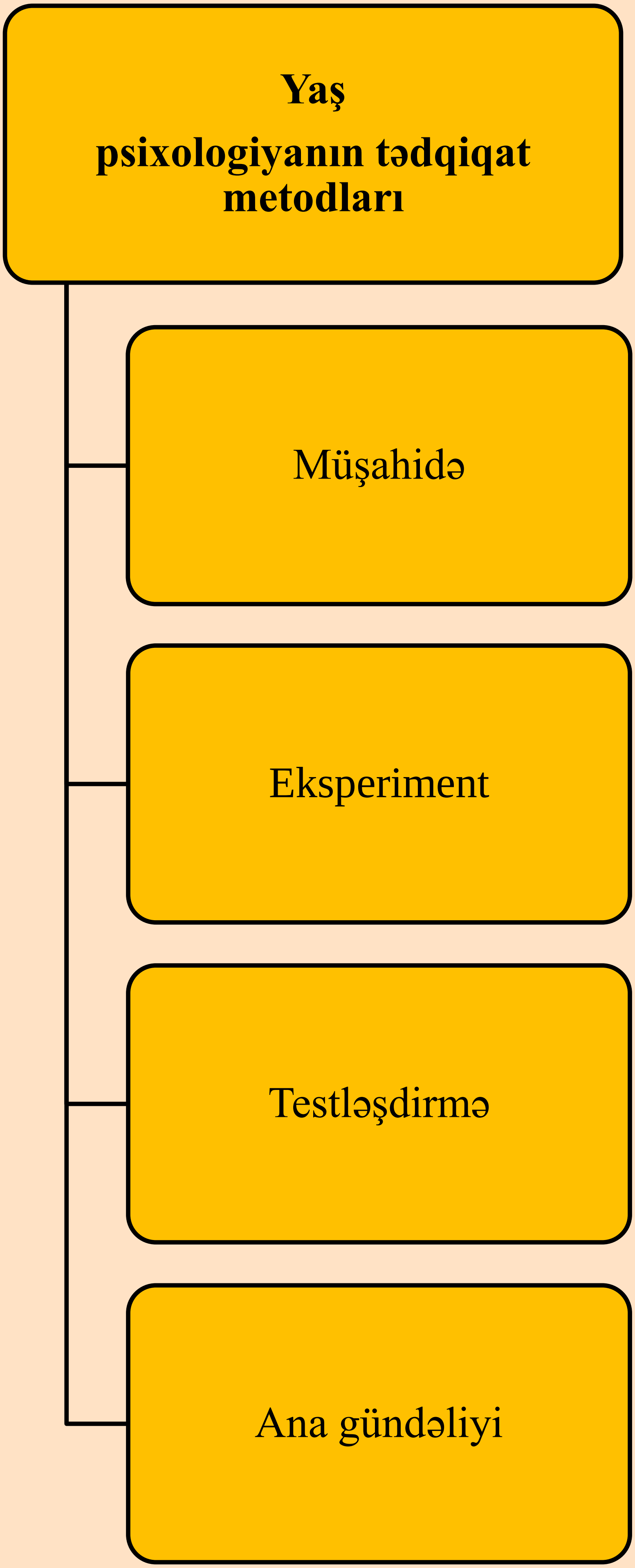
Yaş psixologiyanın tədqiqat metodları
Müşahidə
Eksperiment
Testləşdirmə
Ana gündəliyi

Yaş psixologiyasının əsas bölmələri

Uşaq psixologiyası

Yeniyetmələrin psixologiyası

Gəncliyin psixologiyası

Yaşlı adamların psixologiyası

Uzunömürlülük psixologiyası

Yaş dövrləri və aparıcı fəaliyyət növləri

Çağalıq (0-2ay) və Körpəlik dövrü (2ay- 1 yaş)	• Bilavasitə emosional ünsiyyət
Erkən uşaqlıq dövrü (1-3 yaş)	• Əşyavi manipulyativ fəaliyyət
Bağça yaşı dövrü (3-6 yaş)	• Rollu, qaydalı, süjetli oyunlar
Kiçik məktəb yaşı dövrü (6-10 yaş)	• Təlim fəaliyyəti
Yeniyetməlik yaş dövrü (10-11, 14-15 yaş)	• İntim şəxsi ünsiyyət
Gənclik yaş dövrü(15-21 yaş)	• Təlim peşə fəaliyyəti

KÖRPƏLİK DÖVRÜ
ƏHATƏ OLUNDUĞU YAŞ DÖVRÜ
APARICI FƏALİYYƏT NÖVÜ
2 AYDAN 1 YAŞA QƏDƏR
BİLAVASİTƏ EMOSİONAL ÜNSİYYƏT

ERKƏN UŞAQLIQ YAŞ DÖVRÜNÜN XÜSUSİYYƏTLƏRİ 1-3 YAŞ

APARICI FƏALİYYƏT-Əşyavi-manipulyativ fəaliyyətdir.
ÜNSİYYƏT FORMASI- böyüklərlə emosional ünsiyyətdir. Bu zaman CANLANMA KOMPLEKSI baş verir.
DİQQƏTinin yönəlməsi, mərkəzləşməsi formalaşır.
HAFİZƏ- Onları cəlb edən əşyaları qeyri-ixtiyari yadda saxlayırlar.
TƏXƏYYÜL- kiçik həcmli nağıllarla təxəyyülündə təsəvvür edir.
TƏFƏKKÜR- əyani-əməli xarakter daşıyır. Hərəkət və konkret cism və hadisələrlə bağlı olur. Uşağın yaşlılarla ünsiyyəti onun təfəkkürünün inkişafına təsir göstərir.
HİSSLƏR- sürətlə inkişaf edir, xüsusilə utancaqlıq hissi formalaşır. Uşağın şəxsiyyət olaraq formalaşması, “Mən”ini tanıması baş verir.

ERKƏN UŞAQLIQ DÖVRÜ

ƏHATƏ OLUNDUĞU YAŞ DÖVRÜ

1 YAŞDAN 3 YAŞA QƏDƏR

APARICI FƏALİYYƏT NÖVÜ

ƏŞYAVİ MANİPULYATİV FƏALİYYƏT

MƏKTƏBƏQƏDƏR YAŞ DÖVRÜNÜN PSİXOLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ 3-6 YAŞ

APARICI FƏALİYYƏT- OYUN, insanların davranış və fəaliyyət normalarının mənimsənilməsi

3-4 YAŞ – özünü təsdiq, sözə qulaq asmamaq, tərlik, höcətlik

TƏKBAŞINA OYUN - əşyavi, quraşdırma, sujetli-rollu oyunlar və s.

5-6 YAŞDA-uşaqlarla birgə oyun, uşaqlar arasında liderlik və tabeçilik münasibətinin formalaşması

EDIP KOMPLEKSİ formalaşması və qarşısının alınması.

PRAKTİK TƏFƏKKÜRÜN İNKİŞAFI- quraşdırma oyunları daha çox inkişaf edir.

RƏSM VƏ MUSİQİ QABİLİYYƏTLƏRİNİN İNKİŞAFI- yaradıcılıq qabiliyyətinin inkişafı

QAVRAYŞIN İNKİŞAFI- diqqətin, qeyri-ixtiyaridən ixtiyariyə doğru inkişafı, hafizənin və iradənin inkişafı

TƏXƏYYÜLÜN İNKİŞAFI

HƏR ŞEYLƏ MARAQLANMAQ- ətraf mühit haqqında məlumatlar almaq üşün çoxlu suallar verirlər.

MƏHFUMLARIN İNKİŞAFI

MƏKTƏBƏ HAZIRLIĞIN FORMALAŞMASI

MƏKTƏBƏQƏDƏR YAŞ DÖVRÜ
ƏHATƏ OLUNDUĞU YAŞ DÖVRÜ
APARICI FƏALİYYƏT NÖVÜ
3 yaşdan 6 yaşa qədər
rollu oyunlar, süjetli oyunlar, qaydalı oyunlar

KİÇİK MƏKTƏBLİNİN PSİXOLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ
6-10 YAŞ

APARICI FƏALİYYƏT- Təlim

İDRAK PROSESLƏRİNİN YENİDƏN QURULMASI- ixtiyari diqqətin, ixtiyari qavrayışın, mexaniki hafizənin, təfəkkürün inkişafı

SÖZLÜ-MƏNTİQİ TƏFƏKKÜRÜN FORMALAŞMASI-davranışın, iradənin, özünütənzimetmənin inkişafı. Oxu-yazı, riyazi hesablama bacarıqlarının mənimsənilməsi.

MƏİŞƏT-ƏMƏK VƏRDİŞLƏRİNƏ YİYƏLƏNMƏK

ÜNSİYYƏT SAHƏSİNİN GENİŞLƏNMƏSİ

İNKİŞAFETDİRİCİ OYUNLAR TƏLİMDƏN SONRA İKİNCİ FƏALİYYƏTDİR.

ÖZÜNƏ İNAMSIZLIĞIN FORMALAŞMASI- təlimdəki çətinliklər, böyüklərin tənqidi münasibəti, təlimə marağın itməsi özünəinamsızlıq yaradır.

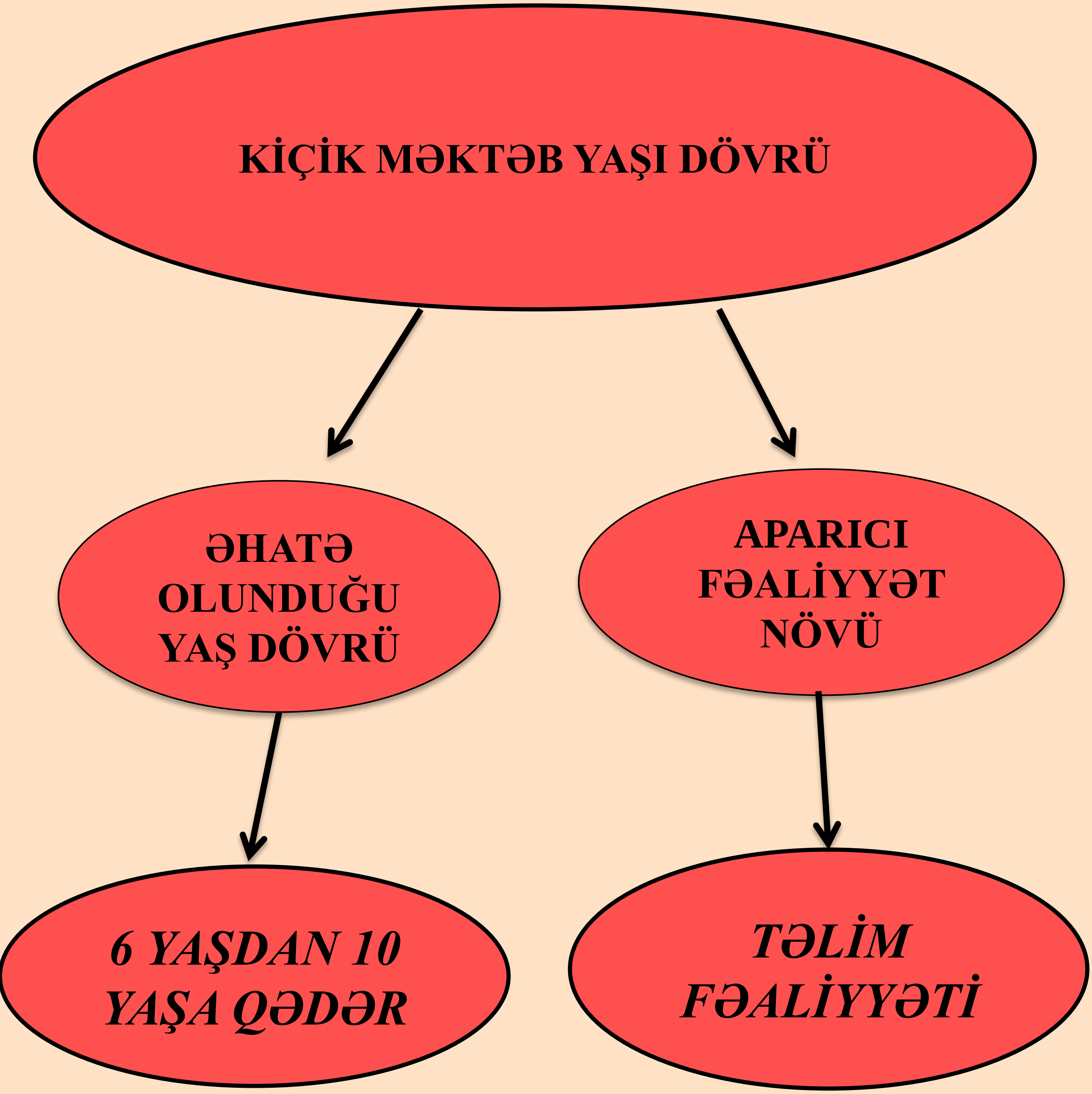
KİÇİK MƏKTƏB YAŞI DÖVRÜ
ƏHATƏ OLUNDUĞU YAŞ DÖVRÜ
APARICI FƏALİYYƏT NÖVÜ
6 YAŞDAN 10 YAŞA QƏDƏR
TƏLİM FƏALİYYƏTİ

YENİYETMƏLİK YAŞININ PSİXOLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ 11-15 YAŞ

APARICI FƏALİYYƏTİ- intim-şəxsi ünsiyyət

İNTENSİV CİNSİ YETİŞMƏ VƏ İNKİŞAF- orqanizmin güclü fizioloji yenidən qurulması

QEYRİ-SABİT EMOSİONAL SFERA- emosiya və əhvalların idarə olunmaması.

ÖZÜNÜTƏSTİQ-müstəqillik və özünü təsdiqə cəhdləri böyüklərlə münaqişəli münasibət yaradır

ÖZÜNÜQİYMƏTLƏNDİRMƏNİN, XARAKTERİN İNKİŞAFI- xarakterin aksentuasiyası özünü göstərir.

ÖZÜNƏNƏZARƏT VƏ FƏALİYYƏTİ PLANLAŞDIRMANIN HƏLƏ ÇƏTİN OLMASI- riskə, təcavüzə meyillilik

TƏLİMDƏ SEÇİCİLİK, ÜMUMİ VƏ XÜSUSİ QABİLİYYƏTLƏRƏ SENZİTİVLİK

YENİYETMƏLİK YAŞI DÖVRÜ
ƏHATƏ OLUNDUĞU YAŞ DÖVRÜ
APARICI FƏALİYYƏT NÖVÜ
10-14 YAŞ(qızlar) 11-15 YAŞ (oğlanlar)
İntim şəxsi ünsiyyət

İLK GƏNCLİK DÖVRÜNÜN PSİXOLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ 15-17 YAŞ

APARICI FƏALİYYƏT- təlim-peşə fəaliyyəti

ÖZÜNÜDƏRK ETMƏNİN-özü haqqında təsəvvürlərin, özünün zahiri görkəminin, mənəvi və iradi keyfiyyətlərin qiymətləndirilməsi

İRADİ TƏNZİM YÜKSƏLİR- özünütərbiyə imkanları meydana gəlir.

DÜNYAGÖRÜŞÜ FORMALAŞIR

CİNSİ YETİŞMƏNİN BAŞA ÇATMASI

İLK MƏHƏBBƏT HİSSİNİN, DOSTLUĞUN meydana gəlməsi

ÖZ HƏRƏKƏTLƏRİNİ KİFAYƏT QƏDƏR DƏRK EDƏ BİLMƏMƏSİ

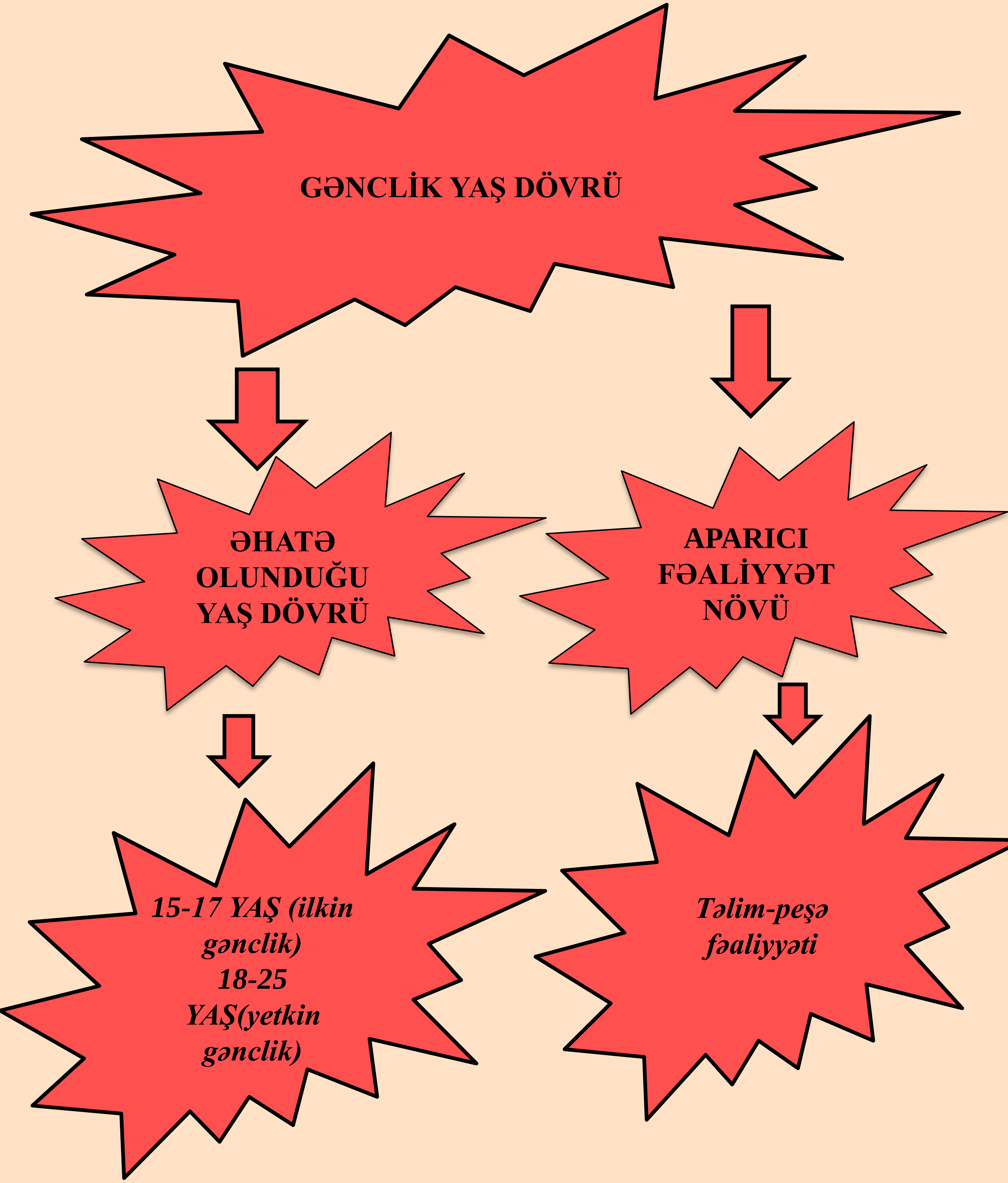
GƏNCLİK YAŞ DÖVRÜ
ƏHATƏ OLUNDUĞU YAŞ DÖVRÜ
APARICI FƏALİYYƏT NÖVÜ
15-17 YAŞ (ilkin gənclik) 18-25 YAŞ(yetkin gənclik)
Təlim-peşə fəaliyyəti

PEDAQOJİ PSİXOLOGİYA

Gəlin əvvəlcə bu suallara cavab axtarmağa çalışaq.

Suallar:

1. Pedaqoji psixologiya hansı məsələləri öyrənməlidir?
2. Pedaqoji prosesin iştirakçıları kimlərdir?
3. Pedaqoji prosesin tənzimlənməsində psixologiya elminin rolu nədən ibarət olmalıdır.

Pedaqoji psixologiyanın predmeti, vəzifələri, öyrəndiyi məsələlərlə tanış olduqca qoyduğumuz bu sualları daha əhatəli cavablandıra bilərik.

PEDAQOJİ PSİXOLOGİYAnın predmetini insanın tərbiyə, təlim və pedaqoji fəaliyyətinin psixoloji qanunauyğunluqlarının öyrənilməsi təşkil edir

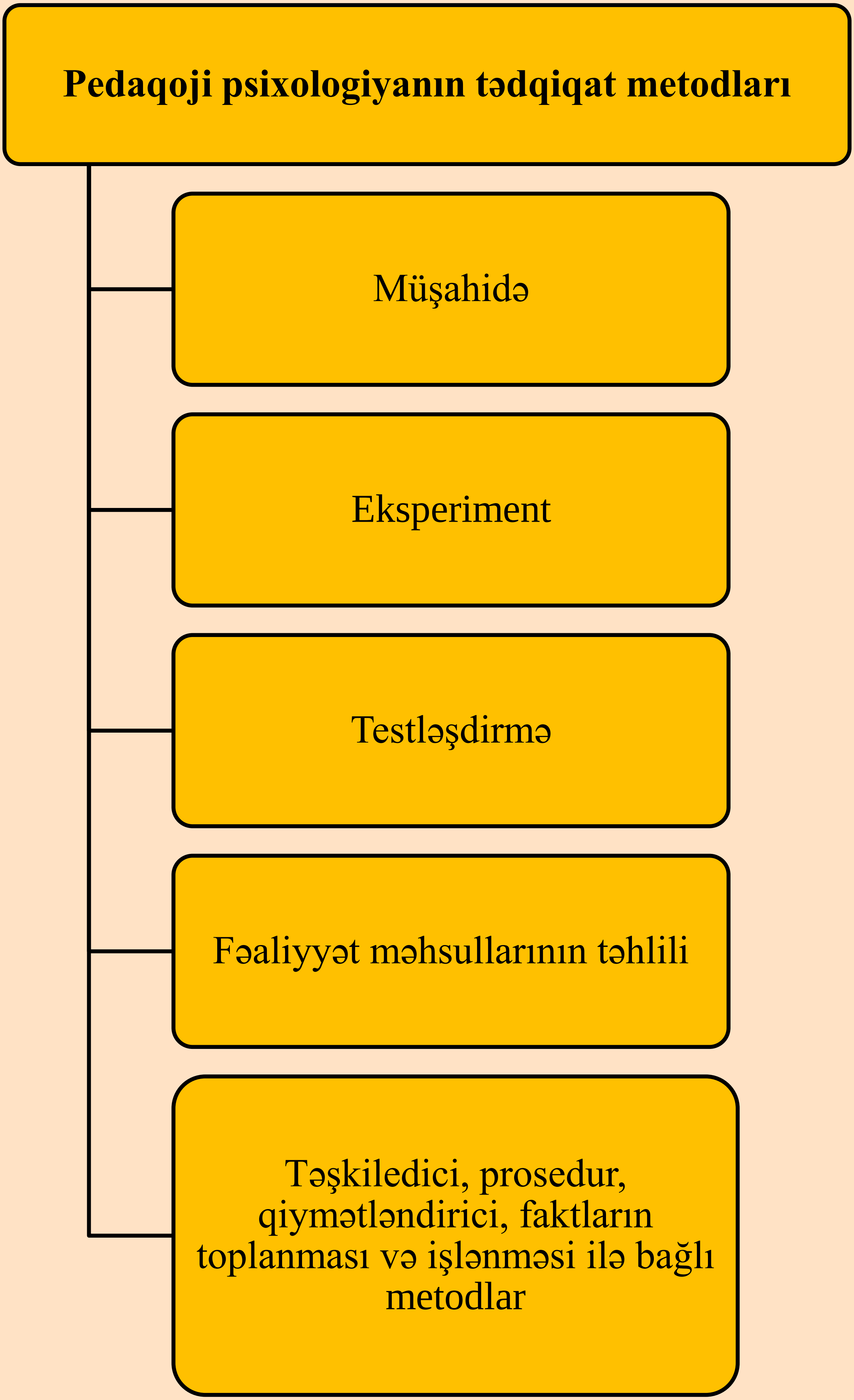
Pedaqoji psixologiyanın tədqiqat metodları
Müşahidə
Eksperiment
Testləşdirmə
Fəaliyyət məhsullarının təhlili
Təşkiledici, prosedur, qiymətləndirici, faktların toplanması və işlənməsi ilə bağlı metodlar

Pedaqoji psixologiyanın əsas bölmələri

Tərbiyə psixologiyası

Təlim psixologiyası

Müəllim şəxsiyyətinin psixologiyası

Anomal uşaqlarla təlim və tərbiyənin psixologiyası

TƏRBİYƏ

Hələ uşaqlıqdan ön çox eşitdiyimiz kəlmələrdən biri də «Tərbiyəli ol!»dur. Sizcə tərbiyəli olmaq üçün nə etmk lazımdır? Ümumiyyətlə, tərbiyə bizə nə verir, necə təsir göstərir? Bütün bu sualların cavabları tərbiyənin psixologiyasında öz əksini tapır. Psixologiya elmi tərbiyəyə tamamailəbaşqa nöqyteyi-nəzərdən yanaşır. Onu məcburi proses kimi qəbul etmir. L.S.Vıqotskinin bu sözləri fikirlərimizi daha aydın ifadə edir: «Tərbiyəni ruhun polisinə çevirmək olmaz!»

TƏRBİYƏ-şəxsiyyətin daxili və xarici amillərin təsiri altında baş verən inkişafının idarə olunmasıdır.

Tərbiyə prosesinin mahiyyətini təşkil edir:

Tərbiyənin məqsədi

Tərbiyə olunan və tərbiyə edənin xüsusiyyətləri və onların qarşılıqlı münasibətləri

Tərbiyə prsesində istifadə olunan yollar

Tərbiyə psixologiyasının başlıca vəzifəsi şəxsiyyətin formalaşmasının psixoloji mexanizmlərini öyrənməkdir.

Yaşlılarla uşaqlar arasında aşağıdakı məna maneələri özünü göstərir:

Konkret adama münasibətdə

Konkret tələbə münasibətdə

Tərbiyəvi tədbir zamanı aşağıdakılar nəzərə alınmalıdır:

Şagirdin yaş və fərdi xüsusiyyətləri

Şagirdin daxil olduğu kollektivin xüsusiyyətləri

Tərbiyəvi tədbirlərin həyata keçirildiyi konkret şərait

Tərbiyədə psixoloji təsir vasitələri

İnandırma – məntiqə əsaslanır, müəllimin şagirdin rasional dərketmə sferasına göstərdiyi təsirdir.

Psixoloji sirayət – qarşılıqlı əlaqə şəraitində müəllimin emosional təsirinə şagirdin şüursuz olaraq düşməsidir.

Təlqin – müəllimin şagirdin psixikasına təsiretmə mexanizmidir. Təlqin zamanı təfəkkür zəifləyir, yalnız qavrama və yaddasaxlam fəaliyyət göstərir

Təqlid – müəllimin təcrübəsini şagirdlərin şüurlu və şüursuz olaraq dərk etməsi mexanizmi, müəllimi yamsılamaqla öyrənmək

Özünütərbiyə insanın şüurlu olaraq qarşısına qoyduğu məqsədə ideal və inamlarına müvafiq şəkildə öz şəxsiyyətində dəyişikliklər etməyə yönəlmiş fəaliyyətdir.

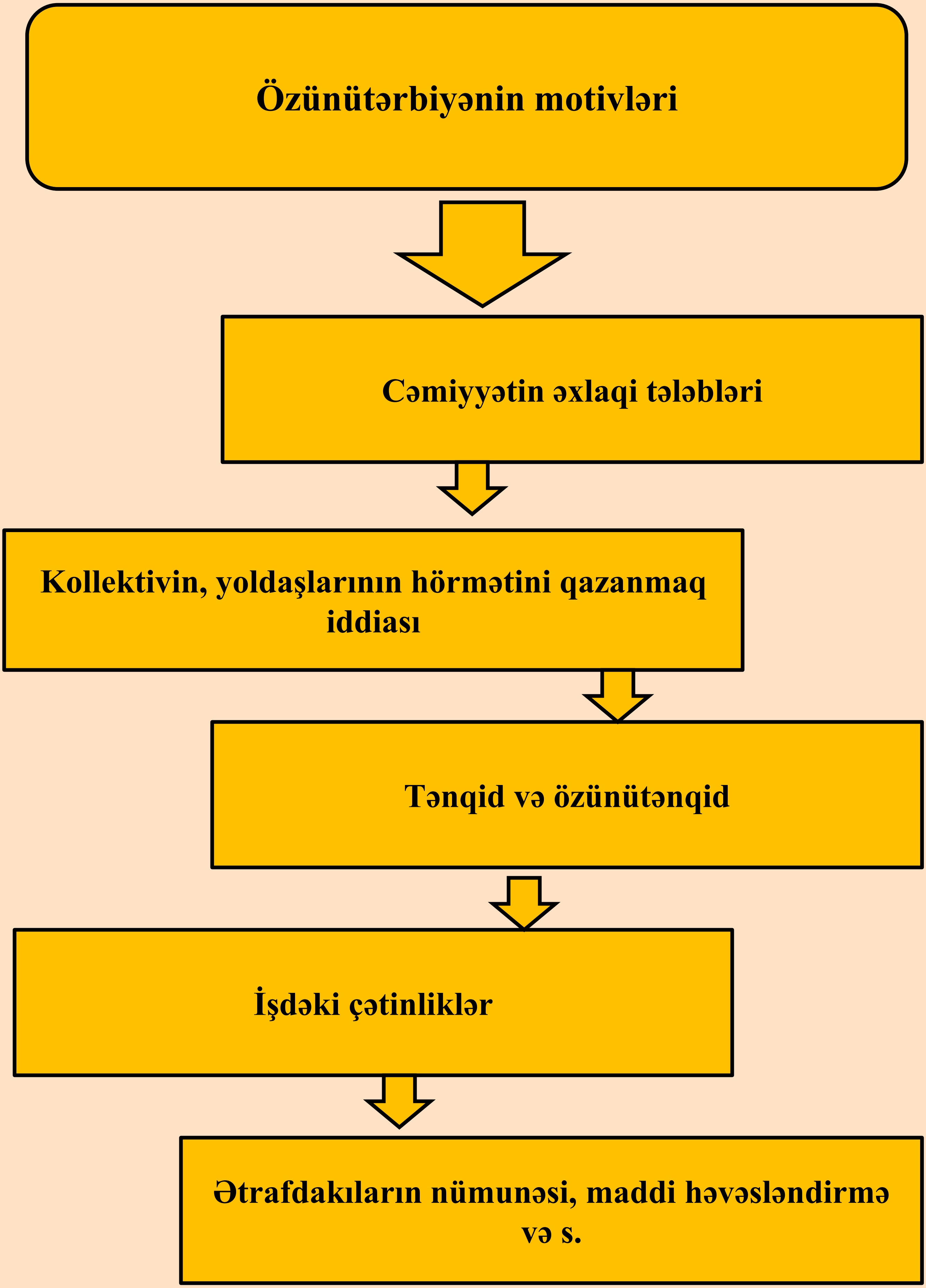
Özünütərbiyənin motivləri
Cəmiyyətin əxlaqi tələbləri
Kollektivin, yoldaşlarının hörmətini qazanmaq iddiası
Tənqid və özünütənqid
İşdəki çətinliklər
Ətrafdakıların nümunəsi, maddi həvəsləndirmə və s.

“ÇƏTİN” uşaqlar sözə baxmayan, şıltaq, tərs, intizamsız, kobud, tənbəl, yalançı və s.

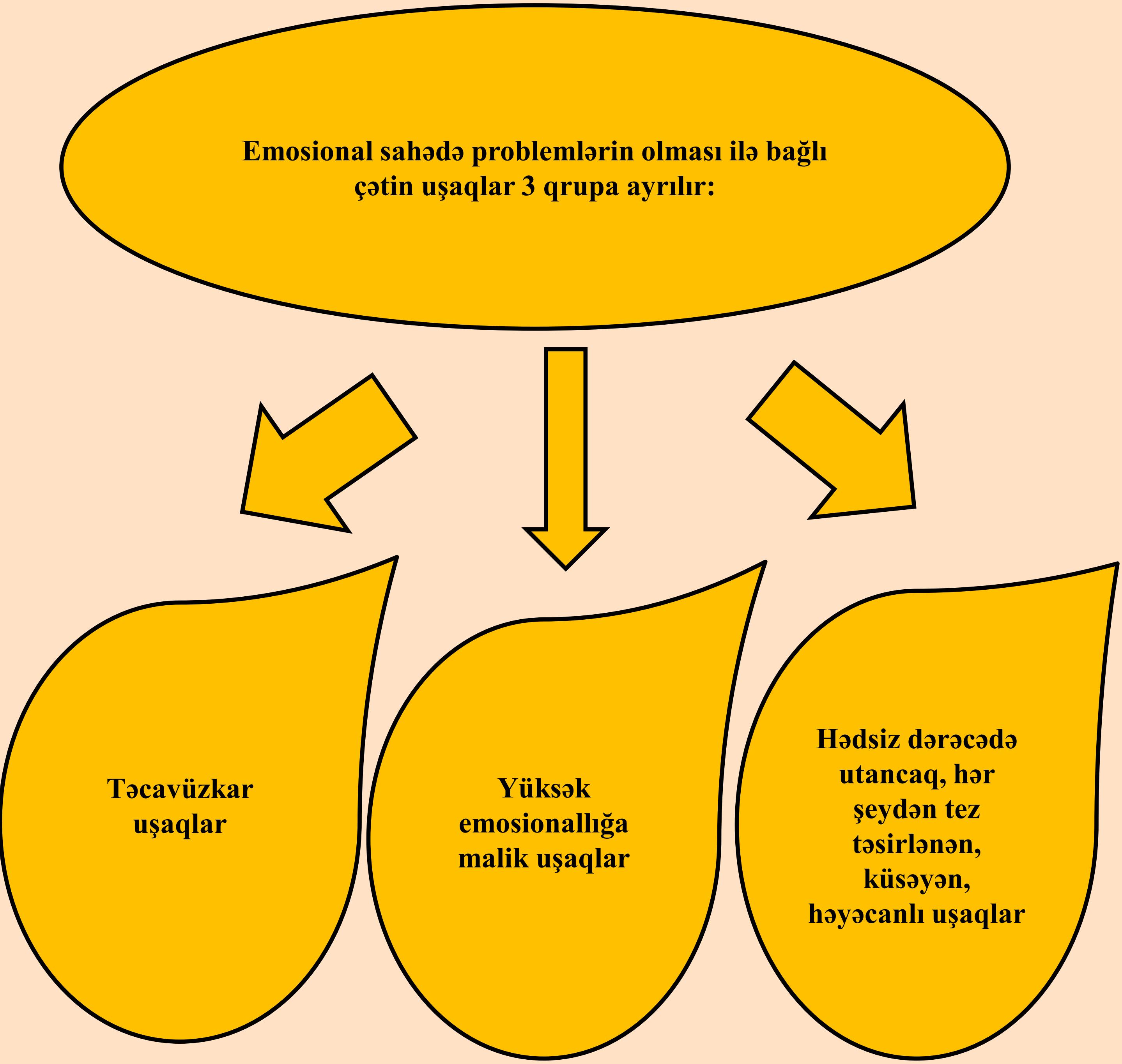
Emosional sahədə problemlərin olması ilə bağlı çətin uşaqlar 3 qrupa ayrılır:
Təcavüzkar uşaqlar
Yüksək emosionallığa malik uşaqlar
Hədsiz dərəcədə utancaq, hər şeydən tez təsirlənən, küsəyən, həyəcanlı uşaqlar

CİNSİ TƏRBİYƏ

Tarixən istər ailədə, istərsə də cəmiyyətdə tərbiyəyə fərqli yanaşılıb. Qızlar bir, oğlanlar başqa cür tərbiyə olunub. Bu prosesin necə qurulması psixologiyada cinsi tərbiyə problemi altında öyrənilir. Xüsusilə, oğlanlarda feminizasiyanın, qızlarda maskulinizasiyanın artdığı bir dövrdə cinsi tərbiyənin psixoloji problemlərini öyrənməyə ciddi ehtiyac vardır. Bu sualların cavabını hazırkı mövzunun köməyi ilə nəzərdən keçirə bilərsiniz.

CİNSİ TƏRBİYƏ- uşaqların psixoseksual inkişafının qanunauyğunluqlarının, cinslərarası münasibətlərin formalaşması, hiss mədəniyyətinin aşlanması, qadınlıq və kişilik keyfiyyətlərinin tərbiyə olunması və inkişaf etdirilməsindən ibarətdir.

Cinsi inkişafın ikinci dövrü və mərhələləri

Birinci mərhələ:11-13 yaş

İkinci mərhələ:14-15 yaş

Üçüncü mərhələ:16-18 yaş

Cinsi dimorfizim

Cinslər arasında morfoloji, fizioloji və psixoloji şərtlərin formalaşması zəminində oğlanlarda və qızlarda cinsi xüsusiyyətlər əmələ gəlir. Cinsi xüsusiyyətlər uşaqların yaş xüsusiyyətləri ilə vəhdətdə təzahür edir. Cinsi xüsusiyyətlər dixotomik xarakter daşıyır.

PSİXOSEKSUAL İNKİŞAF

fərdin qız və ya oğlan kimi formalaşması prosesidir.

Uşaqlarda cinsi maraq, həvəs və meyllərin formalaşmasından asılı olaraq cinsi inkişaf prosesi 2 dövrə bölünür

1-ci dövr yenidoğulandan başlayaraq kiçik məktəbli yaşına qədər olan dövrü əhatə edir.

2-ci dövrdə yeniyetməlik yaş dövrünə təsadüf edir və cinsi yetişmə sürətlənir.

Cinsi yetişkənlik dövründə qızlarda orqanizimdə əmələ gələn dəyişikliklər

Davranış və psixi hallarında bəzi dəyişikliklərə səbəb olur.

Emosional və tez yorulmalarına səbəb olur.

OĞLANLARIN VƏ QIZLARIN TƏRBİYƏSİNDƏ GEYİM

Məlumdur ki, bir yaşına qədər oğlan və qızların qarderobu yalnız rəngiylə bir-birindən fərqləndirilir. Hərçənd ki, ailədə oğlan uşağının geyimlərində ən çox mavi rəngə üstünlük verirlər.

Oğlan və qız uşaqlarında rəng və geyim stereotipini valideynlər formalaşdırır. Beləki oğlan uşaqlarında mavi və tünd rənglər, qız uşaqlarında isə çəhrayı qız paltarları üstünlük təşkil edir.

TƏLİM PSİXOLOGİYASI

Psixologiyada daha çox öyrənilən və hələ də öyrənilməkdə davam edən mövzulardan biri də - təlim psixologiyasıdır. Çünki hər bir normal şəxs təhsil alır. Təlim fəaliyyətinə qoşulur. Öyrənir və mənimsəyir. Elmi biliklərə yiyələnir. Bu prosesdə bir sıra çətinliklərlə üzləşir. Təlim psixologiyasını bilmək bu məsələlərin cavablandırmağı bacarmaq deməkdir. Digər tərəfdən, təlim psixologiyası bizə həmin prosesi müasir texnologiyaların köməyi ilə daha səmərəli şəkildə tənzimləməyin yollarını da öyrədir.

TƏLİM

müəllimin rəhbərliyi altında şagirdlərin bilik, bacarıq və vərdişlərə yiyələnməsi prosesidir.

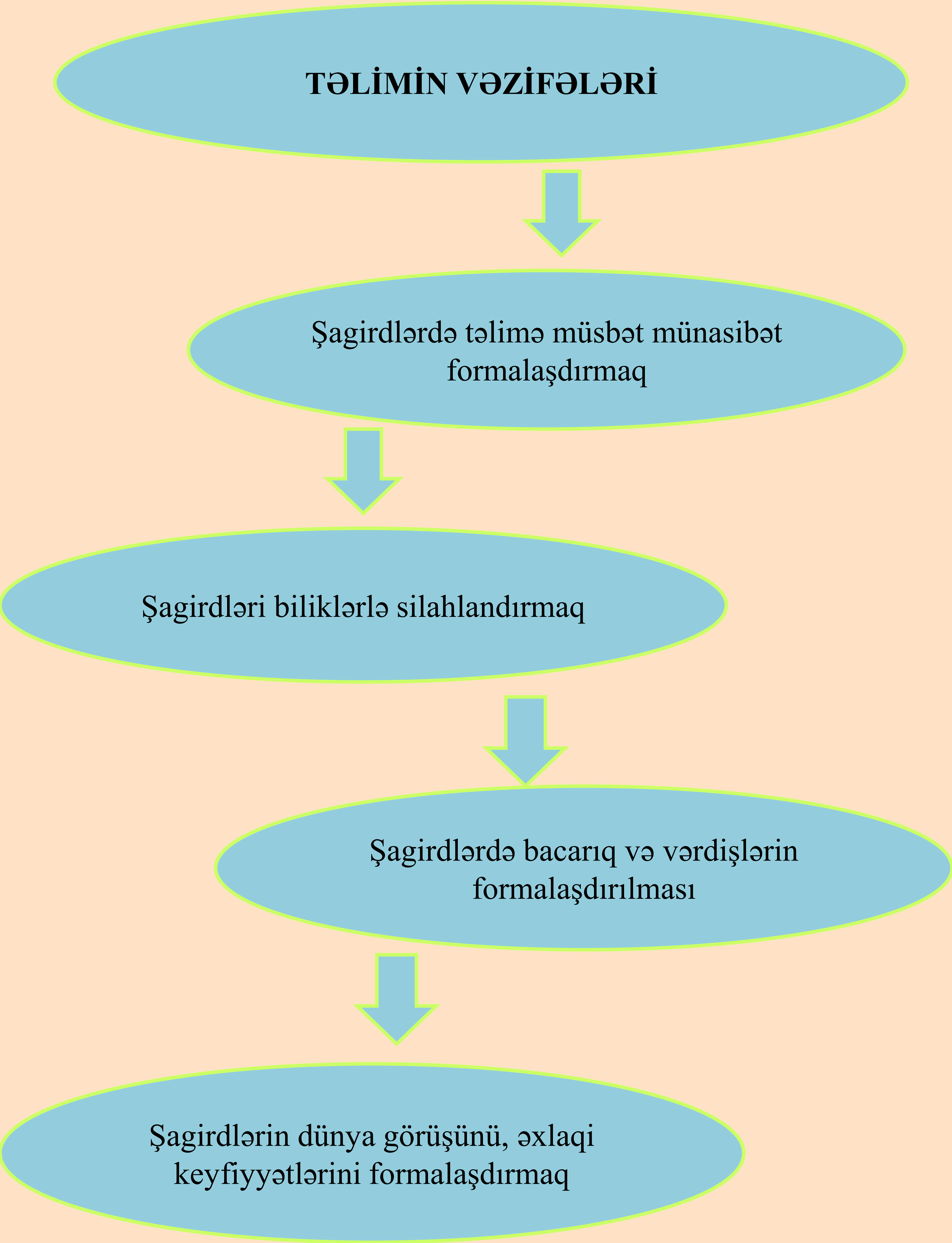
TƏLİMİN VƏZİFƏLƏRİ
Şagirdlərdə təlimə müsbət münasibət formalaşdırmaq
Şagirdləri biliklərlə silahlandırmaq
Şagirdlərdə bacarıq və vərdişlərin formalaşdırılması
Şagirdlərin dünya görüşünü, əxlaqi keyfiyyətlərini formalaşdırmaq

TƏLİMİN PSİXOLOJİ STRUKTURU

1. İDRAK TƏLABATLARI

2. TƏLİM MOTİVLƏRİ

3. TƏLİMİN MƏQSƏD VƏ VƏZİFƏLƏRİ

4. TƏDRİS İŞLƏRİ

5. NƏZARƏT VƏ QİYMƏTLƏNDİRMƏ

Təlimin müvəffəqiyyəti üç amildən asılıdır

Nəyi öyrədirlər? Təlimin xarakteri öyrənilən materialın məzmunu və sistemindən asılıdır.

Kim və necə öyrədir? Təlimin xarakteri müəllimin şəxsi keyfiyyətindən, pedaqoji və metodiki ustalığından, şagirdlərin psixologiyasını dərindən bilməsindən və s. asılıdır.

Kimi öyrədirlər? Təlimin xarakteri şagirdin fərdi xüsusiyyətlərindən, təlimə münasibətindən, meyl və maraqlarından asılıdır.

Pedaqoji psixologiyada təlim nəzəriyyələri

İzahlı illustrativ təlim (Ənənəvi)

Proqramlaşdırılmış təlim

Fikri əməliyyatların mərhələlər üzrə təşəkkülü nəzəriyyəsi

Problemli təlim

Təlim nəzəri təfəkkürün inkişafı kimi

Tərbiyəedici təlim

TƏLİM VƏ PSİXİ İNKİŞAF

Alman psixoloqu ŞTERN

Təlim inkişafın arxasınca gedir və ona uyğunlaşır.

Rus psixoloqu VIQOTSKİ

Təlim inkişafdan irəli gedir və onu öz arxasınca aparır.

ÖYRƏNMƏYƏ QABİLLİK

Heç də hər kəs təlim fəaliyyətində elmi biliklərdən eyni səviyyədə yararlana, onları mənimsəyə bilmir. Bunun bir çox psixoloji və pedaqoji tərəfləri vardır. Əgər sizin də belə çətinlikləriniz varsa, deməli öyrənməyə qabilliyinizin səviyyəsini və səbəblərini araşdırmalısınız. Gəlin bu işə birlikdə başlayaq. Öyrənməyə qabilliyin psixoloji məsələlərini nəzərdən keçirərək axtardığımız sulları cavablandıraq.

Öyrənməyə qabillik – **İnsanın bilik, bacarıq və vərdişləri mənimsəməsinin sürət və keyfiyyətinin fərdi göstəricisidir.**

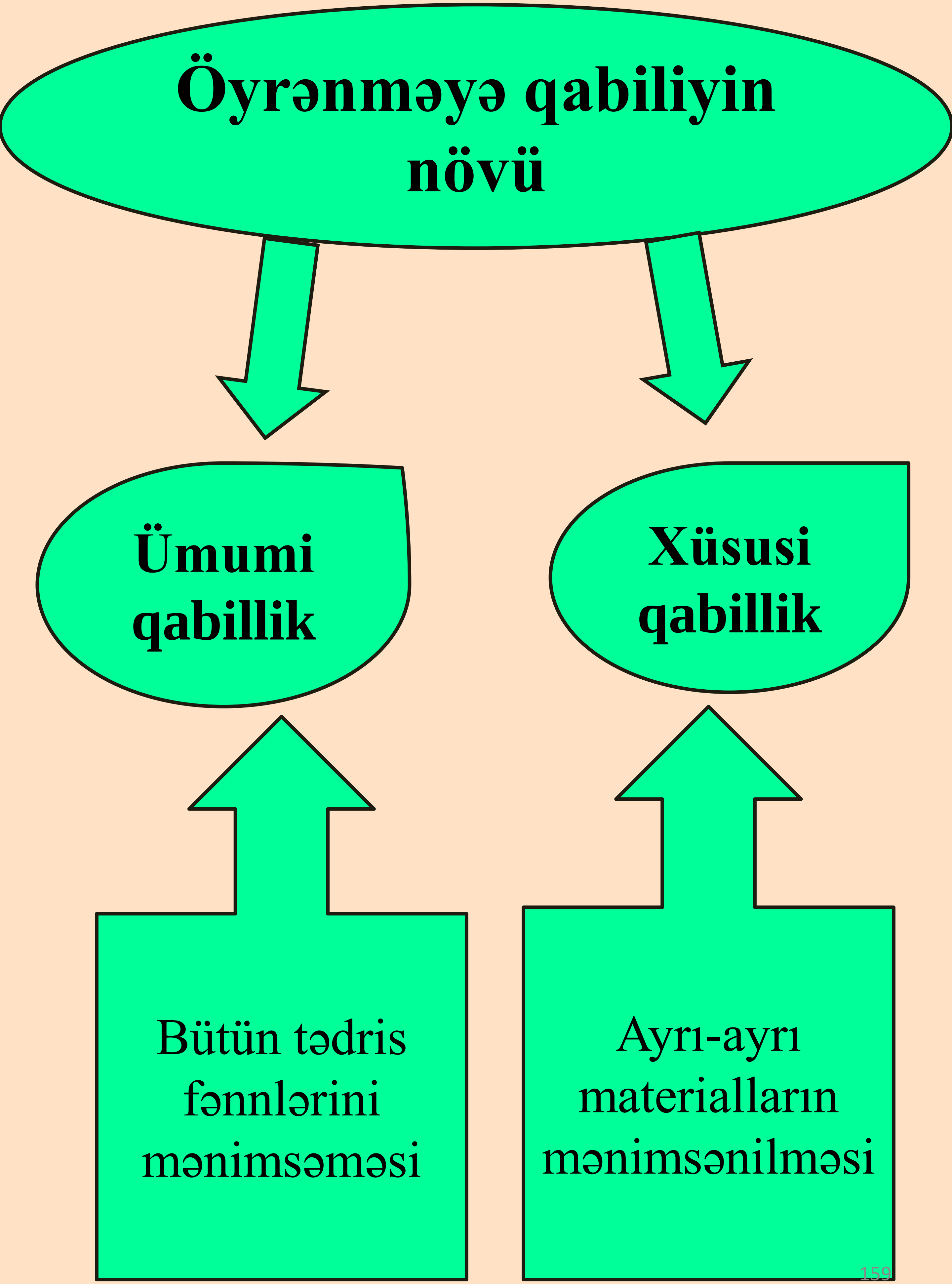
Öyrənməyə qabiliyin növü
Ümumi qabillik
Xüsusi qabillik
Bütün tədris fənnlərini mənimsəməsi
Ayrı-ayrı materialların mənimsənilməsi

TƏLİMDƏ GERİ QALAN ŞAGİRDLƏRİN TİPİ

I TİP- məktəbli mövqeyini saxlayır, təlimə münasibəti müsbət amma öyrənməyə qabillik aşağıdır.

II TİP-məktəbli mövqeyini qismən və ya tamamilə itirmiş amma fikri fəaliyyətlərinin yüksək keyfiyyətləri ilə seçilir.

III TİP- məktəbli mövqeyini qismən və ya tamamilə itirmiş, təlimə münasibət mənfi, öyrənməyə qabillik aşağıdır.

ÖYRƏNMƏNİN MÜVƏFFƏQİYYƏTİNİ TƏMİN EDƏN AMİLLƏR
Daxili amillər
Xarici amillər

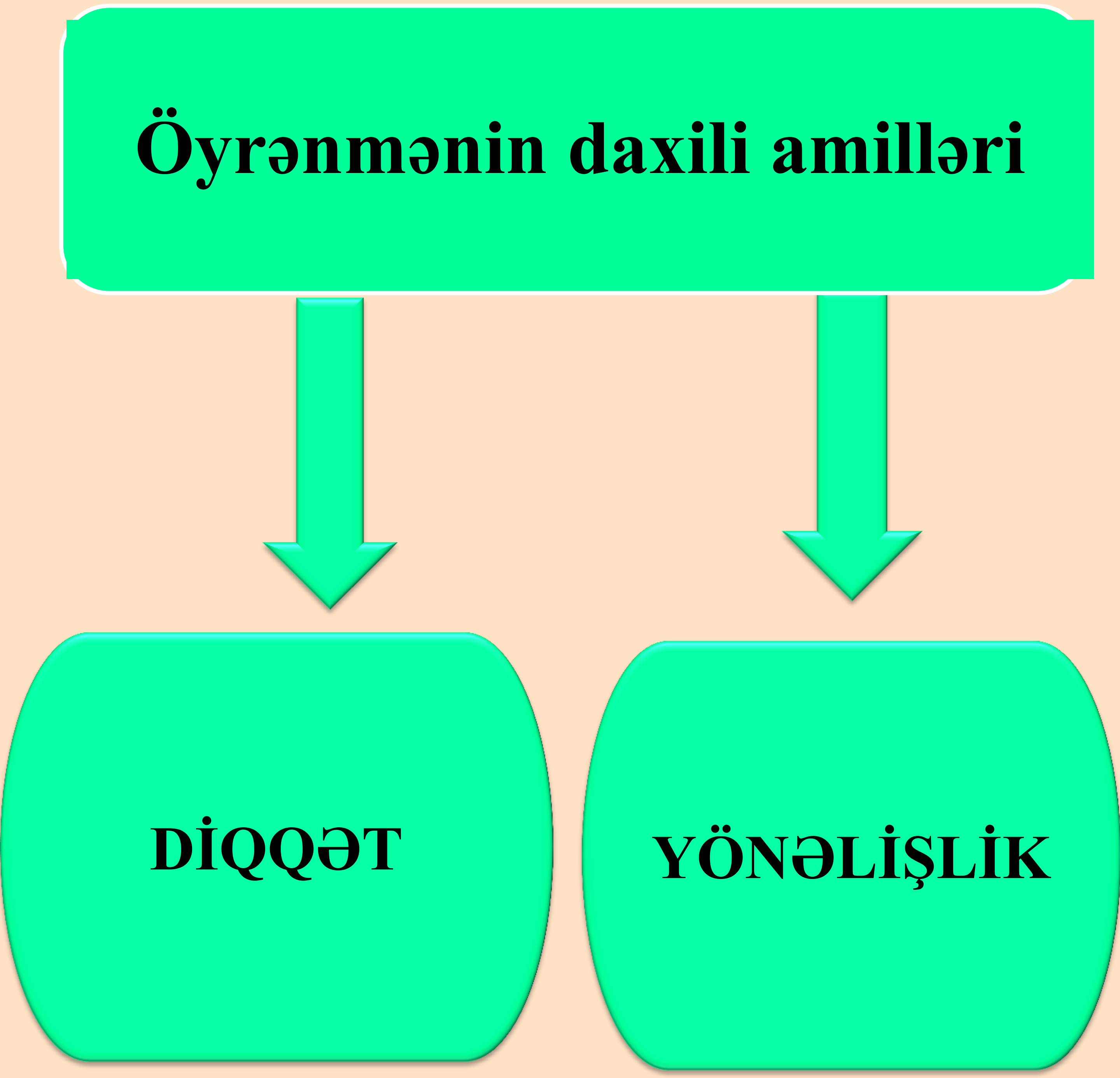
Öyrənmənin daxili amilləri
DİQQƏT
YÖNƏLİŞLİK

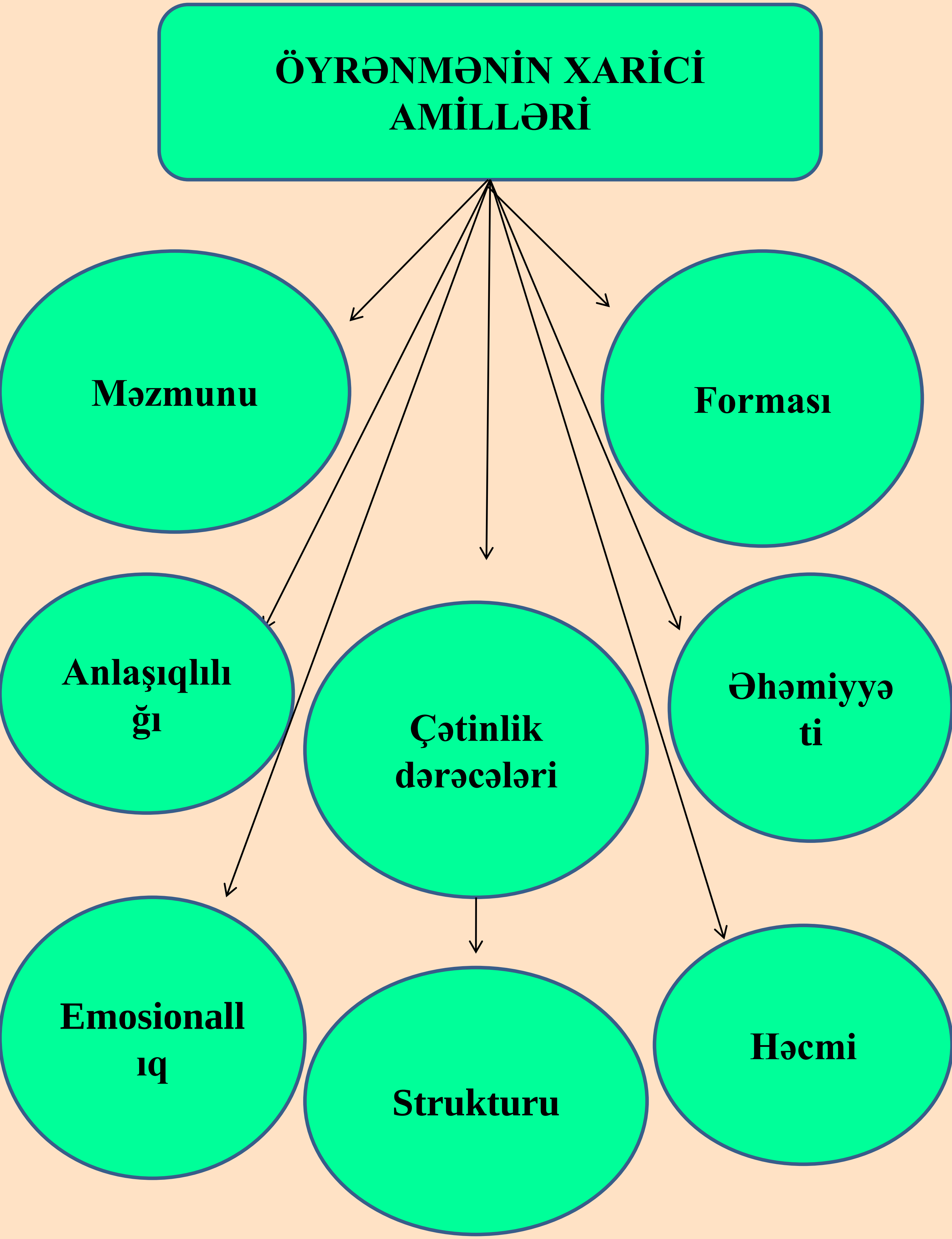
ÖYRƏNMƏNİN XARİCİ
AMİLLƏRİ
Məzmunu
Forması
Anlaşıqlılı
ğı
Çətinlik
dərəcələri
Əhəmiyyə
ti
Emosionall
ıq
Strukturu
Həcmi

Öyrənmənin müvəffəqiyyətini təmin edən xarici amilləri

Məzmun	Məlumatlar, anlayışlar, prinsiplər, qaydalar, bacarıq və vərdişlər təşkil edir.
Forma	Təlim materialı müxtəlif formada- əşyavi, obrazlı, sözlü, sinvolik şəkildə ifadə edilir
Çətinlik dərəcəsi	Öyrənmənin səmərəliliyinə, onun sürətinə və düzgünlüyünə bu amilin böyük təsiri vardır.
Əhəmiyyəti	Materialın əhəmiyyətlilik dərəcəsi müxtəlif sahələrlə bağlı ola bilər. Əgər təlim materialı heç cür faydalanmağa imkan vermirsə, onun öyrənilməsi bir o qədər səmərəsiz olacaqdır.
Anlaşıqlılığı	Materiallar daha tez mənimsənilməklə yanaşı, səhvlər az olur və material uzun müddət yaddan çıxmır.
Strukturu	Yeni ilə köhnə arasındakı əlaqənin necə və hansı yollarla yarandığına əsasən müəyyən edilir.
Həcmi	Ona daxil olan ünsürlərin miqdarı nəzərdə tutulur.
Emosionallıq	Buraya materialın cazibədarlığı, şagirdlərdə müəyyən hiss və emosiyalar yarada bilmək xüsusiyyətlərini aid etmək olar.

TƏLİM PROSESİNDƏ MOTİVASİYA

Motivasiyasız fəaliyyət yoxdur. Təlim isə əsas fəaliyyət növüdür. Əgər biz bu günkü dərsimizə motivasiyasız başlayarıqsa, nəticələr səmərəli olmayacaq. Ona görə də gəlin əvvəlcə öz fəaliyyətimizi motivləşdirək. Məsələn, mən sizə belə bir tapşırıq vermək istəyirəm: «Hesab edək ki, biz bir qədər sonra mühüm bir problemli situasiyanı həll etməliyik. Onun həlli qalan təhsil müddətində əldə edəcəyimiz uğurlara yol açacaq. Ona görə bütün diqqətimizi bir fikir ətrafında toplayaq – təlim sayəsində əldə edəcəyimiz və arzuladığımız hər şeyi vizuallaşdıraq. Gözlərinizi yumaraq bir neçə dəqiq ərzində xəyalınızda bu arzularınızı canlandırmağa çalışın!»

MOTİV

İnsan beynində əks olunaraq onu fəaliyyətə təhrik edən səbəbdir.

MOTİVASİYA

təhriklə fəaliyyətin məqsədi arasındakı əlaqə və münasibətlərin açılmasında ifadə olunur.

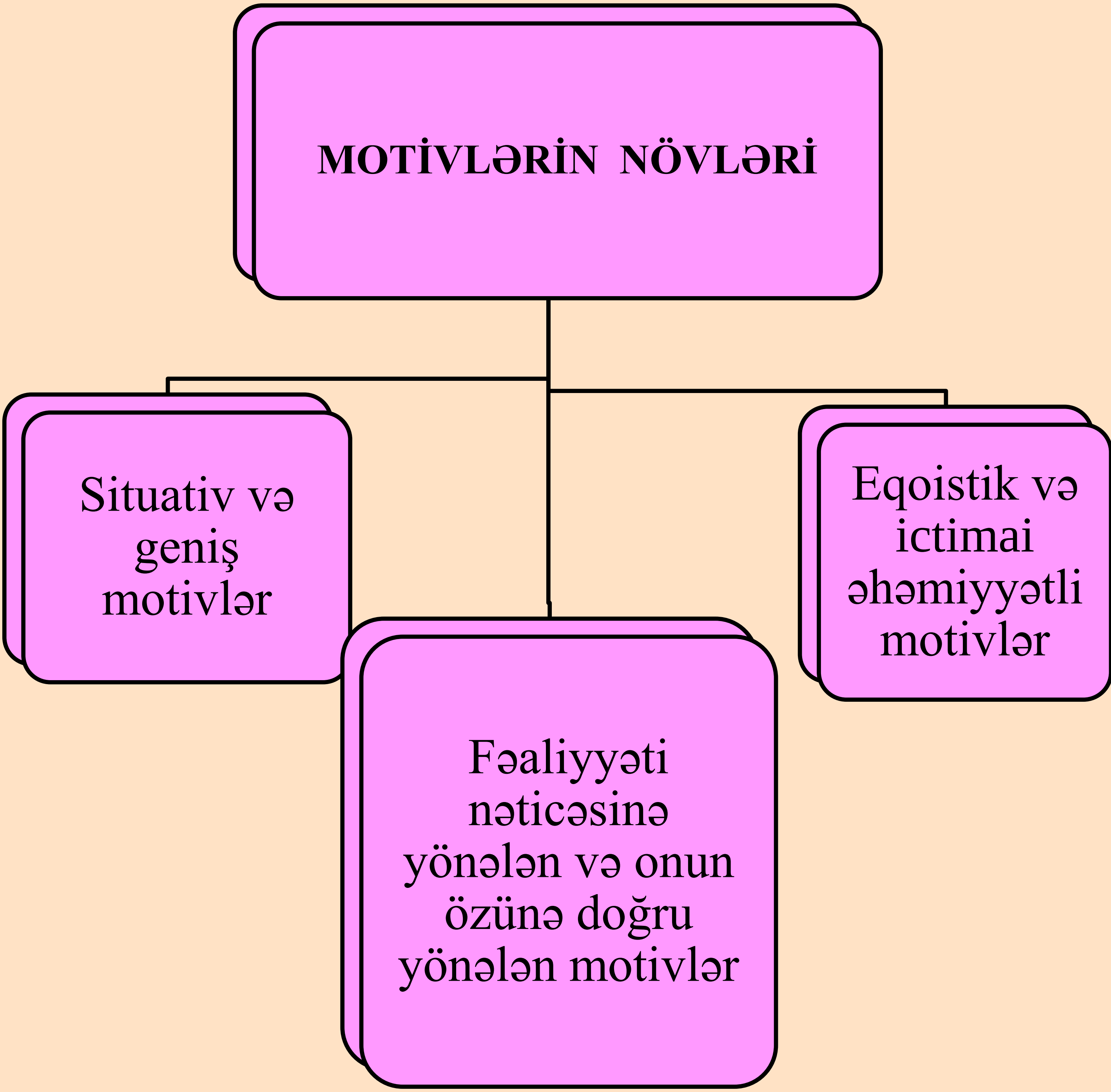
MOTİVLƏRİN NÖVLƏRİ
Situativ və geniş motivlər
Fəaliyyəti nəticəsinə yönələn və onun özünə doğru yönələn motivlər
Eqoistik və ictimai əhəmiyyətli motivlər

MÜASİR DƏRSƏ VERİLƏN TƏLƏBLƏR

Dərsdə yüksək təhsil, inkişaf və tərbiyə səmərəsi əldə edilməlidir. Hər bir fəaliyyət nəticə ilə ölçülür

Dərsdə təlim materialının optimal məzmunu müəyyən edilməlidir

Dərsdə səmərəli metodik variant seçilib tətbiq edilməlidir. Dərsin məqsəd və məzmununa, şagirdlərin dərketmə imkanlarına uyğun olaraq müvafiq metod və vasitələr kompleksi müəyyənləşdirilməlidir.

Dərs təşkilati cəhətdən mütəşəkkil və çevik olmalıdır. Dərs təşkilati mütəşəkkilliyi ilə seçilməlidir: vaxtında başlanmalı, yüksək intizama əsaslanmalı, optimal tempdə olmalı, intensiv qurulmalıdır.

Dərsdə əlverişli psixoloji iqlim, müsbət emosional vəziyyət yaradılmalıdır. Dərsdə müəllim və şagirdlər arasında qarşılıqlı hörmət, inam, pedaqoji əməkdaşlıq, xoş əhval-ruhiyyə, müsbət zehni hisslər hakim olmalıdır.

TƏLİMİN FƏRDİLƏŞMƏSİ VƏ DİFFERENSİASİYASI

Təlimin differensiasiyası
təlim prosesində şagirdlərin müəyyən xüsusiyyətlərinin nəzərə alınaraq qruplaşdırılmasıdır.

Təlimin fərdiləşdirilməsi
forma və üsullarından asılı olmayaraq təlim prosesində şagirdlərin fərdi xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması deməkdir.

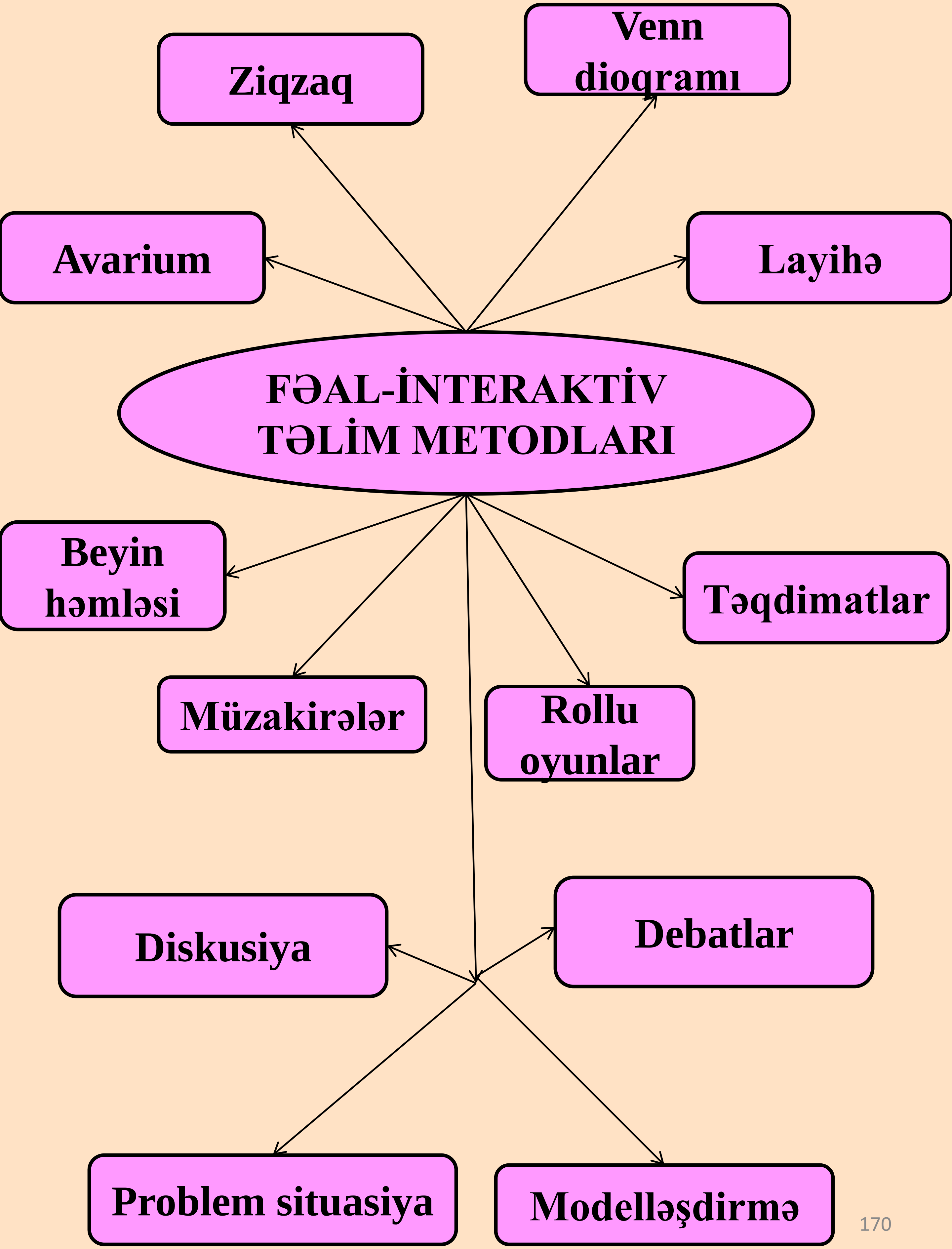
Ziqzaq
Venn dioqramı
Avarium
Layihə
FƏAL-İNTERAKTİV TƏLİM METODLARI
Beyin həmləsi
Təqdimatlar
Müzakirələr
Rollu oyunlar
Diskusiya
Debatlar
Problem situasiya
Modelləşdirmə

PROBLEM SİTUASİYA

Birinci tip problem situasiya ən çox o zaman meydana gəlir ki, şagird əvvəl əldə etmiş olduğu biliklərdən yeni praktik şəraitdə istifadə etmək zərurəti qarşısında qalsın. Bu zaman şagird bilik, bacarıq və vərdişinin qənaətləndirici səviyyədə olmaması faktını dərk edir ki, bu da onun idrak maraqlarının oyanmasına, yeni biliklər axtarmasına səbəb olur.

İkinci tip problem situasiya məsələnin mümkün olan nəzəri həlli yolu ilə seçilmiş üsulun praktik olaraq həyata keçirilməsinin qeyri-mümkünlüyü arasındakı ziddiyyətdən doğur.

Üçüncü tip problem situasiya tədris tapşırıqlarını yerinə yetirərkən əldə edilmiş praktik nəticələrlə, şagirddə həmin nəticələri nəzəri olaraq əsaslandırmağa aid biliyin olmaması arasında ziddiyyət olduqda meydana gəlir.

Dördüncü tip problem situasiya daha geniş yayılmış tipdir. Bu tip problem situasiya o zaman yaranır ki, şagird qarşıda qoyulmuş məsələni həll etmək yollarını bilmir, tədris və ya həyat situasiyasında yeni faktları izah etməkdə çətinlik çəkir, daha doğrusu, əvvəlki biliklər yeni faktı izah etmək üçün kifayət etmir.

PEDAQOJİ FƏALİYYƏTİN VƏ MÜƏLLİM ŞƏXSİYYƏTİNİN PSİXOLOGİYASI

Müəllim böyük qüvvədir. Onun öz şagirdlərinə, tələbələrinə göstərdiyi təsir əvəzolunmazdır. Pedaqoji fəaliyyətdəki uğurlar da müəllimin şəxsi keyfiyyətləri ilə ölçülür. İstərdim ki, sizinlə birlikdə həmin keyfiyytlərin siyahısını hazılayaq. Təşəbbüs göstərin və öz düşüncələrinizi söyləyin. Pedaqoji fəaliyyətin və müəllim şəxsiyyətinin psixologiyası dedikdə sizdə hansı təsəvvürlər yaranır?

PEDAQOJİ FƏALİYYƏT cəmiyyətin yaşlı üzvlərinin məqsədi gənc nəsli tərbiyə etməkdən ibarət olan fəaliyyətdir.

PEDAQOJİ FƏALİYYƏTİN STRUKTURU

1 **Motivləri-**İnsan yetişdirməklə əlaqədar ictimai tələbat

2 **Məqsədi-** Cəmiyyət üzvlərinin tərbiyəsi

3 **Predmeti-** İnsan. Uşaq öz fəaliyyətinin həm obyekti, həm də subyekti kimi çıxış edir.

4 **Vasitələri-** Məktəbdə təlim və tərbiyənin məzmunu, forması və metodları

5 **Şəraiti-** Cəmiyyətin böyüməkdə olan gənc nəslin tərbiyəsinə qayğısı, məktəbin maddi cəhətdən təchiz olunması

6 **Nəticəsi-** Şagird şəxsiyyətinin əlamət və keyfiyyətlərinin formalaşması

Pedaqoji fəaliyyət zamanı müəllimin yerinə yetirdiyi məqsəd və vəzifələr:

1) cəmiyyətin sosial sifarişindən doğan ümumi ilkin məqsədlər;

2) təlim fənninin spesifikliyindən irəli gələn konstruktiv məqsədlər;

3) sinfin konkret tərkibi ilə bağlı olan operativ pedaqoji məqsədlər.

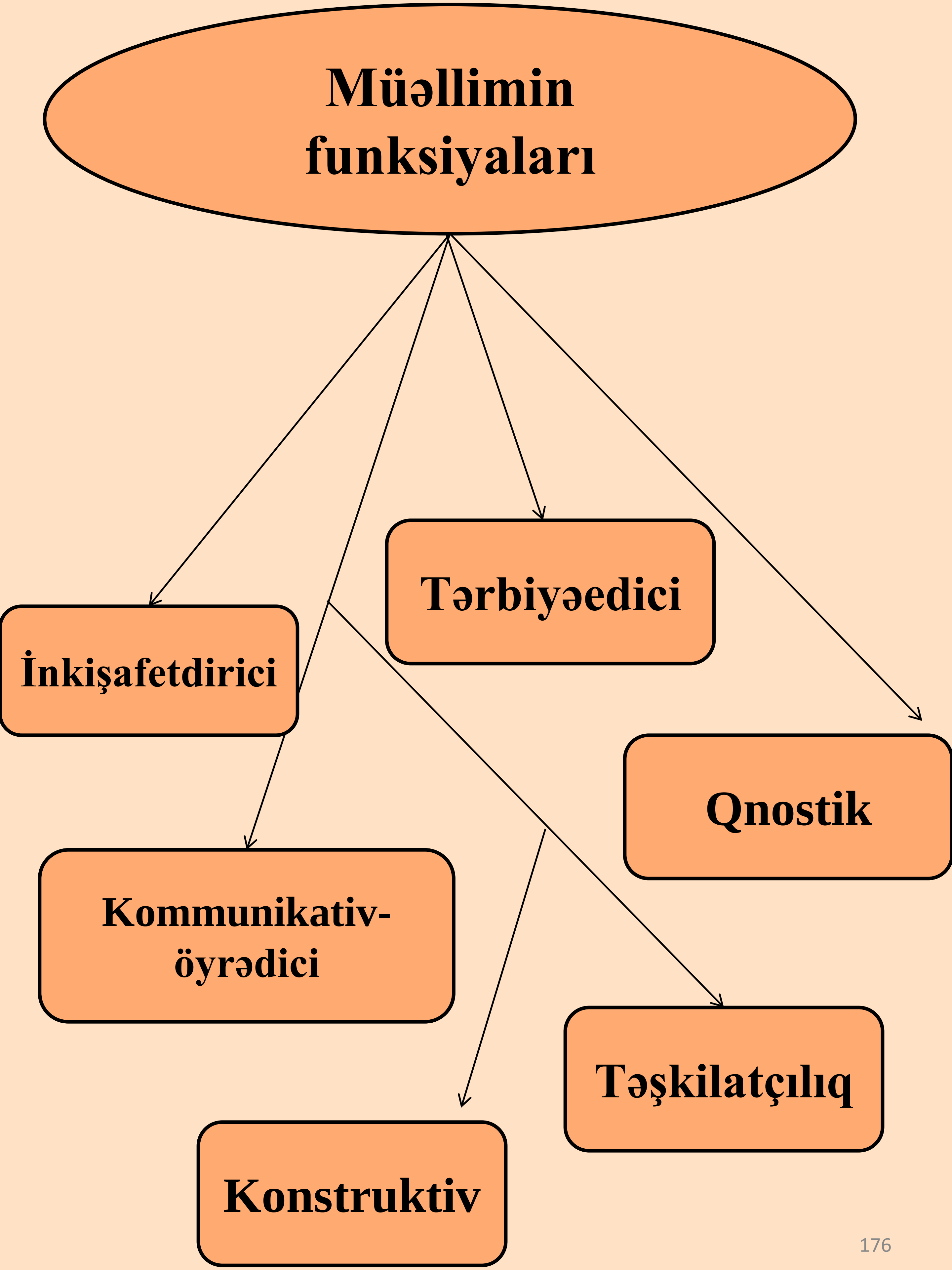
Müəllimin funksiyaları
Tərbiyəedici
İnkişafetdirici
Qnostik
Kommunikativ-öyrədici
Təşkilatçılıq
Konstruktiv

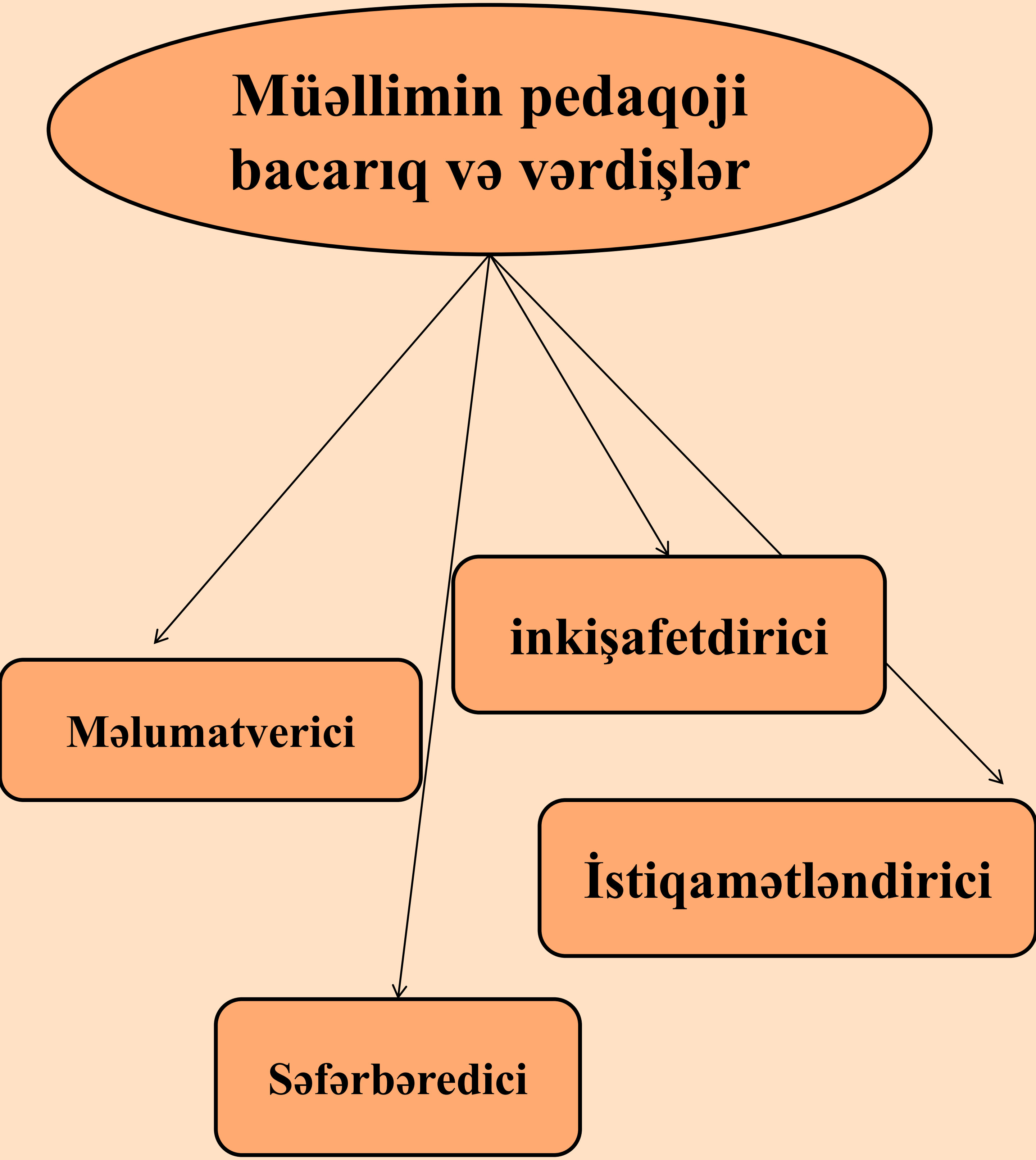
Müəllimin pedaqoji bacarıq və vərdişlər
Məlumatverici
inkişafetdirici
İstiqamətləndirici
Səfərbəredici

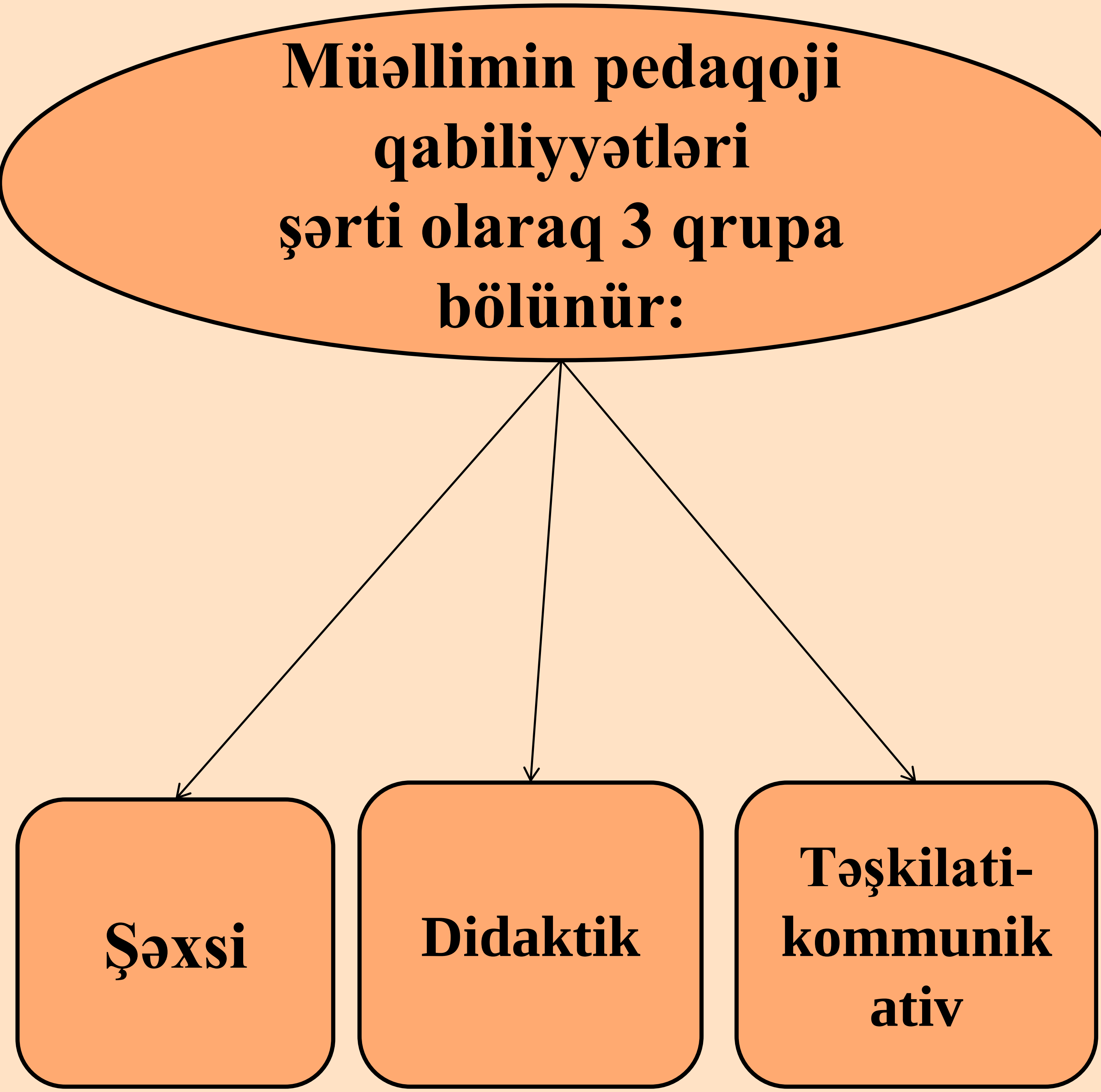
Müəllimin pedaqoji qabiliyyətləri şərti olaraq 3 qrupa bölünür:
Şəxsi
Didaktik
Təşkilati-kommunikativ

ŞƏXSİ QABİLİYYƏTLƏR

1. uşaqlara hüsn-rəğbətbəsləmək;
2. dözümlülük və özünü ələ ala bilmək;
3. dərs zamanı şagirdlərlə iş aparmaq üçün
4. optimal psixi vəziyyət yarada bilmək və s.

Didaktik qabiliyyətlər

müəllimin izah edə bilmək qabiliyyəti

ekspressiv-nitq (natiqlik) qabiliyyəti

nəzəri qabiliyyətləri (akademik qabiliyyət).

Təşkilati-kommunikativ qabiliyyətlər

1. təşkilatçılıq qabiliyyəti;
2. avtoritar qabiliyyət;
3. kommunikativ qabiliyyət;
4. perseptivqabiliyyət;
5. suqqestik qabiliyyət;
6. pedaqoji mərifət;
7. pedaqoji təxəyyül;
8. diqqəti paylaya bilmək qabiliyyəti;
9. pedaqoji refleksiya.

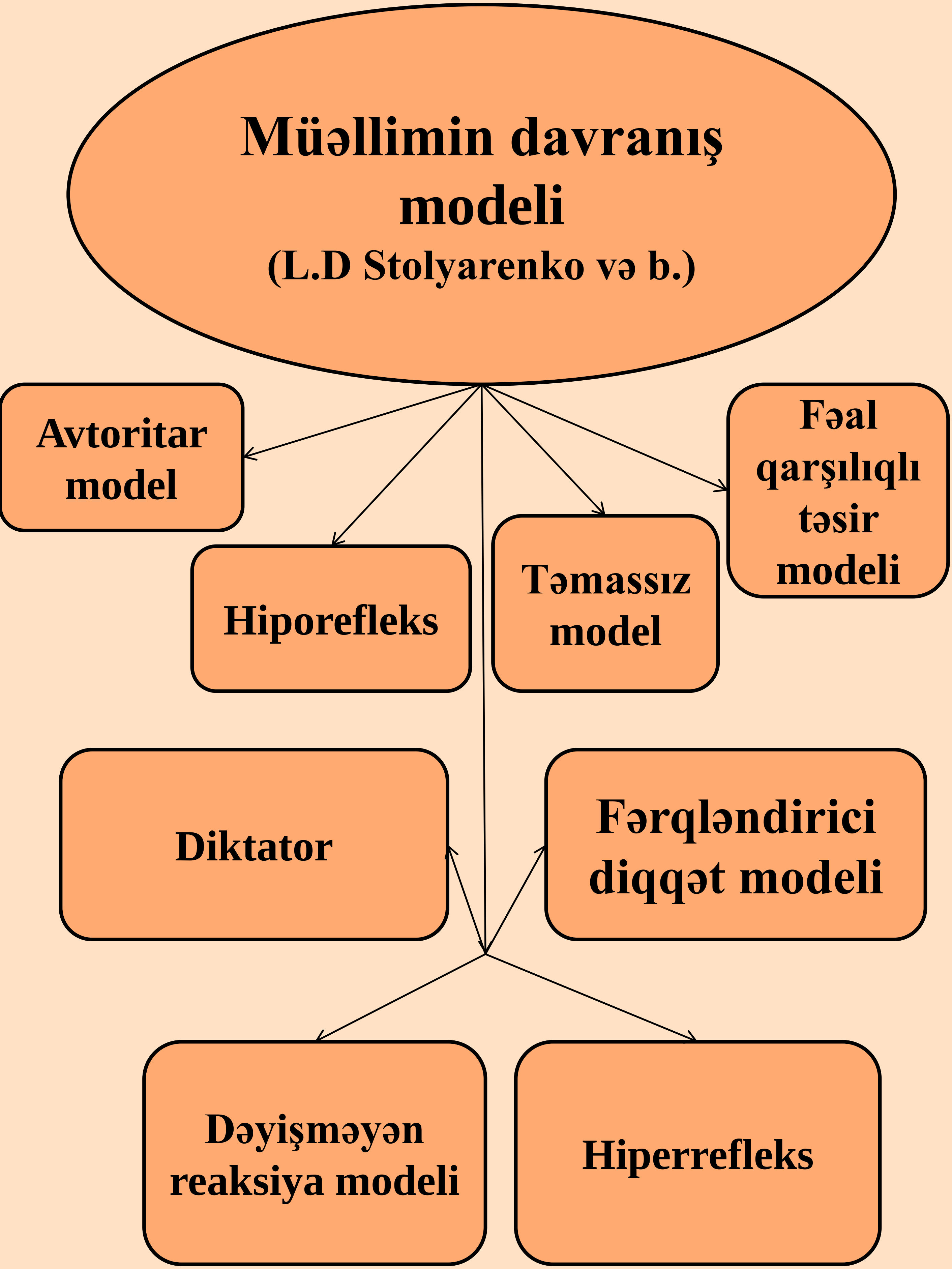
Müəllimin davranış modeli
(L.D Stolyarenko və b.)
Avtoritar model
Hiporefleks
Təmassız model
Fəal qarşılıqlı təsir modeli
Diktator
Fərqləndirici diqqət modeli
Dəyişməyən reaksiya modeli
Hiperrefleks

TƏLİMDƏ PEDAQOJİ QİYMƏTLƏNDİRMƏ

Tələbələrə bu suallarla müraciət olunur:

1. **Qiymətləndirməyə münasibətiniz necədir?**
2. **Başqalarının sizi qiymətləndirməsinə necə baxırsınız?**
3. **Sizcə müəllimlər qiymətləndirməni ədalətli apara bilirlərmi?**

Bütün bu məsələlər təlimdə pedaqoji qiymətləndirmənin psixoloji məsələlərində öz izahını tapır. Ona görə də gəlin birlikdə həmin mövzunu nəzərdən keçirək. Bu sahədəki psixoloji yanaşmaları öyrənək.

Pedaqoji qiymət 2 funksiyanı yerinə yetirir

a) məlumatverici funksiya

Birinci halda, şagird aldığı pedaqoji qiymət vasitəsilə özünün güclü və zəif cəhətləri haqqında məlumat əldə edir.

b) nəzarətdeici funksiya.

İkinci halda isə pedaqoji qiymət nəzarət amili kimi özünü göstərir, tədris uğurları və uğursuzluqları üçün rəğbətləndirmə və cəzalandırma vasitəsi kimi meydana çıxır.

Müəllimin qiymətləndirmə meyarları əsasən iki istiqamətdə aparılır

Təlim materialı haqqında biliklərə görə

Bu materialın başa düşülməsi dərəcəsinə və tapşırıqların yerinə yetirməsi səviyyəsinə görə

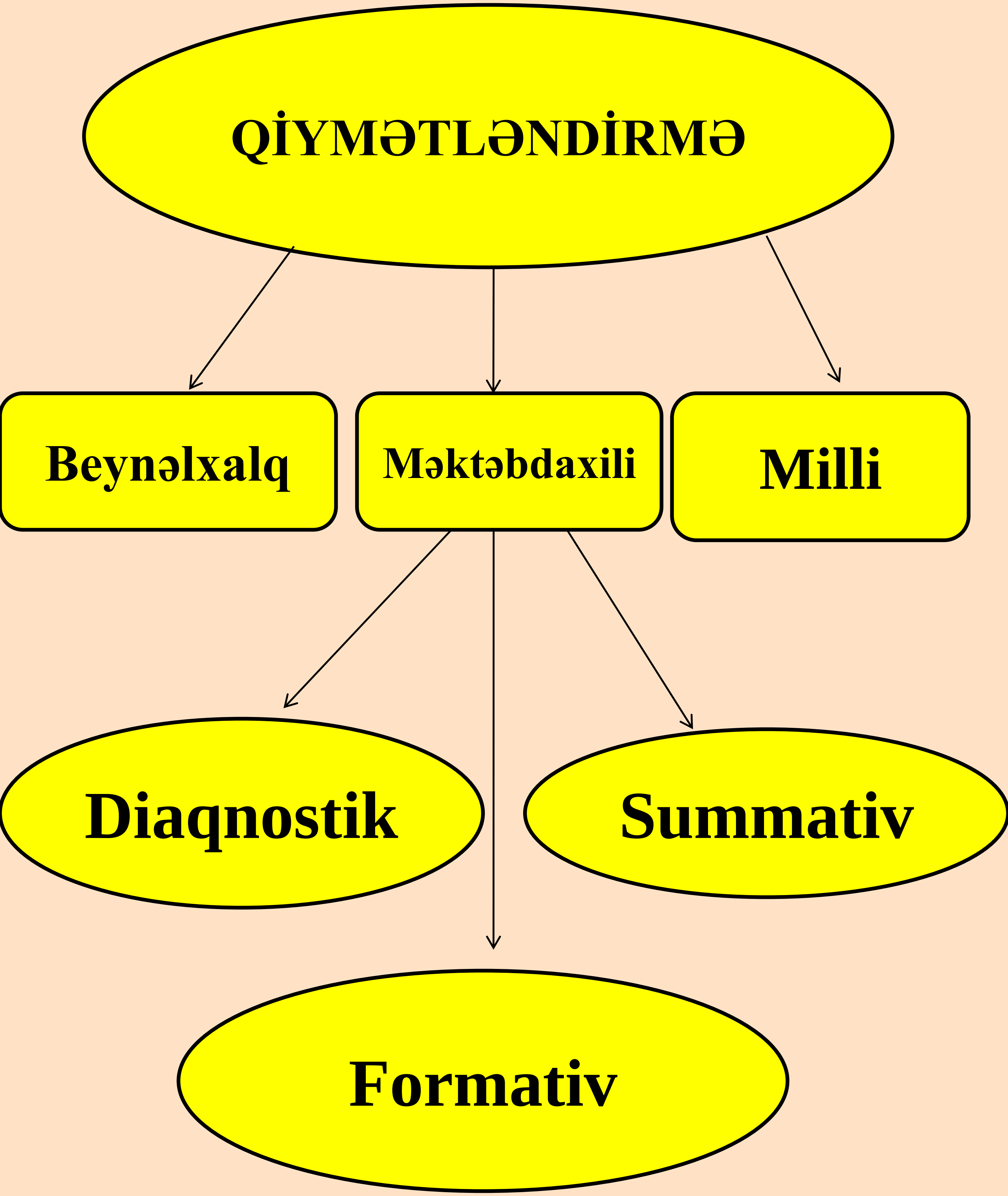

QİYMƏTLƏNDİRMƏ
Beynəlxalq
Məktəbdaxili
Milli
Diaqnostik
Summativ
Formativ

DİAQNOSTİK QİYMƏTLƏNDİRMƏ VƏ NÖVLƏRİ

Fənn üzrə təlimin hər hansı bir mərhələsində şagirdlərin ilkin bilik və bacarıq səviyyəsinin qiymətləndirilməsidir.

Müsahibə

Söhbət

Müşahidə

Valideynlərlə və digər fənn müəllimlərilə əməkdaşlıq

Tapşırıqlar

FORMATİV QİYMƏTLƏNDİRMƏ VƏ NÖVLƏRİ

Təlim prosesinin hər hansı bir mərhələsi üçün müəyyən olunmuş nəticələr əsasında şagirdlərin bilik və bacarıqlarının formalaşma səviyyəsinin qiymətləndirilməsidir.

- Müşahidə
- Şagirdlərin şifahi cavabları
- Test tapşırıqları
- Şagirdlərin yazı işləri

SUMMATİV QİYMƏTLƏNDİRMƏ VƏ NÖVLƏRİ

Təhsilin hər hansı mərhələsində (tədris vahidinin, yarımilin və ilin sonunda) şagirdlərin əldə etdikləri nailiyyətlərin qiymətləndirməsidir.

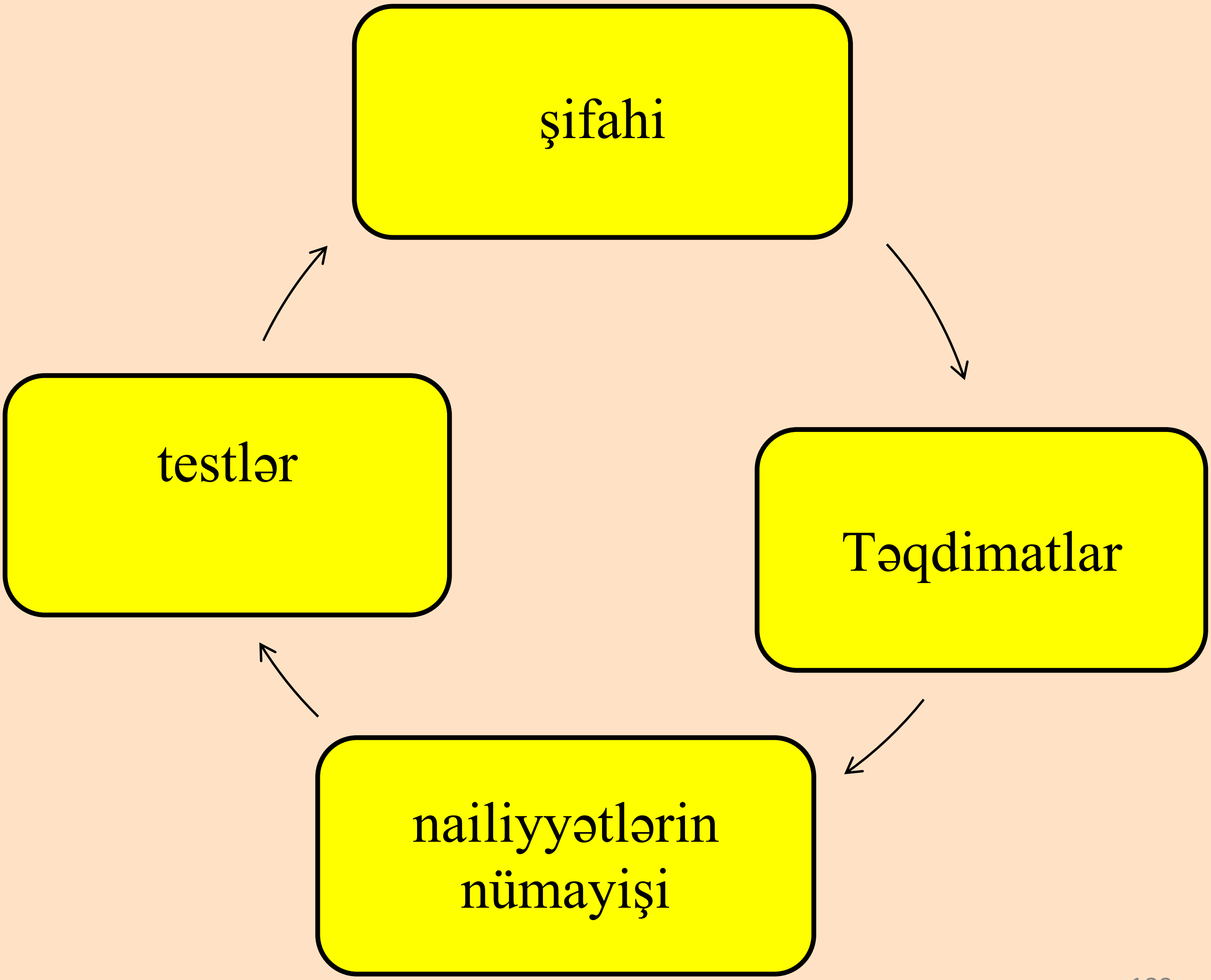

İSTEDADLI UŞAQLAR

İstedadlı uşaqlarla iş təhsil prosesinin əsas problemlərindən biridir. Buna səbəb istedadlı uşaqlara fərdi yanaşmanın zəruriliyi və onların inkişaf etdirilməsidir. Ona görə də istedadlı uşaqların psixoloji xüsusiyyətlərini öyrənmək vacibdir. Çünki onlarla iş aparmaq üçün bu sahədə hazırlıq tələb olunur.

İSTEDAD

bir və ya bir neçə fəaliyyətin müvəffəqiyyətli icrası üçün şərt olan qabiliyyətlərin özünəməxsus birliyidir.

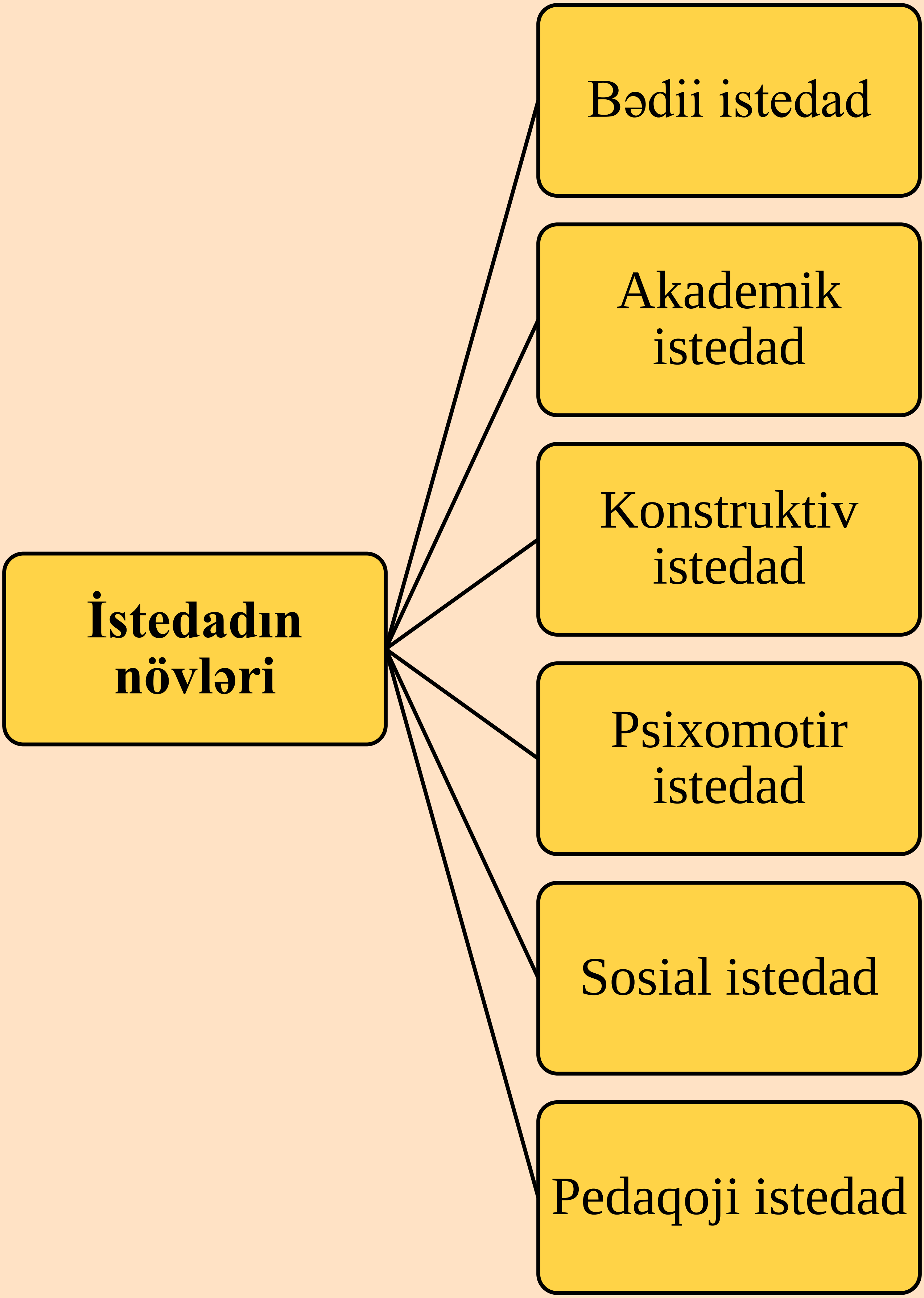
İstedadın növləri
Bədii istedad
Akademik istedad
Konstruktiv istedad
Psixomotir istedad
Sosial istedad
Pedaqoji istedad

İstedadlı uşaqların psixoloji xüsusiyyətlərə malikdir

Özlərinə və ətrafdakılara qarşı yüksək tələbkarlıq, həqiqətə, ədalətə, harmoniyaya qarşı həssaslıq

Zəngin, canlı və parlaq təxəyyülə malik olurlar

Yüksək həssaslıq, emosional asılılıq, müvazinətsizlik, hövsələsizlik, çılqınlıq

Tədqiqatçılığa meyillilik

Güclü hafizə, inkişaf etmiş nitq və abstrakt təfəkkür

İstedadlı uşaqlarla fərdi işin təşkili

Müəllim və psixoloq məktəbdə istedadlı şagirdlərin yaradıcılıq qabiliyətlərinin aşkara çıxarılması üçün optimal şərait yaratmalıdır.

Müəllim və psixoloq məktəbdə istedadlı şagirdlərin yaradıclıq qabiliyyətlərini dəqiq müəyyənləşdirməlidir.

Müəllim və psixoloq məktəbdə istedadlı şagirdlərin yaradıclıq qabiliyyətlərini n inkişaf təmin etmək.

PSİXOLOJİ-PEDAQOJİ XARAKTERİSTİKA

Ünsiyyətdə olduğunuz insanları xarakterizə etmək istərdinizmi? Buna nədən başlamaq lazımdır? Hansı xüsusiyyətlər burada əhatə olunmalıdır? Bunları öyrənmək üçün şagirdlərin psixoloji-pedaqoji xarakteristikalarının necə müəyyən edilməsini bilmək lazımdır.

Şagird şəxsiyyətinin öyrənilməsi və ona psixoloji pedaqoji xarakteristika tərtibi üçün sxem

- Şagird haqqında ümumi məlumat
- Şagirdin ailə şəraiti və ailə tərbiyəsi
- Şagirdin mənsub olduğu sinif kollektivinin xarakteristikası
- Şagirdin kollektivə münasibəti
- Şəxsiyyətin istiqaməti
- İddia səviyyəsi
- Şagirdin müxtəlif fəaliyyət növlərində iştirakı
- İdrak fəaliyyətinin xarakteristikası
- Emosional-iradi sferasının xüsusiyyətləri
- Şəxsiyyətin fərdi-psixi xassələri

Sinif kollektivinin psixopedaqoji xarakteristikasının təxmini sxemi

- Sinif kollektivi haqqında ümumi məlumat.
- Sinif kollektivinin aid olduğu yaş dövrünün psixologiyası haqqında yığcam məlumat verin.
- Sinif kollektivində qarşılıqlı münasibətlər.
- Sinif rəhbəri haqqında ümumi məlumat.
- Sinif kollektivinin təlim fəaliyyətin məzmunu və xarakteri.

Dərsin psixoloji təhlili

- Dərs haqqında ümumi məlumat.
- Dərsdə sorğunun təşkilinin psixoloji təhlili
- Yeni materialın verilməsinin psixoloji təhlili:
- Dərs zamanı müəllimin davranışının psixoloji təhlili